

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**AZERBAYCAN'NIN DOĞAL GAZ VE PETROL
KAYNAKLARININ İŞLETME VE
ULAŞTIRMA STRATEJİLERİ**

VALİ ALMAMMADOV

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KASIM 2019

**AZERBAYCAN'NIN DOĞAL GAZ VE PETROL KAYNAKLARININ
İŞLETME VE ULAŞTIRMA STRATEJİLERİ**

VALİ ALMAMMADOV

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

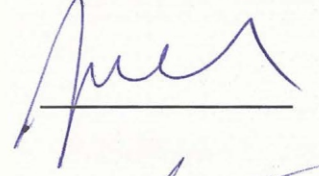
**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŐÜ**

KASIM 2019

Vali ALMAMMADOV tarafından hazırlanan "Azerbaycan'ın Doğal Gaz ve Petrol Kaynaklarının işletme ve Ulaştırma Stratejileri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: PROF. DR. FIRAT PURTAŞ (Başkan)

Uluslararası ilişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: DOÇ. DR. AYŞE KAVUNCU
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

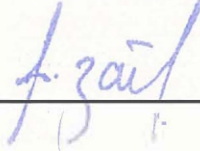

Üye: DOÇ. DR. BURAK TANGÖR
Uluslararası ilişkiler, Hacettepe Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 05.11.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazını Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak: kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Vali Almammadov

05.11.2019

AZERBAYCAN'IN DOĞAL GAZ VE PETROL KAYNAKLARININ İŞLETME VE ULAŞTIRMA STRATEJİLERİ

(Yüksek Lisans)

Vali ALMAMMADOV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kasım 2019

ÖZET

Azerbaycan, küresel enerji sistemindeki en önemli enerji üreticilerinden, ihracatçılarından ve oyunculardan biridir. Ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğal gaz ihracatına bağlı olduğundan, Azerbaycan'ın güvenliği, istikrarı ve gelişimi için enerji çok önemli bir faktördür. Bu nedenle, enerji (petrol ve doğal gaz) faktörü Azerbaycan dış politikasında bir önceliktir. Azerbaycan Enerji Stratejisi, enerji güvenliğini sağlamayı ve küresel enerji sistemindeki konumunu garanti etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu strateji, enerji güvenliğine yönelik iç ve dış zorlukları belirlemektedir. Enerji piyasalarındaki rekabetin güçlenmesi, yeni enerji üreticilerinin ortaya çıkması ve tedarik yollarının çeşitlendirilmesi, petrol fiyatlarındaki istikrarsızlık ve oynaklık gibi yeni zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, konumunu korumak ve güvenliğini sağlamak için Azerbaycan'ın yeni dinamiklere adapte olması gerekmektedir. Dış politikaya yönelik enerji stratejisi bu zorluklarla yüzleşmek için kilit bir unsurdur. Azerbaycan, enerji güzergâhlarının çeşitliliğine dayalı bir strateji geliştirmektedir. Bu tez, Azerbaycan enerji politikasının açıklanmasında hangi uluslararası ilişkiler teorisinin en uygun olduğunu incelemektedir.

Bilim Kodu : 114107

Anahtar Kelimeler : Azerbaycan Cumhuriyeti, Enerji, Dış Politika

Sayfa Adedi : 107

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fırat Purtaş

OPERATION AND TRANSPORTATION STRATEGIES OF AZERBAIJAN'S
NATURAL GAS AND OIL RESOURCES

(M.S. Thesis)

Vali Almammadov

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

November 2019

ABSTRACT

Azerbaijan is one of the most important players in the global energy system and one of the energy producers and exporters. Energy is a very important factor for the security, stability and development of Azerbaijan, as its economy depends heavily on energy (oil and natural gas) exports. Therefore, oil and natural gas factors are the priority in Azerbaijan's energy sector. Azerbaijan Energy Strategy aims to ensure energy security and guarantee its position in the global energy system. The strategy identifies internal and external challenges to energy security. The strengthening of competition in the energy markets, the emergence of new energy producers and diversification of supply routes, poses new challenges such as instability and volatility in oil prices. For this reason, Azerbaijan needs to adapt to new dynamics in order to maintain its position and ensure its security. The energy strategy for foreign policy is a key element to face these challenges. Azerbaijan is developing a strategy based on the diversity of energy routes. This thesis aims to analyze which international relations theory is best suited for explaining the Azerbaijan energy policy.

Science Code : 114107
Key Words : Republic of Azerbaijan, Energy, Foreign Policy
Page Number : 105
Supervisor : Prof. Dr. Fırat Purtaş

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, tecrübelerinden faydalandığım değerli danıőmanım Prof. Dr. Prof. Dr. Fırat Purtaş'a, özel olarak Gazi Üniversitesinde ve genel olarak Türkiye'de bana eğitim veren tüm hocalara, ayrıca manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli aileme, sevdiklerime, arkadaşlarıma teőekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. REALİZM ve LIBERALİZM TEORİLERİ IŞIĞINDA ENERJİ UNSURU.....	7
2.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm Teorisi.....	8
2.2. Uluslararası İlişkilerde Liberalizm Teorisi	11
2.3. Realist ve Liberal Paradigmaların Karşılaştırılması	15
2.4. Realist Teori Çerçevesinde Enerji Faktörü	17
2.5. Liberal Teori Çerçevesinde Enerji Faktörü.....	20
2.5.1. Kaynak Laneti	21
2.5.2. Rantçı Devlet Teorisi	22
2.5.3. Kaynak Savaşı.....	24
2.5.4. Uluslararası Enerji Sektöründe İşbirliği.....	26
3. HAZAR HAVZASI'NIN KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ENERJİ POLİTİKALARI AÇISINDAN ÖNEMİ	29
3.1. Jeopolitik açıdan Hazar Havzası	29
3.2. Hazar Bölgesi ve Rusya	36
3.3. Hazar Bölgesi ve ABD.....	40
3.4. Hazar Havzası ve Diğer Ülkeler	45
4. AZERBAYCAN ENERJİ SEKTÖRÜ.....	51

Sayfa

4.1. Azerbaycan Enerji Endüstrisinin Kurumsal Yapısı	52
4.1.1. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi.....	52
4.1.2. Sanayi ve Enerji Bakanlığı.....	53
4.1.3. Tarife Konseyi.....	54
4.1.4. Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi.....	55
4.1.5. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu	55
4.2. Önemli Üretim Sahaları	56
5. ENERJİ ULAŞIM GÜZERGÂHLARINI ÇEŞİTLENDİRME STRATEJİSİ	65
5.1. Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı	65
5.2. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı:.....	67
5.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı:.....	69
5.4. Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı (Güney Kafkasya Boru Hattı):	79
5.5. Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı:	80
5.6. Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP):	80
5.7. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı:	82
5.8. Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP):.....	83
5.9. Nabucco ve TAP projelerinin karşılaştırılması	85
6. SONUÇ	89
KAYNAKLAR	93
ÖZGEÇMİŞ	107

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline)
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı (South Caucasus Pipeline)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Union of Soviet Socialist Republics)
SOCAR	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic)
TAP	Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline)
TANAP	Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project)
ITGI	Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı (Interconnection Turkey Greece Italy Pipeline)

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, realizm ve liberalizm teorileri çerçevesinde hidrokarbon kaynakları olan petrol ve doğal gazın, politik ve ekonomik girdi ve çıktıları ile Azerbaycan enerji politikasındaki rolünü incelemek amaçlanmaktadır. Tez, temel olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra Azerbaycan enerji politikasının oluşumuna, gelişimine ve dış politikasına olan etkisine odaklanmaktadır.

1990'lar itibari ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve SSCB'nin dağılmasının, Birliğin etki alanında bulunan coğrafyada birtakım siyasi ve ekonomik boşluklara yol açtığı bilinmektedir. Bu boşluklardan biri ise söz konusu bölgede politik ekonominin en temel kalemlerinden biri olan enerji alanında gözlemlenmiş ve literatürde de çok sayıda akademisyen tarafından inceleme ve tartışma konusu yapılmıştır. Özellikle, Hazar havzasındaki enerji kaynakları üzerinden artan talep ki söz konusu bölgede yer alan bazı enerji kaynakları SSCB döneminde kullanıldı ise de; adı geçen havzada bulunan potansiyel enerji hacmine ilişkin bazen gerçeklikten kopuk, bazen de gerçek potansiyel ile ciddi anlamda örtüşen tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Hazar havzasında bulunan enerji kaynaklarının dünya enerji piyasası üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilecek olduğu; aynı zamanda, enerji kaynaklarının üretim ve ihracat sürecinin uluslararası pazara sadece ekonomik sonuçlar getirmekle kalmayacağı; bölgedeki politik dengeleri de etkileyebilecek önemli bir unsur olduğu da bilinen bir gerçektir.

Bu çerçevede ele alınabilecek bir diğer durum ise; bölgedeki enerjinin sahibi olduğunu varsayan Rusya ile aynı bölgede nüfuz arttırma amacıyla olan İran ve batı şirketlerinin varlığının "işbirliği" veya "rekabet" unsuru olarak kabul edilip edilmeyeceği konusudur. Öte yandan, hem Hazar havzasında yer alan ülkelerin; hem de Batı ülkelerinin bölge üzerinden güttüğü menfaatler göz önüne alındığında; enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, komşu ülkeler, yabancı şirketler ve batı ülkeleri arasında bir çıkar çatışması yaşanmakta olduğu da öngörülebilir bir veridir.

Bu bağlamda; bölge ülkelerinden biri olan Azerbaycan rekabet odağı ve işbirliği merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Petrol endüstrisinde petrol üreten ilk ülke olan Azerbaycan, 1918'de Çarlık Rusya'sından kurtularak uluslararası siyasi arenada bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. 27 Nisan 1920'de 11. Kızıl Ordu tarafından işgal edilerek kısa süren

bağımsızlığını yitiren Azerbaycan, SSCB'nin çöküşüne kadar Birlik uhdesinde kalmıştır. SSCB döneminde Azerbaycan bünyesindeki enerji kaynaklarının bu dev imparatorluğun kontrolü altında bulunması, bölgenin rekabet merkezi olmasını engellemiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan petrolü ve doğal gazı, yalnızca Azerbaycan siyasi ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmenin değil; aynı zamanda batı ülkeleri için Hazar havzasındaki enerji kaynaklarına erişiminin de en önemli araçlarından biri olarak nitelendirilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini göz önüne alındığında, bir ülkedeki enerjinin veri ülkenin dış politikası üzerindeki rolüne ilişkin ideolojik yaklaşımlarda birtakım farklılıklar görülmektedir. Uluslararası ilişkiler teorileri olan realizm ve liberalizm, bu konuda önde gelen ideolojik yaklaşımlardır.

Liberal teori, uluslararası ilişkilerde işbirliğine özel bir önem atfederek uluslararası kökenleri ve uluslararası hukuk normlarının gelişimini, güçlenmesini ve şeffaflığını öne çıkararak “enerji” eksenli uluslararası ilişkileri çift yönlü bir biçimde ele alıp inceler. Azerbaycan özelinde ise, Azerbaycan’ın batılı şirketlerle ortak girişimlerde bulunduğunu ve dolayısıyla “işbirliği” geliştirerek Avrupa enerji güvenliğindeki potansiyel rolünü vurgulamaktadır.

Her şeyden önce, liberalizm teorik bakış açısıyla enerji faktörünü açıklamaya çalışmaktadır. Liberal teoriye göre uluslararası enerji endüstrisi ciddi problemler yaratmaktadır. Uluslararası ilişkiler açısından enerji, liberal teori tarafından güvensiz ve riskli bir faktör olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, “enerji” konusu liberal teorinin önelediği “işbirliği” kavramına ters düşmektedir. Bu bağlamda, uluslararası sistemdeki temel rekabet alanlarından biri doğal kaynaklar üzerindeki kontrolün sağlanmasıdır. “Kaynaklar için Savaş” sürecinde, enerji ve gelir üzerindeki rekabet ve çatışmalar ana konu olarak kalmaktadır.¹ Bunun dışında, enerjinin, liberal teori açısından uluslararası ilişkilerde şeffaf ve evrensel demokratik standartların sağlanması önünde güçlü bir engel oluşturmasıdır.² Bu bağlamda, enerji unsuru, özellikle demokratik yapılarıyla öne çıkan devletler ve devlet dışı aktörler arasında ve bu tür kaynaklar bakımından zengin olup, otoriter rejimlere sahip ülkeler arasında yakın ilişkilerin kurulmasının nedeni olmaya devam etmektedir. Nijerya-İngiltere,

¹ Acemoğlu, D., Golosov, M., Tsyvinski, A, and Yared, P. (2011). “A Dynamic Theory of Resource Wars”. *NBER Working Paper*, 16682, 1-2.

² Dannreuther, R. (2010). “International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict”, *Polinares Working Paper*, No.8, 6-7.

Burma-Fransa ve Şu anda Suudi Arabistan-ABD arasındaki ilişkiler, enerji unsuru aracılığıyla ortaya çıkan ilişkilerin örnekleridir. Aynı zamanda BP, Exxon-Mobile, TOTAL gibi benzer Şirketlerin, Orta Doğu ve Afrika'daki otoriter rejimlere sahip devletlere desteğinin çoğu zaman enerji faktörüne dayandığı bir sır değildir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, liberal teori, sorunlu bir alan olarak kabul edilen uluslararası enerji endüstrisini daha Şeffaf yapmak ve işbirliğine hizmet etmek için atılması gereken adımlara özel bir önem vermektedir. Bunun temel amacı, liberal olmayan uygulamanın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak ve uluslararası enerji sektöründe Şeffaf kurumlar oluŐturmaktır. Bu alandaki öneriler çoğunlukla neo-klasik iktisatlar tarafından önerilmektedir. Liberal teori, uluslararası enerji pazarının ekonomik anlamda liberalleşmesine özel önem vermekte ve bu sayede jeopolitik rekabet, çatışmalar ve savaşların azalmasıyla ekonomik verimliliğin artacağını varsaymaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin enerji tabanlı ilişkilerde işbirliğini ortaya koyan varsayımlardan en belirgin olanı, Robert Keohane'nin "karşılıklı bağımlılık" teorisidir. Keohane, çalışmalarında, 1974-1981 yılları arasında (petrol krizi dönemi) Uluslararası Enerji Ajansı'nın uluslararası petrol rejimindeki faaliyetlerine özel önem vermektedir.³ Keohane, bu dönemde petrolün durumunu liberalizm perspektifinden analiz ederken; biri 1973-1974, diğer 1979-1980 yıllarında meydana gelen iki petrol krizine ilişkin olarak ise "rekabet" kavramının önemini vurgulamaktadır. Amerikalı bilim insanı; ilk krizden sonra, 1978'den önce Uluslararası Enerji Ajansı aracılığı ile uluslararası petrol sektöründe güçlü bir aktivasyonun ortaya çıktığını ve yine aynı dönemde ülkeler arasında işbirliği için fırsatlar yaratılmıŐ olduğunu da ileri sürmektedir. Keohane, uluslararası enerji rejimlerini inceleyen çalışmalarında Uluslararası Enerji Ajansı'nın küreselleŐmeyi ve karşılıklı bağımlılığı güçlendirme bakımından söz konusu Ajans'ın gelecekteki rolü konusunu tartıŐmaktadır.

Öte yandan, realizm teorisine gelindiğinde, teori; "rekabet", "güvenlik", "ulusal g" ve "ulusal çıkar" gibi terimlere özel önem vermektedir ve aynı zamanda "g" kavramı açısından enerji faktörünün stratejik önemini kabul etmektedir.⁴ Realizm teorisi, devletlerin ekonomik açıdan rasyonel aktörler olduklarını varsaymakta ve bir ülkenin, belirlediği dış

³ Keohane, R., O. and Victor D., G. (2013). "The Transnational Politics of Energy". *Daedalus*, 142 (1), 97-98.

⁴ Giedrius, ., (2010). "Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach". *Baltic Journal of Law & Politics*, 3 (1), 30-52.

politikada etkisinin güçlendirilmesi bakımından “enerji” faktörünün araç olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Realist teori, aynı zamanda enerji sektöründe “devlet”in başrol oynadığına ve dünya petrol rezervlerinin %85'i ile dünya gaz rezervlerinin yaklaşık %70-80'inin devletlerin sahibi olduğu enerji şirketlerinin kontrolünde olduğuna dikkat çekmektedir.⁵ Realizm teorisi, küresel enerji sistemindeki devletleri üreticiler, transit ülkeler ve tüketiciler olarak üç farklı kategoride değerlendirmektedir. Bu bağlamda, aynı zamanda hem üretici hem de enerji tranzitörü olmanın; söz konusu devletin ekonomik gelir ve stratejik güç açısından uluslararası arenada devlet olarak etkisini artırdığını vurgulamaktadır.

Realist teori, doğal kaynakları, ulusal gücün ve ulusal çıkarların temel ögesi olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede, önemli bir rekabet alanı olan enerji kaynaklarına önem vermektedir. Özellikle, Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ideolojik çatışmanın sona ermesi ve yeni ekonomik güçlerin ortaya çıkışı, enerji kaynaklarının kontrolüne ilişkin temel sorunları beraberinde getirmiştir.

Uluslararası sistemin aktörleri arasında, özellikle Orta Asya ve Afrika gibi yeni enerji bölgeleri arasında rekabet artmaktadır. Zayıf ve kırılgan devlet sistemlerinin var oluşu, devletler ile etnik meseleler üzerinden halklar arasındaki gerginliğin artması, siyasi ve dini radikalizmin güçlenmesi, hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde yeni güvenlik riskleri yaratmaktadır.

Realizm teorisine göre, yukarıda belirtilenlerin rasyonel bir sonucu olarak, bu kaynaklar üzerinden yürüyen çatışmalar ve savaşlar artmaktadır. Enerji kaynaklarının yarattığı çatışmalar, uluslararası politikanın ana konusu haline gelmiştir. Enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği gibi kavramların uluslararası ilişkilerde önemi bu anlamda dikkat çekmektedir.⁶

Bu tez, realizm teorisinin “rekabet”, “çatışma” gibi kavramlar üzerinden oluşturduğu varsayımlar ve ileri sürdüğü yaklaşımların yanı sıra; liberalizm teorisinin uluslararası ortaklıklar kurma yolu ile ileri sürdüğü “işbirlikçi” yaklaşımı ile birlikte Azerbaycan'ın enerji alanında uygulamaya koyduğu politika yaklaşımlarını temel alarak yazılmıştır.

---

⁵ İnternet: (2017, October). “Country Analysis Brief: Russia”. *Eia Beta*. Web: <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁶ Sevim, C. (2012). “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji”. *Journal of Yashar University*, 26 (7), 4379-4380.

Bu tez giriş ve sonuç hariç, 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, liberalizm ve realizm kuramlarının genel tanım ve kavramlarını ve bahsi geçen teorilerin enerji unsuruna yönelik tutumlarını açıklamaktadır. Bu çerçevede, enerji faktörünün uluslararası ilişkiler sistemindeki rolü, realizm ve liberalizm teorilerinin karşılaştırmalı analizi ile gözden geçirilmektedir.

İkinci bölümde, uluslararası işbirliği ve rekabetçilik kavramları üzerinden, Soğuk Savaş sonrasında Hazar havzasında oluşan jeopolitik süreç analiz edilmekte; SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yeni durum açıklanmaktadır. Bu bölüm Hazar Denizi'nin yasal statüsünü analiz etmekle kalmamakta, aynı zamanda Hazar havzasına yönelik bölge ve bölge dışı devletler ile devlet dışı aktörler arasında oluşturulan işbirliğini örnekler üzerinden açıklamaktadır. Ayrıca, ABD ve Rusya gibi başat rol oynayan devletlerin Hazar havzasına yönelik stratejilerini irdelemekte; İran, Türkiye, Avrupa Birliği, Çin ve Hindistan'ın söz konusu bölgeye ve diğer bölgelere yönelik politikalarına değinmektedir.

Üçüncü bölümde, Azerbaycan tarihine ilişkin genel bilgi verilerek, devletin enerji sektörünün kurumsal yapısına, önemli üretim alanlarına, petrol ve gaz üretimi ile ilgili istatistiksel veriler ışığında Azerbaycan enerji profiline yer verilmektedir. Aynı zamanda bu bölüm, Azerbaycan'ın günümüze kadar imzaladığı enerji anlaşmaları hakkında da veri içermektedir.

Son bölüm, Azerbaycan enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması ile ilgili projeleri kapsamaktadır. İlk olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ana İhracat Boru Hattı'nın ilk girişimlerine odaklanılmakta ve Hazar havzasından Batı pazarlarına enerji geçişi ile bağlantılı olarak ortaya çıkan dönemin fikirlerini ve zorluklarını açıklamaktadır. Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa petrol boru hatlarının tarihsel temelleri, hattın inşası ve aktarım hakkında bilgi vermektedir.

2. REALİZM ve LIBERALİZM TEORİLERİ İŞİĞİNDA ENERJİ UNSURU

Petrol ve doğal gaz; yalnızca ekonomik getirisi olan enerji kaynakları olarak değil; aynı zamanda politik ve stratejik ağırlığı olan ham maddeler olarak da kabul edilmektedir. Günümüzde, petrol ve doğal gaz, insanlığın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada en önemli ham maddeler olmaya devam ettiği gibi, uluslararası sistemin kaderini de belirleyen temel faktörlerden biridir.

XX. Yüzyıl'ın sonlarına gelindiğinde, petrolün ekonomik, politik ve stratejik önemi artarak, bir yandan petrol kaynakları için güç odakları arasında mücadeleye sebep olurken, diğer yandan da petrol ülkeleri bakımından belirgin siyasi ve ekonomik stratejilerin oluşturulmasına yol açmıştır. Örneğin Daniel Yergin XX. Yüzyıl'ın "petrol yüzyılı" olduğuna dikkat çekerek, diğer yandan XXI. Yüzyıl'da stratejik ham maddeler arasında özellikle doğal gazın artan önemini vurgulamaktadır.⁷

Enerjinin öne çıkan bir unsur olarak uluslararası ilişkiler bağlamında geleneksel yeri ve katlanarak artan önemi göz önüne alındığında, söz konusu unsur, bilimsel araştırmanın çekirdek alanlarından biri haline dönüşmüş ve küresel politikanın yorumlanmasında önemli bir kriter olmuştur. Bu bağlamda, küresel politika ve uluslararası ilişkileri yorumlamak için, enerji faktörünün teorik boyutta analiz edilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Genel olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde, özellikle realizm ve liberalizm gibi kendisine yer bulmuş başlıca teorilerin enerji kaynakları konusuna değindiği belirtilmelidir. Liberalizm uluslararası ilişkiler disiplinine yerleşen ilk teori olduğundan ve günümüzde uluslararası ilişkiler sisteminin ana eğilimlerini belirlediğinden, bu teori özel bir öneme sahiptir. Bir diğer teori olan realizm ise modern devletlerarası ilişkilerde halen işlevselliğini korumaya devam etmektedir.

---

⁷ Öztürk, S. ve Işık, H. (2017). "Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Ülke Ekonomilerine Etkileri: Kuveyt, Katar, ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği". *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 4.

Dolayısıyla, bu bölüm, liberalizm ve realizm teorilerinin genel tanımını ve kavramlarına yer verecek, bu iki teoriyi birbiri ile karşılaştıracak olup; her iki teori enerji unsuru temelinde analiz edilecektir.

2.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm Teorisi

Realizm teorisi, uluslararası ilişkilerin terminolojik gelişiminde özel bir yere sahiptir. Realizm teorisi, 1930'lardan başlayarak 1980'lerin ortalarına kadar ilerleyen süreçte uluslararası ilişkilerin tek teorisi olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu teorinin bu şekilde nitelendirilmesi, uluslararası ilişkiler bilim dalının felsefe, tarih ve hukukun etki alanından kurtarılmasına ilişkindir.⁸

Realizm teorisinin temeli 1930'larda atılmış olsa da; felsefi açıdan temelleri Thucydides, Machiavelli ve Hobbes gibi yazarların çalışmalarına dayanmaktadır. Realizm teorisinin ana kurucuları Edward Carr ve Hans Morgenthau olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, bir dizi araştırmacı fikir ve düşünceleriyle realizm teorisinin gelişiminde özel bir yere sahiptirler.⁹ Uluslararası ilişkiler biliminin analiz yöntemlerinden biri olan jeopolitik teorisini benimsemiş akademisyenler de realizm teorisinin temsilcileri arasında yer almaktadır. Soğuk Savaş'ın ana ideologlarından biri olan Amerikalı diplomat George Kennan ve ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger bu teorinin geliştirilmesinde hem teorik hem de pratik olarak önemli bir rol oynamışlardır.

Genel olarak, realizm teorisinin ileri sürdüğü bazı tezleri başlıklar altında yorumlamak mümkündür: Her şeyden önce, realizm teorisinin temsilcileri insan doğasına dair karamsar bir yaklaşımda bulunmaktadır.¹⁰ Realistler, insanın yalnızca kendi çıkarları peşinde gittiğini ve bu zayıflıklardan kurtulamadığını ortaya koymaktadırlar. Bu teoriye göre, insanların birleşerek inşa ettiği devletler, insanlar gibi kendi çıkarlarını gözetmektedirler. Bunun yanı sıra, bireyler, doğaları gereği kendi çevrelerini yönetmeye ve bunu sağlamak için düzenli güç elde etmeye isteklidirler. Tarih, insan doğasının iktidar elde etmek isteğinin, yıllar boyunca değişmeden kaldığını göstermektedir.

---

⁸ Arı, T. (2018). *Theories of International Relations I (First Edition)*. Eskişehir: Anadolu University Press, 27-38.

⁹ Arı, 2018, 27-38.

¹⁰ Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. (Dokuzuncu Baskı). Bursa: Aktüel Yayınevi, 115-122.

İkincisi, realizm teorisinin temsilcileri, ulusal güvenliğe ve devletin gücüne özel önem vermektedirler. İleri sürülen teze göre, uluslararası sistemin kilit ve önemli aktörü devlettir. Bu tür devletler egemendir ve temel işlevleri, güç temelinde karakterize edilen ulusal çıkarlarını sağlamaktır. Bir devletin temel görevi ulusal çıkarlarını ve gücünü sağlamaktır. Yine bu görüşe göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı göz önüne alındığında, devletler güvenliğini kendi güçleriyle sağlamak için stratejiler hazırlamakta ve bu konuda harekete geçmekle yükümlüdürler. Bu amacın gerçekleştirilmesi için asıl sorun gücün elde edilmesidir. Bu bağlamda realizme göre, uluslararası politikanın merkezinde ‘güç’ faktörü bulunmaktadır. Bu durum savaşı, güç elde etmek veya kullanmak için normal bir yöntem olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır.

Üçüncüsü, uluslararası ilişkiler temel olarak “çatışma” kavramı ile açıklanmaktadır. Realizm teorisine göre, çatışmalar sadece savaşlarla çözülebilir. Realist yaklaşım, çatışmayı insanların olumsuz doğası (İnsan doğası kötüdür varsayımı) ve uluslararası sistemde merkezi otoritenin yokluğu (Uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğu tezi) ile açıklamaktadır. Her şeyden önce, realizm teorisinin savunucuları insan doğasının “kötü” olduğu noktasına vurgu yapmaktadırlar. Aynı zamanda, realistler, insanın bu olumsuz doğasının düzenli güç elde etmek için tutkulu olduğu ve bu konuda attığı adımların çatışmalara neden olduğu konusunun altını çizmektedirler. Uluslararası sistemde merkezi otoritenin yokluğu, söz konusu sistemde anarşi ve şüphe yaratarak, devletleri başka odakların kontrolüne girmemesi için güç mücadelesine çekmektedir. Realizm, özellikle “askeri gücü”, devlet ve ulusal güvenliğin gücünü sağlamada en önemli unsur olarak kabul etmektedir; ki bu olgu “uluslararası politika”nın “güç mücadelesi” ile özdeş düşünülmesinin önünü açmaktadır.

Realizm teorisinde, “devlet”, “ulusal çıkar” ve “güç” kavramları özel öneme sahip terimlerdir. Realistlere göre, devlet ulusal güvenlik hiyerarşisinin tepesinde duran bir aktör olarak nitelendirilmektedir. Realizme göre, bir devletin birliği, dış dünyaya karşı birleşmiş bir aktör olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaklaşıma göre, er ya da geç bütün farklılıklar dış dünyaya karşı tek bir siyasi seyir ortaya koymaktadır. Bu temel ilkedir ve bazen istisnalar ve farklı yaklaşımlar olsa da; devlet bütün bu alternatif önerileri ortak bir politikanın ayrılmaz bir parçasına dönüştürebilir.

Realizm teorisinin önemli özelliklerinden biri “ulusal çıkar” kavramıdır. Realizm, uluslararası ilişkilerin kilit aktörünün bir devlet olduğunu belirtirken, aynı zamanda bu

devletin “ulusal devlet” olduğunu vurgulamaktadır.¹¹ Uluslararası sistemin ulus devletlerden oluştuğuna dikkat çeken realistler, ulusal devletlerin sistem içinde kendi çıkarlarına uygun hareket ettiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda, realizm teorisi, devletlerin ulusal çıkarlarından yola çıkarak, uluslararası ilişkileri yorumlamaktadırlar.

Modern realizm teorisinin kurucularından Hans Morgenthau, “ulusal çıkar” kavramını yorumlarken “güç” kavramını kullanmıştır.¹² Devletler, ulusal çıkarlarını güç elde ederek belirleyebilir. Morgenthau, uluslararası ilişkilerde asıl amacın güç olduğunu belirterek; ulus devletler çıkarlarını korurken, “güç”ün göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır. Genel olarak, realizme göre, bu iki terim arasında doğrudan bir bağlantı vardır; ulusal çıkarlar uluslararası sistemde devletler için istikrar ve sağlamlığı ifade ederken; güç terimi ise esnekliği ve değişim bilirliliği ifade etmektedir.

Modern realizmin dayandığı güç politikası kavramı, klasik realistler tarafından eleştirilmektedir. Onlara göre güç kesinlikle ölçülemez niteliktedir ve analiz esnasında devlete ve ulusal çıkarlara önem verilmelidir. Bununla birlikte, klasik realizm, getirdiği yeni tezler, mevcut tezlere yaptığı eklemeler ve birtakım metodolojik değişiklikler sayesinde güçlü konumunu korumayı başarmıştır. Tüm eleştirilere rağmen, realizm teorisi hala en etkili ve yaygın olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler teorisi olmaya devam etmektedir. Realizmin, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki bu güçlü konumunu bazı faktörlerle yorumlamak mümkündür.

Öncelikle, realizm teorisinin uluslararası ilişkiler biliminde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu özellikle belirtilmelidir. Realistler, uluslararası ilişkiler disiplininin tanımlanmasında ve söz konusu bilim dalının farklılıklarını ortaya koymada büyük rol oynamaktadır.

İkincisi, realizm teorisinin sistematik, basit ve anlaşılabilir bir özü vardır. Bu yönüyle realizm iç ve dış politikayı keskin çizgilerle ayırmakta, uluslararası ilişkileri sadece uluslararası politika olarak nitelendirmekte, kilit aktörlerin birbirine benzer olan ulusal devletler olduğunu vurgulamakta ve bu devletlerin ulusal çıkarlar etrafında rasyonel davrandıklarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda realizm teorisinin savunucuları, devletleri “bıardo topu”na benzetmekte, devletlerin iç rejimlerinin onların belirledikleri dış

---

¹¹ Ari, (2010), 117.

¹² Ari, (2010), 119.

politikada etkili olmadığını ileri sürmektedirler. Realizmin bu özellikleri, uluslararası ilişkiler çalışmakta olan akademisyenler arasında çekici bir teori olarak görülmesine neden olmaktadır.

Üçüncüsü, realizm teorisinin temel tezlerinin devlet temsilcileri ve siyasetçiler tarafından kolayca kabulü teoriyi çekici kılmaktadır. Yukarıda belirtilen sistematik, teorinin kolay ve anlaşılabilir tezleri, devlet temsilcileri ve siyasetçilerin uluslararası ilişkilerde karar vermeleri için uygun bir pratik çerçeve oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, realizm yaklaşımı, siyasi figürlerin milliyetçilik ve egemenlik kavramlarını geniş çapta destekleyen halk kitleleri arasında popülerlik kazanma yolunu da açmaktadır.

Dördüncü olarak, teorinin ortaya çıktığı dönemin, liberalizmi etkileyen olumlu bir faktör olarak düşünülmektedir. Teori olarak realizm II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve ABD'nin küresel sistemde aktif bir rol oynamaya hazır olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerin “Amerikan Sosyal Bilimi” olduğunu ortaya koyan Stanley Hoffman, bu süreçte realizmin rolünü özel biçimde belirtmektedir.¹³ Realizmin, Soğuk Savaş sırasında ABD'nin uluslararası politikasını rasyonelleştiren bir teori olarak vurgulayan Hoffman, teorinin bir yandan güç dengesi kavramıyla ABD silahlanmasının meşruiyetini sağladığını, diğer yandan uluslararası gerilimi makul bir şekilde azalttığını ortaya koymaktadır.

Son olarak, realizm teorisi farklı düşünce ve yöntemleri kendi içinde barındıran çoğulcu bir yapıya sahiptir. Realizm teorisi savunucuları başlangıçta sadece siyasi ve askeri konulara odaklanmış olmalarına rağmen, daha sonra ekonomik unsur da dikkate alınarak realizm teorisi üzerinden tezler öne sürülmüştür.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Liberalizm Teorisi

Liberalizm, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Büyük Britanya'daki uluslararası ilişkileri yorumlamaya çalışan ilk teori olarak ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkan felaketler ve savaşın bir kez daha gerçekleşmesini önleme amacı; ABD'de idealizm teorisi olarak da adlandırılan bu yaklaşımın ortaya çıkmasında ana etken olmuştur.¹⁴ Yapılan bilimsel araştırmalar sonucu, liderlerin demokratik yükümlülüklerinin

¹³ Hoffman, S. (1977). “An American Social Science: International Relations”. *The MIT Press*, 106(3), 41-60.

¹⁴ Arı, (2010), 221-223.

olmamasına, ülkeler arasındaki çatışmalar ve anlaşmazlıkların önlenmesine yönelik uluslararası mekanizmaların bulunmamasına, savaş sonucu oluşan ülkelerin otoriter yönetimlerinin başarısızlığına dikkat çekilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar hem ülkeler içinde hem de dünyada reform yapma ihtiyacını kanıtlamıştır. Bu durum, reformlar yapılmasını, ülkeler içindeki otoriter ve monarşik sistemler yerine demokratik bir sistemin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca, Savaş'a zemin hazırladığı düşünüldüğünden; "uluslararası ilişkilerde gizli diplomasi" yerine şeffaf diplomasi yürütülmüştür.¹⁵

Bu olgular çerçevesinde uluslararası ilişkiler sisteminde ortaya çıkan liberalizm teorisi, John Locke, Charles Montesquieu ve Francois Voltaire gibi Rönesans dönemi düşünürlerinin ideolojilerine dayanmaktadır. Ayrıca, Immanuel Kant, Hugo Grotius ve Emmerich de Vattel gibi filozofların düşünceleri, uluslararası barış ve insan hakları gibi liberalizm teorisinin önemli tezlerinde büyük rol oynamıştır. Liberalizm teorisinin kuramsal temellerinin kurucuları arasında İngiltere'den Sir Alfred Zimmern, SHBailey, Philip Noel-Baker ve David Mitrany ve Başkan Woodrow Wilson (aynı zamanda bilim insanıydı), James T. Shortwell, Pitman gibi bilim adamları vardı. Poter ve Parker T.Moon. 1970'lerde neo-liberalizm teorisinin ortaya çıkmasında Robert Keohane, Joseph Nye ve Ernst Hass gibi uluslararası ilişkiler disiplininin öne çıkan bilim adamları özel bir rol oynamışlardır. 1991'den sonra liberalizm teorisinin oluşum sürecinde, özellikle Samuel Huntington ve Francis Fukuyama gibi bazı bilim adamlarının etkisi belirgin bir biçimde hissedilmiştir.¹⁶

Genel olarak, uluslararası liberalizm teorisi olarak nitelendirilen liberal yaklaşım, bilgeliğin ve rasyonelliğin gelişmesini sağlayan Rönesans dönemini (1688-1789), felsefi açıdan erişim noktası olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede, uluslararası liberalizm teorisi, klasik liberalizm teorisinin olumlu görüşüne ve bireysel görüş ayrılığına dayanmakta ve uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliğinin yollarını göstermeye çalışmaktadır.¹⁷ Bu yaklaşım, insanı rasyonel hareket eden ve doğası gereği iyi bir varlık olarak nitelendirmekte ve devletlerin ve örgütlenmelerin içinde olduğu savaşları monarşik ve otoriter zeminde açıklamaktadır.

---

¹⁵ Arı, (2010), 226-229.

¹⁶ Torbjon L.K. (1991). "Answered Prayers: Fukuyama, Liberalism and the End of History Debate". *SAGE Publications*, 22(1), 77-85.

¹⁷ Arı, (2010), 228.

Liberalizm teorisi uluslararası ilişkiler sisteminde işbirliğini kilit bir tez olarak kabul etmekte ve uluslararası hukukun korunmasını, ekonomik işbirliğini ve demokrasinin yayılmasını dünyada barışı sağlamak için temel araçlar olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre, devletin dış politikası uluslararası sistem tarafından değil; devletin içyapısı tarafından belirlenmektedir. Bu çerçevede liberal yaklaşım, uluslararası sistemi açıklarken “demokratik barış teorisi”ni ortaya koymaktadır. Genel olarak, demokratik barış teorisi, liberal yaklaşımın en güçlü tezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Liberaller bu kuram üzerinden “demokratik hükümete ve kapitalist ekonomik sistemlere sahip olan ülkelerin birbirleriyle savaşmadığını” açıklamaktadır.¹⁸

Uluslararası liberal teori bu konuda üç ana tez ortaya koymaktadır.¹⁹ Bu tezlere göre, her şeyden önce, genel olarak liberalizm, yalnızca devletlerin siyasetin kilit aktörleri olarak adlandırılmayacağını; aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ve bu süreçte aktif rol alan bireyler de olduğunu vurgulamaktadır. İkincisi, tüm hükümetler belirli bir toplum tabakasını temsil eder ve bu süreçte bir hükümetin belirli bir toplum tabakasını nasıl temsil ettiği önemlidir. Üçüncüsü, uluslararası sistemdeki çatışma ve işbirliği, devletlerin davranışları ve seçimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda liberal yaklaşım, sivil toplum, çok uluslu işbirliği ve uluslararası örgütler gibi devlet dışı unsurları önemli aktörler olarak nitelendirmektedir. Liberal teori, bir devletin dış politikadaki asıl amacının dünyada barış sağlamak olduğunu vurgulamaya devam etmektedir. Bu görevi gerçekleştirmek için liberal teori, uluslararası örgütleri ve uluslararası hukuku geliştirmenin ve güçlendirmenin önemli olduğunu düşünmektedir. Buna paralel olarak, evrensel insan hakları kavramının yayılması, Birleşmiş Milletler' tarafından yapılan müdahalelerle çatışmaların önlenmesi ve piyasaların Dünya Ticaret Örgütü aracılığıyla serbestleştirilmesi, uluslararası sistemin oluşumunda liberalizmin kilit tezleri olarak görülmektedir.²⁰

Liberal teorinin idealist, neo-liberal ve ticaret odaklı olan versiyonları bulunmaktadır. Liberal idealist teori temel olarak uluslararası sistemde savaş ve barış gibi konulara dikkat çekmekte, savaşı önlemeyi ve demokratik dünya barışı inşa etmeyi amaçlamaktadır.

¹⁸ Çakmak, H. ve Özdemir, H. (2007). *Demokratik Barış Teorisi*. Ankara: Platin Yayınları, 204-207.

¹⁹ Moravcsik, A. (2001). “Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment”. *Weatherhead Center for International Affairs*, Paper No. 01-02, 6-13.

²⁰ Moravcsik, (2001), 30-38.

1970'lerde Kant liberalizmine ve Wilson idealizmine dayanarak ortaya çıkan neo-liberalizmin ana kurucusunun Kenneth Waltz olduğu kabul edilmektedir.²¹ İdealist liberal teoride olduğu gibi, teorinin neo-liberal versiyonu da demokrasiye özel önem verdiğini ve uluslararası barışı teşvik ettiğini vurgulamaktadır.²² Neo-liberal teori, iç politikadaki değişikliklerin dış politikayı ve ulusal güvenliği etkilediğini ve sınırların anlamını yitirdiği dünyada iç-dış politika farkının olmadığını ortaya koymaktadır. Yine bu çerçevede, Wilson'un "kendi kaderini tayin etme" ilkesi neo-liberalizmin önemli ve ayrılmaz parçalarından biri olarak görülmektedir. Neo-liberalizm, anarşik yapının devletler arasındaki işbirliğini engellediğine dikkat çekerken; uluslararası kurumların uluslararası işbirliğini kolaylaştıran unsurlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ticari liberalizm, şirketler ve sosyal hareketler gibi devlet dışı aktörleri de sürece dahil ederek; bu aktörlerin süreçte aktif rol oynadıklarını vurgulamaktadır.

Amerikalı akademisyen Robert O. Keohane, neo-liberalizmin uluslararası kurumlara öncelik verdiğini bildiren tezin oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır. Keohane'nın realizm ile ilgili eleştirel düşünceleri ve uluslararası ilişkilerde liberal teoriyi vurgulayan düşünceleri, 1972'de Joseph Nye ile ortaklaşa yayınlanan "Ulus ötesi İlişkiler ve Dünya Politikaları" başlıklı kitapta yer almaktadır. ABD'nin Vietnam yenilgisi ve uluslararası ilişkilerde ekonomik araştırmalara öncelik verilmesi, uluslararası politikanın sadece hükümetler arası ilişkiler bağlamında yorumlanmaması gerektiğini vurgulanmıştır. Uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın oluşmuş olması ile ulus ötesi örgütlerin ve uluslararası kuruluşların bu tür ilişkilerdeki rolüne özel önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²³

Özellikle uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerdeki rolüne dikkat çeken Keohane, bu rolün günlük olarak uzatıldığını, devlet yetkililerinin müzakereler yolu ile görev yapmasının potansiyel işbirliğinde önemli olduğunu vurguladı.²⁴

Bununla birlikte, öne sürülen tezler arasında tutarlık olmaması ve "batı odaklı" yaklaşımı nedeniyle liberalizm eleştirilmektedir. Özellikle, realistler, liberallerin dünyada barışın tesisi amacının çok naif olduğunu ve "işbirliği"nin uluslararası sistemin kilit kavramı olarak ve

---

²¹ Waltz K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25 (1), 7-10.

²² Ari, 2010, 232.

²³ Waheeda, R. (2015). "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts". *International Journal of Business and Social Science*, 6 (2), 290-296.

²⁴ Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown, 35-36.

uluslararası kuruluşlar gibi yapıların da kilit aktörler olarak varsayılmasına karşı olduklarını belirtmektedirler. Yine, liberalizm, dış politikada İngiltere ve ABD gibi emperyalist demokrasilerin sık sık güç kullanmasının önünü açmakla suçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, liberalizmin ele aldığı “insan hakları” kavramının evrensel olmaktan ziyade; batı yönelimli olduğu eleştirilmektedir.

2.3. Realist ve Liberal Paradigmaların Karşılaştırılması

Uluslararası ilişkilerin iki önemli teorisi olan liberalizm ile realizm arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Öncelikle, her iki teorinin de rekabet ve barış konularına dair farklı bir yaklaşımı vardır. Bu nedenle, realist teoriden farklı olarak liberalizm, çatışma ve rekabet kavramlarına ve uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliği konseptine büyük önem vermektedir. Liberaller, uluslararası ilişkilerin tek ve ana gündem maddesinin “güvenlik” olmadığını ve özellikle XX. yüzyıldan itibaren refah, modernleşme, doğanın korunması ve diğer konuların da önem kazanmaya başladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, liberalizm, finans, göç, sağlık, doğanın korunması gibi faktörlerin de devletlerin dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

İki teori arasındaki ikinci önemli fark, uluslararası sistemin aktörlerine ilişkindir. Realizm, uluslararası sistemin ana aktörü olarak yalnızca “devlet”i temel alırken; liberalizm, devletin yanı sıra diğer aktörlerin varlığını da kabul etmekte ve bu aktörlerin önemini yadsımamaktadır. Liberal teoriye göre, bu aktörler uluslararası örgütler, ticari örgütler, uluslararası şirketler, uluslararası toplum, sendikalar ve siyasi partiler şeklinde sıralanmaktadır. Dahası, realistler devleti rasyonel ve üniter bir yapı olarak görürken, liberal teori düşünürleri esas olarak bu yaklaşıma karşı çıkmaktadırlar. Liberal teoriye göre, devletin üniter bir organizma olduğu düşünülemez. Her şeyden önce, modern devletlerde otorite merkezi olmadığından merkezileştirme tabiatlarına sahiptirler. İkincisi, liberal teori, bir devletin karar alma sürecine bir dizi organ ve kişinin katıldığını, alınan kararları ideolojik ve örgütsel motifler çerçevesinde etkilemeye çalıştıklarını öne sürerek devletlerin rasyonel karar vermelerine ilişkin realistlerin tezinin haklı olmadığını vurgulamaktadır.

Liberalizm ve realizm teorileri arasındaki üçüncü önemli fark, uluslararası kuruluşlara atfedilen önem üzerinden gerçekleşmektedir. Realistler, uluslararası örgütlere önem vermemesine rağmen, liberal düşünürler bu tür yapıların bölgesel barış ve güvenlik

açısından büyük öneme sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda liberalizme göre, uluslararası kurumlaşma, hem uluslararası ilişkilerde belirsizliğin ve korkuların azaltılması için; hem de devletlerin karşılıklı olarak anlaşmaya varabilmeleri ve işbirliği geliştirebilmeleri için elverişli koşullar yaratmaktadır.

Ayrıca, liberalizm ve realizm askeri güç ve silahlanma ilgili olarak da farklı yaklaşımlar benimsemektedirler. Realistler askeri gücü asli güç kavramı olarak görürken, liberaller ekonomik gücü çok daha önemli görmektedirler. Realist teorinin aksine, liberal teori, askeri harcamalar ile ekonomik kalkınma ve ulusal güvenlik arasında ters orantı bulunduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda, silahlanma realizm için önem arz ederken, liberalizm için silahsızlanma önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Özellikle neo-liberal teori, silahsızlanmanın ortak güvenlik teminatı için büyük önem taşıdığına dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte, bu iki teori uluslararası ilişkileri analiz ederken farklı metodolojileri tercih etmektedirler. Liberal teori, iç ve dış politika arasında bir ayrım öngörmez iken; realist teori ise bu iki alanın tamamen farklı olduğunu belirtmektedir. Liberaller, uluslararası ilişkilerde meydana gelen süreçleri aktör bazlı yorumlarken; realistler esas olarak sistem temelli analiz yapmaktadırlar. Liberalizm, aktörlerin karar ve davranışlarının sistem üzerindeki etkisine önem verirken; realistler ise sistemin belirleyici rolünü vurgulamaktadırlar. Özellikle neo-realistler devletlerin güçlerini nasıl kullandıklarını araştırmaya çalışırken; neo-liberaller ise seçimleri ve onları etkileyen faktörleri araştırma eğilimindedirler.

Enerji unsuruna dönük liberal ve realist teorilerin farklı tezleri yorumlanmadan önce bazı ortak noktaları belirtmekte yarar bulunmaktadır. Öncelikle, her iki teorinin ilk ortak noktası, enerji unsurunun öneminin kabul edilmesidir. Özellikle 1970'lerin petrol krizlerinin ardından, her iki teori tarafından enerji faktörünün önemi kabul edilmiştir. İkinci ortak nokta, her iki teori de enerjiyi uluslararası sistemdeki önemli rekabet araçlarından biri olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, liberal yaklaşım bu rekabeti ve rekabetin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışırken; realist teori bu yarışın doğal niteliğini ve gücün elde edilmesi mücadelesini vurgulamaktadır.

2.4. Realist Teori Çerçevesinde Enerji Faktörü

Yukarıda da değinildiği gibi, realist teorinin dayandığı paradigma üç önemli ilkeye dayanmaktadır.²⁵ Her şeyden önce, realizm teorisi uluslararası sistemin kilit aktörlerini kaotik bir ortamda bulunan rasyonel ve üniter yapılara sahip aktörler olarak nitelendirmektedir. İkincisi, realizm teorisi, devletlerin tercihlerinin çatışmalara ve düzensizliklere neden olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncüsü, realist teori uluslararası ilişkileri maddi kaynakları elde etmek için bir mücadele alanı olarak görmektedir. Bu çerçevede, güç faktörü ve bunun için mücadele, realist teorinin temelini teşkil eden ilkeler üzerinde belli bir rol oynamaktadır.

Realist teoriye göre, gücün elde edilme mücadelesinin temelini askeri güç oluştursa da; diğer maddi güç unsurları (örneğin enerji faktörü) da bu bağlamda önemli faktörler olarak kabul edilmektedir. Modern uluslararası sistemin bakış açısından, ekonomik faktörler ile birlikte, enerji kaynakları ve askeri güç için yürütülen mücadelenin kademeli olarak güçlendirilmesi, dış politikanın önemli unsurları arasında yer alarak, realizmin bu konunun üzerine dikkatini çekmesine neden olmaktadır.

“Rekabet”, “güvenlik”, “ulusal güç” ve “milli çıkar” gibi kavramların üzerinde önemle duran realist teori, enerjinin genel olarak güç kavramı açısından stratejik önemini kabul etmektedir.²⁶ Devleti rasyonel bir yapı olarak kabul eden realistler, enerji kaynaklarını devletlerin güçlerini artırmaları için önemli araçlardan biri olarak görmektedirler. Bu bağlamda rasyonel bir adım olarak devletlerin, güvenliklerini sağlama almak için enerji faktörüne özel önem göstermeleri gerektirmektedir. Bununla birlikte, realizmin rasyonellik varsayımı bazen enerji açısından çelişkili sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, rasyonel bir davranış olarak ekonomik anlamda enerji ürünlerinin daha yüksek fiyatlarla satılması ekonomik gücün artırılması anlamına gelirken, bazı devletler bunun aksine hareket ederler. Örneğin, Rusya, İran veya Venezuela gibi ülkeler enerji kaynaklarını hem yurtiçinde hem de yurtdışında piyasa değerlerinin altında arz etmektedirler. Realizm teorisi, devletin gücünün sadece ekonomik parametrelerle değil, aynı zamanda diğer unsurlarla da ölçüldüğü varsayımı ile bu tür davranışları açıklamaktadır. Bu nedenle, realist teori, devletlerin genellikle rasyonel aktörler olduğunu ve ekonomik açıdan enerjinin

²⁵ Legro, J.W. and Moravcsik, A. (1999). “Is Anybody Still a Realist?”. *International Security*, 24(2), 12-18.

²⁶ Giedrius, (2010), 30.

devletin dış politikadaki etkisini güçlendirmesinin araçlarından biri olduğunu vurgulamaktadır.

Realist teori, aynı zamanda enerji sektöründeki kilit aktörün “devlet” olduğunu ve dünya petrol rezervlerinin %85'inin ve gaz rezervlerinin yaklaşık %70-80'inin devletlerin sahip olduğu enerji şirketlerinin kontrolünde olduğunu vurgulamaktadır.²⁷

Teori, küresel enerji sisteminde üç tür devlet olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda realizm teorisi, ülkeleri üretici, transit ülke ve tüketici olarak sınıflandırmaktadır. Realistler, bir devletin hem enerji üreticisi hem de transit ülke olmanın, veri devletin hem uluslararası arenadaki etkisini hem de ekonomik gelir ve stratejik güç açısından önemini artırdığını vurgulamaktadırlar.²⁸

Bu bağlamda, realist paradigmanın güvenlik ve rekabet kavramları, üretici, transit ve tüketici ülkeler için farklı anlamlar taşımaktadır. Örneğin, üretici ülke açısından güvenliğin sağlanması, enerji kaynaklarının üretimi ve nakliyesinde önem taşımaktadır. Bununla birlikte, bazen aynı veya farklı bölgelerde güvenlik sorununun varlığı, üretici ülkenin daha yüksek fiyatlarla enerji satmasını ve büyük gelir ve ekonomik güç kazanmasını sağlamaktadır. Bu durum, özellikle üretici devlet için ek mali gelir elde edilmesi anlamına gelmektedir. Rekabet açısından değerlendirildiğinde, enerji kaynakları bir üretici ülkenin uluslararası sistemdeki stratejik önemini ve gücünü artıran faktör olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan, transit ve üretici ülkeleri enerji kaynakları özelinde daha aktif bir rol oynamaya teşvik etmekte ve uluslararası rekabetin güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Realizm teorisi, enerji sektöründe uluslararası kuruluşların rolünü oldukça etkisiz görmektedir. Realistler, söz konusu kuruluşların uluslararası sistemi etkin bir şekilde kontrol edemediğini ve devletlerin bağımsız aktörler olarak kalmaya devam ettiğini vurgulamaktadırlar. Teoriye göre, AB gibi bölgesel örgütler yalnızca tüm üyelerin ortak çıkarları olduğunda etkilidirler. Özellikle realizm, bu birliğin ortak bir enerji politikasının olmadığını vurgulamaktadır. Dahası, realistler Uluslararası Enerji Ajansı ve OPEC gibi

---

²⁷ Marquina, A. (2009). “On the Deceit of Globalization, Energy Security and Challenges to European Foreign Policy”. *Theory Talks*, 25, 13, 1-7

²⁸ Giedrius, (2010), 35.

uluslararası kuruluşların ancak üye devletlerin çıkarları için ciddi bir tehlike ortaya çıktığında işlevsel olduklarına dikkat çekmektedirler.²⁹

Yukarıda belirtilenler göz önüne alındığında, realist teorinin ana tezlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Her şeyden önce, doğal kaynaklara erişim ve bunlar üzerindeki kontrol, ulusal gücün ve ulusal çıkarların ana bileşenleri olarak kabul edilmektedir.³⁰ Realizm teorisinin kurucularından Hans Morgenthau, güç kavramının unsurlarını coğrafya, doğal kaynaklar ve endüstrinin üretim kapasitesi, askeri hazırlık seviyesi, nüfus, ulusal karakter ve etik değerler, hükümetin diplomasi ve kalitesi olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, enerji doğal kaynakların en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Günümüzde enerjinin, özellikle de petrolün, ekonomik sistemlerin gelişmesinde ve ülkenin sanayi üretiminde önemli bir rol oynadığı açıktır. Özellikle, Soğuk Savaş sonrası kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ideolojik çatışma sona erdikten sonra ortaya çıkan yeni ekonomik güç odakları için doğal kaynaklara erişim ve bunlar üzerinde güç mücadelesi ana başlık konusu oldu. Bu güç mücadelesinde, askeri gücün kullanımı, giderek daha önemli olan yaygın faktör olarak önem kazanmaktadır. Bu mücadele sürecinde ABD, Çin, Rusya, AB, Japonya, Hindistan ve benzeri ülkeler söz konusu mücadelenin ana aktörleridir.

İkincisi, enerji kaynakları giderek azalmakta ve güvenilir bir karakter taşımaktadır. Literatürde azami yağ üretiminin elde edildiğini ifade eden petrol üretimi tezinin zirve noktası, enerji kaynaklarının belirli bir süre sonra azalacağı ve biteceği endişesini ortaya çıkardığı gerçeğine dikkat çekmektedir. Liberal teorinin enerjiye bakış açısının analizinde kullanılan “kaynak laneti” ve “kaynak savaşları” gibi tezler, enerjinin realist teori için güvenilirliğini gösteren yaklaşımlar gibi dikkat çekmektedir. Özellikle, Asya'nın enerji kaynaklarına olan hızla ve giderek artan talebi, bu endişeyi bir kez daha güçlendirmektedir.

Üçüncüsü, devletler doğal kaynaklara erişim ve bunların kontrolü üzerindeki rekabeti belirgin bir biçimde artırmaktadırlar. Özellikle, Orta Doğu ve Afrika gibi yeni enerji bölgelerinde uluslararası sistemin aktörleri arasında rekabet giderek artmaktadır. Bu bölgelerde zayıf ve kırılgan devletlerin varlığı, devletler ve etnik gruplar arasında artan

---

²⁹ Giedrius, (2010), 37.

³⁰ Dannreuther, (2010), s.3.

gerilim, siyasi ve dini radikalizmin güçlenmesi, hem bölgesel hem de uluslararası sistem açısından yeni güvenlik riskleri yaratmaktadır.

Son olarak, tüm bunların doğal bir sonucu olarak enerji kaynakları üzerinden gelişen çatışmalar ve savaşlar giderek artmaktadır. Özellikle petrol başta olmak üzere enerji kaynakları mücadelesi, uluslararası politikanın ana ve giderek yoğunlaşan konusu olmaktadır. Bu bağlamda, enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği gibi kavramlar uluslararası ilişkilerde önem kazanmakta ve bu da dikkat çekmektedir.³¹

2.5. Liberal Teori Çerçevesinde Enerji Faktörü

Uluslararası sistemde karşılıklı işbirliğine, uluslararası hukuk kurallarının gelişimine ve güçlendirilmesine ve uluslararası ilişkilerde şeffaflığın yaratılmasına büyük ölçüde önem veren liberal teori, enerji unsuruna çeşitli yönlerden yaklaşmaktadır.

İlk olarak, liberal teori, iç ve dış politika arasında metodolojik açıdan keskin bir fark öngörmemektedir. Liberalizm, enerji unsurunu işlerken enerjinin hem ekonomi alanındaki hem de uluslararası ilişkilerdeki yerini göz önünde bulundurmaktadır.

İkincisi, liberal teoriye göre enerji ve uluslararası enerji endüstrisi, ciddi sorunlar yaratan alanlar olarak nitelendirilmektedir. Liberal yaklaşıma göre, enerjiden kaynaklanan sorunlar temel olarak ekonomide, iç politik sistemde ve uluslararası ilişkilerde kendini belli etmektedir.³² Liberalistler bu sorunları *kaynak laneti*, *rantçı devlet* ve *kaynak savaşları* olarak sınıflandırmaktadır.

Üçüncüsü, liberal teori, uluslararası enerji endüstrisinin sorunlu bir alan olduğu faraziyesi ile daha şeffaf ve hizmet odaklı bir işbirliği karakteri taşıması gerektiğine dikkat çekmektedir. Liberallere göre, bu amacın gerçekleştirilmesi, enerji sektöründe işbirliği sağlayan küresel ve bölgesel kuruluşları elzem kılmaktadır. Bu çerçevede liberalizmin enerji unsuruna bakış açısını, kaynak laneti, rantçı devlet, kaynak savaşları, uluslararası enerji

---

³¹ Goldthau, A. (2018). "The Geopolitics of Energy Transformation", *SWP Comment*, 40 (1), 2-4.

³² Dannreuther, (2010), 6.

sektöründeki şeffaflık ve işbirliğini sağlayan öneriler olarak sıralanabilecek ana kavramlar üzerinden açıklamak mümkündür.

2.5.1. Kaynak Laneti

Literatürde ilk olarak “kaynakların laneti” ve “kaynakların paradoksu” olarak nitelendirilen bu kavram 1980’lerde Jeffrey Sachs ve Andrew Warner’ın çalışmaları ile ortaya atılmıştır. Adı geçen yazarlar, tezlerinde, doğal kaynakların bol miktarda mevcudiyetinin ülkenin ekonomik kalkınmasını engellediğini ve hatta “laneti” haline geldiğini savunmuşlardır.³³ 1993 yılında Richard Auty “kaynak laneti” terimini kullanmış, doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerin söz konusu kaynakları ekonomik kalkınmaya dönük değerlendiremediklerini ve bunun sonucunda bu ülkelerin daha az doğal kaynağa sahip ülkelerin gerisinde kaldıklarını açıklamıştır.³⁴

Genel olarak, “kaynak laneti” kavramı, gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynak bolluğunun veri ülkedeki gelişmeyi olumsuz biçimde etkileme özelliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu teze göre, doğal kaynakların bol miktarda olması ekonomik açıdan yavaş büyüme ve kalkınmaya neden olmaktadır.³⁵ Söz konusu sorunların üç ana nedene dayandığı belirtilmelidir: Birincisi, doğal kaynakların bolluğu ve bunların ihracatının bir sonucu olarak, ülkeye büyük miktarda döviz akması söz konusu olduğundan, bu durum sırayla, ulusal para biriminin değerini yapay olarak arttırmaktadır ve yerel ekonominin diğer sektörlerinin rekabet gücünü azaltmaktadır. İkinci olarak, ülke bütçesinin ve ülke gelirlerinin dünya pazarındaki doğal kaynakların fiyatlarına doğrudan bağımlı olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, ülke ekonomisi dış pazarlarda yaşanan krizlere karşı savunmasız kalmaya devam etmekte ve bu durum sık sık ciddi sorunlara neden olmaktadır. Sonuç olarak, ekonomik ortamın anında değiştiği bir ülkede, istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü, ekonomiye “kolay” para akışı ve devlet tarafından yapılan ekonomik düzenlemeler, hataların oluşmasına ve yolsuzluk oranının artmasına neden olmaktadır.

“Hollanda Sendromu” kavramı, “kaynak laneti” nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sorunların tanımlanmasında ve açıklanmasında anahtar kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir.

³³ Sachs, J. D. and Warner, A.M. (2001). “The curse of natural resources”. *European Economic Review*, 45(4), 827-830.

³⁴ Sachs and Warner, (2001), 831-835.

³⁵ Sachs and Warner, (2001), 836-838.

Bu terim, ekonomistler tarafından ilk kez 1977'de Hollanda'nın ekonomik durumunu tanımlamak için kullanılmıştır.³⁶ 1959'da Hollanda'ya ait Kuzey Denizi'nde zengin gaz kaynaklarının keşfedilmesi ve gazın büyük ölçeklerde ihracı, ülkeye büyük çapta para akışı sağladı. Sonuç olarak, ulusal para birimi hızla güçlendi ve bu durum ihracatı yapılan diğer mal ve hizmetleri içeren sektörlerde bazı olumsuz sonuçlara yol açtı.

“Hollanda Hastalığı” olarak da adlandırılan bu kavram, doğal kaynakların çıkarılması ile üretim sektöründeki gerileme arasındaki etkileşimi açıklamak için kullanılmaktadır. Söz konusu ekonomik konseptte göre, doğal kaynaklardan elde edilen büyük ölçekli gelirler, döviz kuru oranını artırarak diğer üretim sektörünün rekabet gücünü zayıflatmaktadır. “Hollanda Sendromu”, bir bütün olarak yalnızca doğal kaynaklara ait üretim sektörünü ihya etmekte ve diğer sektörlerin gelişimine ket vurmaktadır. Bu şartlar altında ekonomide yapay canlanma görülmekte ve sermaye yatırımları doğal kaynakların üretilmesi ve taşınması için harcanmaktadır. Doğal kaynaklar tamamen çıkarılıp tükendikten sonra ise sanayi yapısı kısa vadede değiştirilemeyecektir. Dolayısıyla, “Hollanda Sendromu”nun ortaya çıkmasını önlemek için, sermaye yatırımlarının orantılı ve kademeli olarak endüstrinin tüm sektörlerine dağıtılması gerekmektedir.³⁷

Özetle, petrol ve gaz gibi enerji kaynakları, kaynak laneti sorununun önemli örnekleri olarak kabul edilir ve bunun ekonomik boyutu kendisini Hollanda sendromu şeklinde göstermektedir. Ayrıca, enerji açısından zengin ülkelerde ekonomi enerji odaklı yapılandırıldığından, Hollanda sendromu baş göstererek ekonominin diğer sektörlerinin gelişimine engel teşkil etmektedir. Bu durum, liberal teorinin öne sürdüğü uluslararası sistemin ve onun oluşturduğu kapitalist ekonomik sistemin önem verdiği iki unsurdan biri olan “ekonomik özgürlükler”e ciddi bir darbe vurmaktadır.

2.5.2. Rantçı Devlet Teorisi

Kökleri Karl Marx'ın rantçı devlet kapitalizm terimine dayanan kavram, ilk defa İran'ın İslami devrimden önce durumu ifade etmek için Hüseyin Mahdavy tarafından

³⁶ Barder, O. (2006). “A Policymakers' Guide to Dutch Disease”. **Center for Global Development**. Paper Number 91, 4-5.

³⁷ McKinley, T. (2005). “Why is ‘The Dutch Disease’ Always a Disease? The Macroeconomic Consequences of Scaling up Oda?”. **International Poverty Centre**. Working Paper number 10, 4-5.

kullanılmıştır.³⁸ Mahdavy'in bu tezi, daha sonra Orta Doğu ülkelerinin ve özellikle Arap dünyasının ve ayrıca dünyanın doğal kaynakları bakımından zengin diğer ülkelerinin siyasi ve ekonomik analizlerinde kullanılan popüler kavramlardan biri olmuştur. Genel olarak, rantçı devlet terimi, siyaset biliminde ve uluslararası ilişkiler teorilerinde, ulusal gelirlerinin tamamını veya ana kısmını söz konusu kaynakların yabancı müşterilere kiralanması yolu ile elde eden devletleri karakterize etmek için kullanılır.³⁹

Rantçı devlet teorisi, ekonomik sektörün yanı sıra, kaynak laneti kavramının siyasi, idari ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini ifade etme amacını taşımaktadır. Bu etki özellikle devlet yapısının oluşumu ve yönetimi sürecinde ve vatandaşlarla ilişkilerinin düzenlenmesi sürecinde kendini göstermektedir. Burada, devletin oluşumunda, doğal kaynakların bolluğundan kaynaklanan ekonomik sonuçlar özel bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, rantçı devletlerin temellendirildiği ekonomik sistemin dört esas özelliği vardır.⁴⁰

Her şeyden önce, kira bedeli bu devletlerin ekonomisinde ana gelir kaynağıdır. Burada, devlet gelirinin %100'ünün yalnızca sözü edilen kiradan ibaret olmadığı belirtilmelidir. Bununla birlikte, bu devletlerin hepsinde, kira bedeli ana gelir kaynağı olarak kabul edilir. İkincisi, bu devletlerin kira gelirlerinin kaynağı ülke dışındadır. Üçüncüsü, kiralayan devlette, kira ücretinin alınmasında kilit bir rol oynamayan siyasi ve idari otoriteyi temsil eden küçük zümreler bulunmasına karşın; insanlar veya toplumun mutlak çoğunluğu, yalnızca dağıtım ve tüketimine katılmaktadır. Başka bir deyişle, devleti yönetenler sözleşme imzalayarak gelir elde eder ve daha sonra bu kazancı bu süreçte yer almayan halk kitleleri arasında dağıtır. Yetkililerin bu gelirlerin yalnızca küçük bir kısmını büyük halk kitlelerine dağıttığına dikkat edilmelidir. Dördüncü olarak, bu sistemde hükümet, yurt dışından alınan kira ücretlerinin ana alıcısı olmalıdır.

Rantçı devletin bu yapısı siyasi, idari ve sosyal açıdan ciddi sorunlara neden olmaktadır. Her şeyden önce, kaynakların bolluğu ve yüksek gelir, güç elde etmek için mücadelenin ciddiyetini güçlendirmektedir. Finansal kiralamadan elde edilen büyük gelirler, hem güçler arası mücadeleyi güçlendirmekte hem de ülkenin kaynak bakımından zengin bölgelerinde

³⁸ Matthew, G., (2011). "A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf". *Center for International and Regional Studies Georgetown University School of Foreign Service in Qatar*, 1-5.

³⁹ Matthew, (2011), 9-16.

⁴⁰ Matthew, (2011), 17-25.

ayrılıkçı eğilimleri arttırmaktadır. Özellikle zengin bölgeler, gelirlerini paylaşmak konusunda oldukça isteksiz ve bağımsız hareket etmeye daha eğilimli davranmaktadırlar.

Ayrıca, kira bedellerinden büyük miktarda gelir elde eden ve vatandaşlardan vergi toplamaya gerek duymayan politik otoriteler halktan meşruiyet kazanmaya daha fazla ihtiyaç duymamaktadırlar.⁴¹ Bu da, siyasi ve idari otoritenin sorumluluğuna ve aynı zamanda otoritenin şeffaflığına engel olmakta ve profesyonellik, idare ve yönetimde yetenek gibi unsurlar göz önünde bulundurulurken değil; daha ziyade kayırmacılık, etnik köken veya din temelli işe alım sisteminin belirleyici faktör haline gelmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, belirgin bir yozlaşma, kötü yönetim ve otoriter rejimin güçlenmesi, siyasi ve idari otoritedeki temel karakteristikleridir.⁴²

Dolayısıyla, rantçı devletin sosyal ve politik sistemi, otorite ile halk arasında sosyal bir uzlaşmanın olmadığı bir yapıdadır. Böyle bir toplumda gerginlik hüküm sürmekte ve hükümet, halktan önce ve hatta siyasi özgürlükler kısıtlanmadan ve insan hakları ihlal edilmeden önce hesap verme zorunluluğu hissetmemektedir. Günümüzde en karakteristik rantçı devlet örnekleri petrol ve doğal gaz bakımından zengin ülkelerdir; enerjinin bu sistemin en önemli “yakıtı” olduğu tezi önem kazanmaktadır.⁴³

Sonuç olarak, liberalizm, iç politik sistem açısından, rantçı devlet mekanizmasının ortaya çıkmasının, büyük ölçüde gelirlerini enerji üzerinden elde eden ve esas olarak enerji kaynakları bakımından zengin ülkelerde bir endişe unsuru olarak otoriter rejimlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu yapı siyasi ve idari otoriteyi anayasal sınırlar içerisinde tutmayı ve demokratik kalkınma modelini engellemekte, otoriter devlet modelinin gelişimini teşvik etmekte ve sivil toplumun gelişmesine ciddi bir bariyer oluşturmaktadır.

2.5.3. Kaynak Savaşı

Kaynak Savaşı kavramı, uluslararası ilişkiler teorisinde, doğal kaynaklar ve ülkeler arasındaki çatışmalar ilişkisinin varlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Genel olarak, kaynak açığı veya bolluğu ile çatışmalar arasındaki ilişkiye dair bilimsel araştırmanın tarihi

⁴¹ Sune, E. ve Özdemir, A.M. (2012). “Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme”. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 9 (35), 4-11.

⁴² Sune ve Özdemir, (2012), 25-19.

⁴³ Sune ve Özdemir, (2012), 20-27.

derin bir geçmişe dayanmaktadır. Araştırmanın ana tezi, doğal kaynakları kontrol etme amacının savaşların önemli sebeplerinden biri olduğu yönündedir. Örneğin, John Edwin Bakeless, 1921'deki bir araştırmasında, 1878-1918 döneminde gerçekleşen 20 ana savaştan 14'ünün savaş nedeninin bir kez daha ekonomik olduğunu ve çoğu zaman doğal kaynaklar üzerindeki kontrol mücadelesi yüzünden olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Bu konuda yapılan modern araştırmalar arasında Arthur Westing'in 1986'da yaptığı araştırma özel bir öneme sahiptir. Westing, 20. yüzyıldaki 12 önemli savaş ve çatışmanın çoğunda kaynak faktörünün rolünü özel olarak vurgulamaktadır.⁴⁵ Michael T. Klare, doğal kaynakların öneminin Soğuk Savaştan sonra hızla güçlendiğini ve gelecekte yaşanacak savaşların ana nedeni olacağını belirtmiştir.⁴⁶

Bu bağlamda, doğal kaynakların ülkeler arası çatışmalarda önemli bir faktör haline gelmesinin üç temel nedeni vardır.⁴⁷ Birincisi, piyasa koşulları her zaman istenen sonuçlara yol açmaz ve devletleri, ulusal güvenliğini sağlamak için başka yollara teşvik eder. İkincisi, doğal kaynaklar, savaşlar ve çatışmalar sırasında rakip devletlerin siyasi ve askeri amaçları açısından giderek artan önemde olan faktörlerden birisidir. Üçüncüsü, önemli kaynaklara yönelik tehlikeler çoğu zaman büyük güçler ve önemli aktörler tarafından ulusal güvenliğe tehdit olarak kabul edilmekte ve yabancı müdahalenin ortaya çıkmasında temel etken olmaktadır. Yabancı güçler ve şirketler bu müdahalelerde jeopolitik ve ticari çıkarlarını sağlarken, bu tezleri demokrasinin ve uluslararası hukuk ilkelerinin yanı sıra düzen ve istikrarın güvencesi olarak kullanırlar.⁴⁸ Sıkça gerçekleştirilen müdahalelerin temel hedefinin özellikle enerji kaynakları bakımından zengin ülkeler olduğunu vurgulamak önemlidir.

Bu durum göz önüne alındığında, uluslararası ilişkilerde enerji faktörü, liberal teori için esas olarak iki yönden zararlı bir faktör olarak tanımlanabilir.⁴⁹ Her şeyden önce enerji, liberal teorinin özel önem verdiği "işbirliği" kavramına aykırılık oluşturur. Sonuç olarak, doğal kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak uluslararası sistemde rekabet, çatışma veya savaşın

⁴⁴ Acemoğlu, 2011.

⁴⁵ Peters, S. (2010). "Coercive Western Energy Security Strategies: Resource Wars as a New Threat to Global Security." *Geopolitics*, 9 (1), 188.

⁴⁶ Klare, M.T. (2002). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York, Metropolitan Books, 1-23.

⁴⁷ Klare, (2002), 100.

⁴⁸ Klare, (2002), 28-29.

⁴⁹ Dannreuther, (2010), 6-7.

temel nedenlerinden birisidir. Bu çerçevede, kaynak savaşları ve esas olarak enerji ve enerji geliri için rekabet ve çatışmaların bileşimi diğer altı çizilmesi gereken noktalardır. Bu nedenle, liberal teoriye göre, enerji faktörü uluslararası arenada problemlili bir unsur olarak düşünölmektedir.

Sonuç olarak, enerji faktörü, kaynak bakımından zengin ölkelerin otoriter rejimleriyle, demokratik karakterleri mevcut olan devletler veya devlet dışı aktörleri arasında özel yakın ilişkiler kurulmasına neden olmaktadır.⁵⁰

İslam Devrimi öncesi ABD ve İngiltere'nin İran'la ilişkileri, Hugo Chavez öncesi Venezuela-ABD ve Nijerya-Büyük Britanya ilişkileri, şu anda Burma-Fransa ve Suudi Arabistan-ABD ilişkileri enerji faktörünün neden olduğu sadece bazı özel ilişki örnekleridir. Yine, enerji faktörünün BP, Exxon-Mobile, TOTAL ve bazı batılı enerji şirketlerinin dünyadaki farklı otoriter rejimlere, Orta Doğu ve Afrika'ya sağladığı desteğin ardında kilit bir rol oynadığı açıktır.

2.5.4. Uluslararası Enerji Sektöründe İşbirliği

Liberal teorinin problemlili sektör olarak nitelendirdiği “uluslararası enerji endüstrisi”nin daha şeffaf bir şekilde işlemesi ve endüstrinin uluslararası düzeyde işbirliğine hizmet etmesi için söz konusu teori için hangi adımların atılması gerektiği sorusu özel önem arz etmektedir. Bu bakımdan, asıl amaç, uluslararası enerji sektöründeki liberal olmayan uygulamanın ve şeffaf olmayan kurumların inşa edilmesinin olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılmasıdır. Bu yöndeki öneriler temel olarak neo-klasik iktisatçılardan, bilim adamlarından, uluslararası finans kuruluşlarından ve sivil toplum kuruluşlarından gelmektedir.

Liberal teori, uluslararası ve yerel enerji pazarının ekonomik açıdan liberalleşmesine özel önem vermektedir. Uluslararası ve yerel enerji piyasasının serbestleştirilmesi, serbest rekabetin sağlanması, tüketicilerin haklarının korunması ve enerji sektöründe kartelleşmiş piyasa koşullarının ortaya çıkmasının önlenmesi, üretim faaliyetleri, ulaştırma, dağıtım ve

---

⁵⁰ Dannreuther, (2010), s.6-7.

ticaret anlamına gelmektedir.⁵¹ Bu durumda enerji sektöründe ekonomik verimliliğin artacağı ve jeopolitik rekabetin, çatışmaların ve savaşların daha az olacağı belirtilmektedir.

---

⁵¹ İnternet: Mladenova, A. (2007, July). “Energy Liberalization?”. *Institute for Market Economics*. Web: <https://ime.bg/en/articles/energy-liberalization/> adresinden 5 Aralık 2018’de alınmıştır.

3. HAZAR HAVZASI'NİN KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN ENERJİ POLİTİKALARI AÇISINDAN ÖNEMİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılışı uluslararası ilişkiler sisteminde yeni bir durum ortaya çıkartmıştır. Değişen jeopolitik durumun en önemli özelliği, ideolojik rekabete dayanan iki kutuplu uluslararası sistemin (doğu ve batı blokları) sona ermiş olmasıdır. Bu anlamda, özellikle, SSCB'nin çöküşü sonrası Avrasya coğrafyasında stratejik öneme sahip bölgeler ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerden biri de Hazar havzasıdır.

Bölgesel veya küresel ölçekte yaşanan süreçler, uluslararası aktörlerin Hazar havzasına özel önem verdiğini göstermektedir. Bu bölgenin Batı ve Doğu'nun kesişme noktasında yer alması, Rusya ve İran'a komşu olması ve önemli enerji kaynaklarına sahip olması, stratejik önemini güçlendirmektedir. Dolayısıyla, Hazar havzasına stratejik, politik, ekonomik, güvenlik ve kültürel bakış açılarından verilen önem, bölgeyi uluslararası işbirliği ve rekabet eğilimlerinin bir arada olduğu bir alana dönüştürmektedir. Ayrıca, beklendiği gibi Rusya, ABD, Avrupa Birliği(AB), Türkiye, İran, Çin ve Hindistan gibi ülkeler bu sürecin ana aktörleridir.

3.1. Jeopolitik açıdan Hazar Havzası

Avrasya'da 1991'den bu yana gelişen mücadelelerin en önemli merkezlerinden biri olan Hazar Havzası'nın adı ve sınırları hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Hazar denizi, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve İran ülkeleriyle çevrili olup, Avrupa ve Asya sınırlarında bulunmaktadır.⁵² Aslında dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizi, genişliğinden ve hidrolojik özelliklerinden dolayı deniz olarak adlandırılmaktadır. Göl; "Hazar" adını Azerbaycan topraklarında yaşayan Türk kökenli Hazar kabilelerinden almıştır.

Hazar Denizi'nin yüzölçümü 392, 6 bin km²'dir. Kıyı şeridinin toplam uzunluğu(yani çevresi) 6500 km olup; maksimum uzunluğu 1200 km, eni 554 km ve en derin yeri - 1025 m'dir.⁵³ Hazar Denizi, deniz seviyesinin 27,7 m altında olup; Azerbaycan Cumhuriyeti

⁵² İnternet: Friedrich, C. D. (2017, January). "Caspian Sea". *New World Encyclopedia*. Web: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea adresinden 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁵³ İnternet: Friedrich, (2017), https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea

hakimiyeti altındaki kıyı şeridi uzunluğu yaklaşık 825 km, Rusya Federasyonu'nda 695 km, Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2320 km, Türkmenistan'da 1200 km ve İran İslam Cumhuriyeti'nde 900 km'dir.⁵⁴ Hazar Denizi'ne 130 irili ufaklı nehir akmaktadır. Bunlar içerisinde Volga Nehri Hazar Denizi'ne akan en büyük nehirdir. Üç nehirden boşalan su miktarı, Hazar Denizi'ne tüm nehirlerden akan su kütlesinin % 90'ını oluşturmaktadır: Volga Nehri (% 80), Kura Nehri (% 6) ve Ural Nehri (% 5). Terek, Sulak ve Samur nehirleri Hazar Denizi'ne akan suyun % 5'ini oluşturmaktadır. Kalan su, İran'ın küçük nehirleri tarafından gelmektedir. Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında denize hiç nehir akmamaktadır. Hazar Denizi kıymetli ve ender bulunan balık türleri bakımından da zengindir. Bunların arasında özellikle mersin balığı ve havyarı dünyaca ünlüdür.

Genel olarak, “Hazar bölgesi” adı, 1994 yılında imzalanan ve Batı'nın bu bölgenin enerji kaynaklarına katılımını sağlayan “Yüzyıl Anlaşması”ndan sonra modern uluslararası siyasal ve bilimsel literatürde sıkça kullanılmaya başlandı.⁵⁵ Bu terimin kullanıldığı kaynaklarda bölge sınırlarına “geniş” ve “dar” anlamda olmak üzere iki farklı yaklaşım olduğu görülmektedir. “Hazar bölgesi” kavramı, çoğunlukla Rusya ve İran kaynaklarında dar anlamda kullanılmaktadır.⁵⁶ Dar anlamda “Hazar bölgesi” kavramı, komşu beş ülkeyle, yani Azerbaycan, Kazakistan, İran, Rusya ve Türkmenistan ile sınırlıdır.⁵⁷

Batı kaynaklarında sıkça yer bulunan geniş anlamıyla Hazar bölgesi terimi, Kafkasya, yani Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerini kapsar.⁵⁸ Bu yaklaşıma göre Kafkasya'dan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Orta Asya'dan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan birlikte Hazar bölgesini oluşturur. Sovyet mirasının geri kalanlarının terminolojik bakımdan silinmesine ek olarak, bu ülkelerin benzer siyasi, ekonomik ve sosyal nitelik ve problemlere sahip olmaları da bu yaklaşımda özel bir yere sahiptir. Daha da önemlisi, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan büyük miktarda hidrokarbon kaynaklarına sahiptir. Bu ülkeler, enerji kaynaklarının uluslararası

⁵⁴ İnternet: Friedrich, (2017), https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea

⁵⁵ Aras, O. N., (2006). “Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi.” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(30), 41-59.

⁵⁶ Aras, (2006), 41-59.

⁵⁷ Aras, (2006), 41-59.

⁵⁸ Aras, B. (January, 2002). “The Caspian Region and Middle East Security”. *Mediteranean Quarterly*. 87-89.

pazarlara ulaştırılmasında da stratejik öneme sahiptirler. Gürcistan ve Ermenistan, Batı'ya enerji kaynaklarının taşınmasında özel önem taşımaktadır.

Jeopolitik açıdan, Hazar bölgesini ayırıştırın en önemli nokta coğrafi konumudur. Hazar bölgesinin kapsadığı coğrafya, uluslararası rekabetin kademeli olarak güçlendiği, Avrasya bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Coğrafi konumu göz önüne alındığında, uluslararası aktörlerin, özellikle Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney'in kesişme noktasında bulunan Hazar bölgesi ile ilgilendikleri görülmektedir. Tarihsel olarak bu coğrafyanın en önemli aktörlerinden biri olan ve 1991'den sonra süper güç statüsünü kaybeden ve statüsünü geri kazanmak için çaba sarf eden Rusya'nın bir numaralı çıkar çemberinin önderliğinde bulunmaktadır. Ayrıca, bölge, küresel olarak süper güç düzeyinde olan ve bunu korumaya çalışan tek ülke olan ABD'nin ilgilendiği coğrafyalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bölgedeki tarihi oyuncuların olan İran ve Türkiye'nin, Hazar bölgesi için de özel çıkarları ve politikaları olması dikkat çekicidir.

Hazar bölgesi, özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından temsil edilen ve uluslararası ilişkiler sisteminde Avrupa Birliği olarak yer almaya çalışan başka bir gücün de ilgi odağında bulunmaktadır. Yapılan analizler sonucu kademeli bir biçimde 21. yüzyılın süper gücü olacağı öngörülen Çin Halk Cumhuriyeti de bölgeyle ilgilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Asya'nın önemini güçlenmeye başladığı bir dönemde Hindistan'ın Hazar bölgesine olan ilgisinin de güçlenmeye başladığı görülmektedir.

Hazar bölgesinin stratejik önemini belirleyen bir diğer faktör güvenlik konusudur.⁵⁹ Güvenlik açısından, Hazar bölgesinin durumunu belirleyen faktörler nükleer faktör, bölgedeki savaş ve çatışmalar, demokrasi ve siyasi istikrar sorunlarıdır. Nükleer faktör üç temel unsura dayanmaktadır. Birincisi, bölge SSCB'nin sahip olduğu nükleer silahların bulunduğu bölgelerden biridir. Eski SSCB Cumhuriyetleri'nin Sovyet nükleer silahlarının mirasından vazgeçmeleri, en önemli güvenlik sorunlarından biri olarak kabul edilmiş ve bu, bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerin uluslararası sistemde tanınmasının ön koşulları arasında olmuştur.⁶⁰ Bu çerçevede, 23 Mayıs 1992'de imzalanan Lizbon protokolüne göre, Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin nükleer silahı açısından SSCB'nin tek halefi olduğu kabul

⁵⁹ Aras, (2002), 90-95.

⁶⁰ Aras, (2002), 97-100.

edildi ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin nükleer silah mirasından vazgeçmelerine ve bu bağlamda uluslararası yükümlülüklerine uymaları gerektiğine karar verildi.⁶¹

İkincisi, Hazar bölgesi; nükleer silaha sahip olan Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerin ortasında bulunmaktadır. Ayrıca, nükleer silaha sahip olan ABD, İngiltere ve Fransa'nın Afganistan'daki askeri varlığından dolayı, Hazar bölgesine de komşu olduklarını belirtmek gerekmektedir. Hazar bölgesinin önemli aktörü olan İran'ın izlediği nükleer program ve buna bağlı gerginlik de nükleer faktörün önemini açıkça göstermektedir. Bu noktada, Ermenistan'da yer alan Metsamor Atom Santrali özel olarak belirtilmelidir. Nitekim söz konusu santralin ömrü sona ermesine rağmen, çalışmaya devam ettiği gerçeği, bölge güvenliği açısından ciddi riskler oluşturmaktadır.⁶²

Hazar bölgesinin güvenlik açısından konumunu belirleyen üçüncü önemli faktör, hem bölgedeki hem de bölgeye bitişik coğrafyadaki savaşlar ve etnik çatışmalardır.⁶³ Bu anlamda, Irak ve Afganistan'da yaşanan iç çatışmalar, Rus-Çeçen mücadelesi, Hazar bölgesine komşu olan Pakistan ve Türkiye'de aktif olan terör eylemleri belirgin örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, nükleer program nedeniyle ABD ve İsrail'in İran'a karşı yaptırımlar ve savaş senaryoları bölgede var olan çatışma ortamını güçlendirmektedir.

Dahası, Hazar bölgesindeki etnik çatışmalar da bölgedeki güvenlik faktörünü etkileyen temel faktörlerden biridir. Güney Osetya ve Abhazya ile Azerbaycan - Ermenistan çatışması bu türden örnekler olarak gösterilmektedir. Güney Osetya meselesinin Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan savaşına neden olması, bu etnik çatışmaların dondurulmuş olarak kabul edilmesinin savaşa dönüşmesinin açık bir örneğidir.⁶⁴

Bölgede başka bir sorun olan Azerbaycan-Ermenistan ihtilafı, Hazar bölgesinin güvenliği konusunda hassas bir ateşkes rejimi ile ilgili ciddi kaygılar doğurmaktadır. Uzun süredir devam eden barış müzakerelerinin başarısız olması ve Ermenistan'ın agresif tutumundan vazgeçmemesi ve provokasyonlarına devam etmesi ve bunlara paralel olarak Azerbaycan'ın askeri gücünün artması iki ülkeyi yeni silahlı çatışmaların eşiğine getirmektedir. Ek olarak,

---

⁶¹ Aras, (2002), 97-100.

⁶² Cabbarlı, H. (2003). "Bağımsızlık Sonrası Ermenistan'ın Enerji Politikası". *Avrasya Dosyası*, 9 (1), 236-258.

⁶³ Chufirin, G. (2002). *The Security of the Caspian Sea Region*. Oxford University Press.

⁶⁴ MacFarlane, S. N. (2009). "Frozen Conflicts in the Former Soviet Union—The Case of Georgia/South Ossetia". In *OSCE Yearbook 2008* (pp. 23-34). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.

Kırgızistan'da etnik düzensizlik temelinde Kırgız-Özbek çatışması gibi iç siyasi sorunların ortaya çıkması bölgedeki hassas dengelere örnek olarak düşünülebilir.

Hazar bölgesine ilişkin güvenlik açısından belirtilmesi gereken dördüncü önemli faktör, bölge ülkelerindeki siyasi istikrar ve ekonomik refah sorunudur. Otoriter Sovyet mirasının yol açtığı bağımsız milli devlet yapısı konusundaki deneyim eksikliğinden etkilenen bölge ülkelerinde yaşanan güç mücadelesi, bu ülkelerdeki politik, ekonomik ve sosyal sorunları daha da derinleştirmektedir. Aynı zamanda, Hazar Havzası'ndaki ülkelerde gerekli reformların yapılması gerekliliği de siyasal iktidar krizi ve devrimci iktidar değişiklikleri için temeller oluşturmaktadır. Gürcistan ve Kırgızistan'daki devrimci siyasi süreçlerden kaynaklanan iktidar değişimleri önemli örneklerdir.

Jeopolitik açıdan, Hazar bölgesi uluslararası ilişkiler sisteminde hayati öneme sahiptir. Bu önem öncelikle üç bakımdan kendini göstermektedir. Birincisi, Hazar bölgesi, yaklaşık 240 milyon insanın yaşadığı bir coğrafya olup; başta batı olmak üzere tüm uluslararası aktörlerin dikkatini çektiği önemli bir pazar statüsüne sahiptir.⁶⁵ İkincisi, Hazar bölgesi hem Batı hem de Doğu pazarları ile Kuzey ve Güney pazarları arasında stratejik öneme sahip bir geçiş bölgesidir. Üçüncüsü, enerji konusu, Hazar bölgesinin jeopolitik konumunu belirleyen ve 1991'den sonra bile bu coğrafyanın stratejik öneminin en önemli ve popüler bileşeni haline gelen bir başka faktördür.

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte, küresel ve bölgesel faktörler Hazar bölgesi üzerinde etkilerini arttırarak rekabet ve işbirliği süreçleri üzerinden bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarına yönelik menfaatlerini yoğunlaştırmıştır. Hazar bölgesindeki enerji kaynakları etrafında gelişen bu durum çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, 1991 sonrası dönemde, enerjinin uluslararası sistemdeki stratejik önemi zaman içinde giderek daha da güçlenmiştir. Bu durum, küresel ve bölgesel aktörlerin dış politikalarında ve dolayısıyla enerjiye verdikleri önemi arttırmış ve Hazar bölgesindeki uluslararası çıkarlarını güçlendirmiştir.

İkincisi, bölge ülkeleri, özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, enerji kaynaklarının dış pazarlara taşınması konusundaki sorunların esasen kendi bağımsızlıklarının politik ve ekonomik yansımalarını oluşturan stratejik öneme sahip

⁶⁵ İnternet: Friedrich, (2017), https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea

olduğunu düşünmüşlerdir. Bu çerçevede, söz konusu ülkelerin enerji kaynakları, izledikleri dış politikanın en önemli bileşenlerinden biridir. Üçüncüsü, hidrokarbon kaynaklarının büyüklüğü, Hazar bölgesinin stratejik önemini güçlendirmiş ve hem bölge dışındaki ülkelerin hem de bölge ülkelerinin bu faktöre özel önem vermesine neden olmuştur. Bir başka deyişle, 1990'lı yıllarda Hazar bölgesi yeni Orta Doğu bölgesi olarak nitelendiriliyordu.⁶⁶ Bu bakımdan, Hazar bölgesinde yer alan enerji kaynaklarının potansiyeli hakkında farklı rakamlar ileri sürülmesine rağmen; bu bilginin ortak noktası, bölgenin çok büyük miktarlarda hidrokarbon kaynaklarına sahip olmasıdır.

Bir kaynağa göre, bugünlerde Hazar denizindeki petrol kaynakları 200 milyar varile ulaşmaktadır.⁶⁷ 2006 yılında yayımlanan bir raporda ise Hazar bölgesindeki petrol kaynaklarının 184 milyar varil olduğu ve doğalgaz kaynaklarının yaklaşık 8,5 metreküp (30 trilyon tcf) olduğu belirtilmiştir.⁶⁸ Bir başka tahmine göre, Hazar bölgesinde yaklaşık 17-33 milyar varil kanıtlanmış petrol kaynağı ve 6,5 trilyon metreküp gaz bulunmaktadır.⁶⁹ Son zamanlarda verilen istatistiklere göre ise, bölgedeki kanıtlanmış petrol kaynaklarının 17-44 milyar varil olduğu belirtilmektedir.⁷⁰ Enerji alanındaki önemli şirketlerden biri olan BP'nin 2012 raporuna göre, Hazar bölgesinde kanıtlanmış petrol kaynaklarının toplamı 38,2 milyar varil ve toplam gaz kaynağı - 29,1 milyar metreküptür.⁷¹ 2012 yılındaki ilgili bir başka raporda ise Hazar bölgesinde 75 milyar varil petrol ve 6,9 trilyon metreküp doğal gaz olduğu belirtilmektedir.⁷²

Bu veriler, Hazar bölgesinin toplam petrol kaynaklarının yüzde 4-15, doğal gaz kaynaklarının ise yüzde 4-14 arasında değiştiğini göstermektedir.⁷³ Hazar bölgesindeki petrol kaynakları bakımından liderliğin Kazakistan (30 milyar varil) ve Azerbaycan'da (7 milyar varil); doğal gaz kaynakları bakımından ise Türkmenistan'dadır(24,1 trilyon

---

⁶⁶ Anker, M., Baev, P., Brunstad, B., Overland, I., and Torjesen, S. (2010). The Caspian Sea Region Towards 2025: Caspia Inc. *National Giants or Trade and Transit*, 1-144.

⁶⁷ İnternet: Friedrich, (2017), https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea

⁶⁸ Klare, (2002), 81-109.

⁶⁹ Klare, (2002), 81-109.

⁷⁰ Anker, Baev, Brunstad, Overland, Torjesen, (2010), 26.

⁷¹ BP. (2012, June). *BP statistical review of world energy*. p:6 and 20.

⁷² Klare, (2002), 81-109.

⁷³ Gelb, B. A. (2005). *Caspian oil and gas: production and prospects*. Library of Congress Washington DC Congressional Research Service.

metreküp).⁷⁴ Bu verilere Hazar bölgesine ait Rusya ve İran petrol ve gaz kaynaklarının dahil edilmediğine dikkat edilmelidir.

Bölgenin jeopolitiğini belirleyen bir diğer unsur ise Hazar bölgesinin yasal statüsü kapsamında değerlendirilmektedir. 1723'te Rusya ile Safevî Hanedanlığı arasında imzalanan St. Petersburg Anlaşması, bölgedeki güçlerin tarihsel olarak mücadele ettiği coğrafyalardan biri olan Hazar Denizi'nin statüsü ile ilgili ilk düzenleme olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşma, Hazar Denizi'ndeki güç dengesinin Rusya lehine değiştiğini gösteren ilk işarettir.⁷⁵ Hazar denizinin statüsünün belirlenmesinde Rusya ile Kaçar Hanedanlığı arasında imzalanan 1813 tarihli Gülüstan ve 1828 tarihli Türkmençay Anlaşmaları önemli yerlere sahiptir. Her iki anlaşma da, Rus ve İran ticaret gemilerinin Hazar Denizi'nde yelken açmasına izin verirken, aynı zamanda Rusya'ya denizde kalma hakkı da tanımıştır.⁷⁶ Hazar Denizi'nin yasal statüsü ile ilgili olarak bir diğer önemli anlaşma 1921'de SSCB ile İran arasında yapılmıştır. Önceden imzalanmış anlaşmaların yerine yürürlük kazanan Anlaşma, her iki ülkenin de Hazar Denizi'nde serbestçe yelken açmasına izin vermiştir.⁷⁷ İki ülke arasında 1940'ta imzalanan Anlaşma'ya göre, denizin %86'sının SSCB'ye, %14'ünün İran'a ait olduğu kabul edilmiştir.⁷⁸ 1970 yılında SSCB, petrol üretimini karşılamak amacıyla Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı ulusal bazda bölümlere ayırdı. Bu bölünmeye göre, Hazar Denizi'nin yaklaşık 70 bin metrekarelik alanı Azerbaycan'a, 80 bin metrekarelik alanı Türkmenistan'a, 60 bin metrekarelik alanı Rusya'ya, 105 bin metrekarelik alanı Kazakistan'a ait iken; 55 bin metrekarelik alan ise İran'a bırakıldı.⁷⁹ SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar Denizi'nin yasal statüsü yeniden bir sorun haline geldi. Hazar Denizi'ne kıyısı olan 5 ülkenin sınır konusundaki tartışmaları henüz ortak bir sonuç vermemiştir.⁸⁰ 1998'de Rusya'nın Kazakistan'la ve 2002'de Azerbaycan'la yaptığı iki taraflı anlaşma ile, bu üç ülke Hazar denizi tabanının ulusal sektörlere bölünmesi ve yüzeyinin ise ortak kullanımı şeklinde anlaşmaya vardıklarını göstermektedir. İran, denizin genel ortak

⁷⁴ BP, (2012, June), 6-20.

⁷⁵ Janusz, B. (August, 2005). *The Caspian Sea: Legal Status and Regime Problems*. Chatham House, REP BP 05/02, 2-6.

⁷⁶ Janusz, (2005), 2-6.

⁷⁷ Janusz, (2005), 2-6.

⁷⁸ Janusz, (2005), 2-6.

⁷⁹ Janusz, (2005), 2-6.

⁸⁰ Janusz, (2005), 2-6.

kullanım ilkelerine dayanan farklı bir tutum önerirken, Türkmenistan bölgedeki denge koşullarına göre yaklaşımını sık sık değiştirmiştir.

3.2. Hazar Bölgesi ve Rusya

Rusya, Hazar bölgesinin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bölge, geleneksel olarak, son 5 yüzyılda geniş bir sömürgecilik politikası izleyen Rusya'nın, önem verdiği başlıca hedef bölgelerden biri olarak düşünülmektedir. Tarihsel olarak, Rusya, şu anda Hazar bölgesi olarak nitelendirilen bölge ile ilgili olan politikasını Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri olarak değerlendirmiş ve politik tutumunu de bu çerçevede belirlemiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar bölgesi, halefi Rusya Federasyonu'nun da dikkatini çekmiştir.⁸¹ Rusya Federasyonu'nun bölgeye bakış açısı, Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) politikasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Rusya dış politikası açısından BDT coğrafyası çeşitli açılardan özel bir öneme sahiptir. İlk olarak, BDT coğrafyası, geleneksel Rus ulusal güvenlik konsepti yönünden hem SSCB hem de SSCB sonrası bağımsız Rusya döneminde ülkenin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Rusya'nın özel ilgi duyduğu bu coğrafyanın, topraklarına yakın olması ve 1993 yılında resmi Moskova dış politika doktrininde belirtildiği gibi, bu bölgenin Rusya Federasyonu açısından önemini de bir kez daha göstermektedir.⁸² Ayrıca, BDT coğrafyasının öncelikli konuların başında gelmesi, son 20 yılda Rus dış politikasında değişmeyen bir yaklaşım olduğu dikkat çekmektedir. Moskova, bu çerçevede, bir yandan Hazar havzası ülkeleriyle BDT ve Avrasya Ekonomik Birliği örneğinde olduğu gibi çok taraflı işbirliği modelleri oluştururken; diğer yandan bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın Hazar bölgesi politikasındaki bir diğer önemli faktör de etnik sorunlardır.⁸³ Rusya'nın bölgedeki etnik politikası iki yönde devam etmektedir. Birincisi, bölgedeki etnik çatışmalar Rusya'nın bölgedeki etki alanını güçlendirmektedir. Bu çerçevede, Kafkasya'daki etnik çatışmalar, Kafkas bölgesel politikasının belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Özellikle Güney Osetya, Abhazya ve Azerbaycan-Ermenistan sorunları, Rusya açısından

---

⁸¹ İnternet: Mamedov, R. (2010). "About the international legal status of the Caspian Sea". *Institute of Geology and Geophysics Azerbaijan National Academy of Science*. Web: <https://www.gia.az/view.php?lang=en&menu=47&id=835> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁸² İnternet: Mamedov, (2010), <https://www.gia.az/view.php?lang=en&menu=47&id=835>

⁸³ İnternet: Mamedov, (2010), <https://www.gia.az/view.php?lang=en&menu=47&id=835>

fırsatlar ve tehditler yaratmaktadır. Bu çatışmalar, esasen Sovyet etnik politikasının yansımalarıdır ve Moskova'nın taraflı yaklaşımının tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu çatışmaları kullanmak suretiyle, bölge ülkeleri üzerindeki etkisini güçlendirmektedir. Sözü edilen çatışmaların ortaya çıkması, devam etmesi ve çözülmesi konusunda belirleyici dış aktör olma konumunu sürdüren Rusya, bölgedeki nüfuzunu da bu sayede güçlendirmektedir.

Buna paralel olarak, Karabağ sorunu, Rusya'nın Ermenistan'ı siyasi, ekonomik ve askeri açıdan kontrol etmesini sağlamaktadır. Yine, Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın bölge dengelerinde de Rusya'ya özel önem vermesinin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Ağustos 2008'de meydana gelen Rusya-Gürcistan Savaşı, Güney Osetya ve Abhazya'nın sorunlarından yararlanan bölgedeki Rusya'nın güçlenmesinin en açık örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Öte yandan, Moskova'nın Gürcistan'da Javahetiya Ermenileri'ni ve Azerbaycan'da Lezgin ve Talış unsurlarını kullanmak için çaba sarf etmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte, Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan'ın yönlendirdiği etnik ayrılıkçılık eğilimlerinin güçlü olması ve genel olarak Rusya'nın çok etnikli bir yapıya sahip olması, etnik çatışmaların Rusya'da yarattığı riskleri gerçeğe dönüştürmektedir.

Hazar bölgesinde etnik anlamda yürütülen Rus politikasının ikinci yönü, bölge ülkelerinde Rus-Slav azınlığının mevcudiyeti ve Rusça'nın kullanımına ilişkindir. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya haricinde bağımsızlığını kazanmış diğer yeni cumhuriyetlerde Rus-Slav halkının sayısı 25 milyon civarındaydı.⁸⁴ Bu insanların yarısından fazlası Hazar bölgesi ülkelerine yerleşmişlerdi ve son 20 yıl içerisinde Rusya'ya göç nedeniyle bu sayıda ciddi bir düşüş olmasına rağmen; Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere bölgede yaklaşık 8 milyondan fazla Rus yaşamaktadır.⁸⁵ Rus dış politikası, bu ülkelerde yaşayan Ruslara ve ilgili ülkelerle ilişkilerine özel önem vermektedir. Bu çerçevede, Rus dilinin etkisinin ve gelişiminin korunması, Rusya'nın bölgedeki dış politikasının en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır.⁸⁶

⁸⁴ Jafarov, N. (2007). *Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991–2006)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 73.

⁸⁵ Jafarov, (2007), 85.

⁸⁶ Jafarov, (2007), 87.

Rusya'nın bölge politikasında gözettiği en önemli unsurlardan biri de, Hazar bölgesindeki ülkelerde askeri üslerin kurulmasıdır.⁸⁷ SSCB'nin çöküşünden sonra, bölge ülkelerindeki Sovyet mirası askeri üslerin varlığını sağlama almak Rusya için en önemli hedefler arasındaydı. Rusya'nın bölge ülkelerinden Ermenistan'ın Erevan kentinde askeri bir hava sahası ve Gumru kentinde de 102 askeri üssü bulunmaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın Azerbaycan'da Gabala Radyokasyon Üssü bulunmaktadır. Ağustos 2008'deki savaştan sonra, Moskova Güney Osetya ve Abhazya'da tekrar iki üs kurdu.

Bölgedeki etkisini devam ettirmek amacıyla Rusya, bu ülkelerin her biri ile uzun vadeli anlaşmalar imzalamaya çalışmaktadır. Halen bu çerçevede, Ermenistan ve Kazakistan'ın yanı sıra Güney Osetya ve Abhazya'da 2045 yılına kadar Rus ordusunun varlığını güvence altına alan anlaşmalar bulunmaktadır ve Azerbaycan ile ise Gabala üssünün kira süresinin uzatılmasına dönük görüşmeler devam etmektedir. Ayrıca, Astrahan ve Mahaçkala'da bulunan Rus askeri deniz limanları, Moskova'ya önemli askeri avantajlar sağlamaktadır.⁸⁸

Rusya'nın uygulamaya koyduğu Hazar bölgesine yönelik politikasında göz önünde bulundurduğu bir diğer önemli nokta, SSCB'nin çöküşünün ardından bölgede meydana gelen güç boşluğunun ABD, AB, Türkiye, İran, Çin ve başkaca çeşitli ülkeler tarafından doldurulma çabalarının bulunmasıdır. Söz konusu bölgenin Rusya'nın tarihi temelleri olan etki alanı olduğu ve bu ülkelerin Hazar bölgesi üzerinden güttüğü çıkarlar dikkate alındığında, bu durum Moskova'yı özellikle endişelendirmektedir. Bu çıkarların Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarını paylaşma ve Rusya'nın kontrolü olmadan uluslararası pazarlara erişimini sağlama biçiminde kendisini göstermesi, enerji kaynakları üzerinden Rusya ile bahsi geçen ülkeler arasındaki rekabetin ana konusu olmasına neden olmuştur.

Enerji faktörünün stratejik öneme sahip olmasından ötürü büyük enerji kaynaklarını elinde bulundurarak enerji alanında süper güç olma hedefi taşıyan Rus dış politikasında, Hazar bölgesindeki enerji kaynakları üzerinde mücadelenin özel bir önem taşıdığı söylenebilir.⁸⁹ Bu noktada, Rusya'nın Hazar bölgesindeki enerjiye yönelik mücadelesinin ana hedeflerinin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan olduğu belirtilmelidir. Bu anlamda,

---

⁸⁷ Jafarov, (2007), 90.

⁸⁸ İnternet: (t.y.). Каспийская флотилия. Web: <http://flot.com/nowadays/structure/caspian/> adresinden 01 Ağustos 2019'da alındı.

⁸⁹ Hill, F. (2004) "Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival". *The Foreign Policy Centre*. London; Rutland, P. (2008). Russia as an energy superpower. *New Political Economy*, 13(2), 203-210.

Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının batılı şirketler tarafından işletilmesi ve sözü edilen kaynakların ihracının Rusya'ya alternatif olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı aracılığıyla gerçekleştirilmesinin benimsenmesi engellenemedi. Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol alanlarından belli bir pay alan ve Azerbaycan petrolünün bir kısmının Bakü-Novorossiysk boru hattı ile taşınmasıyla yetinmeyen Rusya, Şahdeniz gazının önemli bir payını alma iddiasını sürdürmektedir. Azerbaycan bir tarafa bırakıldığında, Rusya'nın Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile imzaladığı uzun vadeli dağıtım ve taşımacılık anlaşmaları uyarınca bu ülkelerin enerji kaynakları üzerindeki etkisini sürdürmekte olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden Kazakistan'ın Bakü-Ceyhan petrol boru hattına katılımı ve Türkmenistan ile birlikte NABUCCO projesine katılmak istemesi; bunlara ek olarak Çin ile enerji işbirliği sürecine ilişkin atılımları, Rusya'nın bölgedeki etkisini dengeleme hedeflerine hizmet etmektedir.

Rusya'nın Hazar bölgesine yönelik geliştirdiği siyasi tavra ilişkin bahsedilmesi gereken önemli noktalarından biri de bölgeye komşu olan Afganistan'dır. Afganistan'ın Rusya'nın bölgesel politikasında özel bir önem kazanması, 3 döneme ayrılarak incelenmelidir: Rusya ve İngiltere mücadelesi, Afganistan'a Sovyet müdahalesi ve 11 Eylül 2001'den sonraki dönem. Tarihi açıdan incelendiği zaman Afganistan, 19. yüzyılda Rusya ve İngiltere arasında, Orta Asya politikalarında önemli bir stratejik bölge olarak kabul edilmektedir. SSCB döneminde Orta Asya bölgesi, Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na erişim sağlama açısından stratejik öneme sahipti. Özellikle, 1979 - 1988 döneminde, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, bu ülkede komünist ideolojiyle bir rejim kurulmasının yanı sıra, sıcak denizlere erişim konusundaki tarihi stratejisinin bir devamı olarak kabul edilebilir.⁹⁰

11 Eylül'den sonra ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesi, bölgede Rusya açısından yeni koşullar yaratmıştır. ABD'nin, El Kaide ve Taliban'a karşı savaşmak için Afganistan'ı işgal etmesi ve dolayısıyla ABD askeri üslerinin yayılması, Hazar bölgesi ülkeleriyle transit geçişi hususunda geliştirilen ilişkiler Rusya tarafından istenmiyordu. Bununla birlikte, ABD'nin konumu ve Rusya'nın Washington ile kurduğu stratejik ilişkiler, Rusya'yı bu süreci taktik olarak kabul etmeye teşvik etmiştir. Bunlara paralel olarak, özellikle son yıllarda, Rusya'nın, ABD'nin Orta Asya'da elde ettiği siyasi ve askeri konumunu zayıflatmaya dönük olarak

⁹⁰ Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdüleri*, 34 (2), 63-65.

devam eden çok yönlü Afganistan politikasını uygulamaya başladığı görülmektedir. Bu çerçevede, öncelikle Rusya, ABD ile siyasi ve askeri işbirliğini güçlendirmektedir. İkincisi, Afganistan ve Pakistan ile ikili ilişkiler geliştirmektedir. Üçüncüsü, Afganistan'ın Şangay İşbirliği Teşkilatı sürecinde aktif rol alması yönündeki çabalar güçlendirilmektedir. Yine, baskı altındaki Orta Asya ülkelerinin ABD ile yaptıkları askeri işbirliğinden vazgeçmeye teşvik edilmektedir. ABD askeri üssü Manas'ı kapatmak için Kırgızistan'a yapılan teşvik ve baskılar ile Cumhurbaşkanı Bakiyev'in iktidardan devrilmesi sürecinde Rusya'nın oynadığı rol Moskova'nın bölgesel politikası için yeterince açık bir örnektir.

3.3. Hazar Bölgesi ve ABD

SSCB'nin çöküşünden sonra, Hazar bölgesindeki en önemli aktörlerden biri ABD olmuştur.⁹¹ ABD hükümetinin 1917 - 1920 yılları arasında bölgedeki çıkarları, esas olarak Kafkasya bölgesi ile sınırlıydı.

II. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında, Hazar bölgesi, ABD'nin SSCB ile yakın ilişkiler kurmasını gerektirmemiş, nitekim bölge, Washington'un da ilgi çemberine özel olarak girmemişti. Ancak, Soğuk Savaş ile birlikte, Hazar bölgesi ABD tarafından, bir yandan SSCB'nin Güney'e doğru genişlemesi için bir çıkış noktası olarak nitelendirilmekte, bir yandan da dini ve etnik farklılığı nedeniyle Sovyetler Birliği'nin çöküşünü sağlayabilecek zayıf noktalardan biri olarak kabul edilmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin çöküşünün ardından, ABD'nin küresel sistemdeki misyon arayışlarına paralel olarak Hazar bölgesi, Washington için jeopolitik önemi olan bir coğrafya olarak stratejik önem kazandı. 1991 yılından beri küresel sistemde tek kutuplu bir yapı kurma çabası olan ABD Hazar bölgesi ile ilgili politikaya özel önem vermektedir.

Hazar bölgesi ile ilgili ABD dış politikasındaki Rusya faktörü, son 20 yılda Washington için özel bir öneme sahip olmaktadır.⁹² “Önce Rusya” ilkesi, bölgeyi Sovyet Sonrası coğrafyanın bir parçası olarak gören ABD'nin ilk yıllarda çerçevesini çizdiği politik eğilime rehberlik etmiştir. Washington, Sovyet sonrası Hazar bölgesinde yer alan ülkeler ile ilişkilerini

---

⁹¹ Şeyhanlıoğlu, (2008). 66-70.

⁹² Shaffer, B. (2001). *US–Russian Relations: Implications for the Caspian Region*. Cambridge: Harvard University Press.

Moskova'nın küresel politikadaki yerini ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını dikkate alarak kurmaktadır.

Batı - Rusya ilişkilerinde romantik atmosferin dağılışı ve Rusya'nın Post-Sovyet Bölgesi ve Hazar bölgesi üzerinde emperyalist çıkarlarını ilan etmesinin ardından ABD 1993'ten bu yana bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.⁹³ Rusya'nın Hazar bölgesini, stratejik etki alanı olarak kabul etmesi ve muhalif olan Gürcistan Cumhurbaşkanı Zviad Qamsahurdiya'nın ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'in Başkanlığı'nın güç kaybına uğraması, ABD'ye karşı Moskova'nın yürüttüğü aktif politikalarından biri olarak sayılmaktadır.

Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetleri'nde ve Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında, çeşitli baskı yöntemleri ile etki alanında kalma çabaları, ABD'de de kaygılara neden olmaktadır. Bu açıdan ABD, 1990'ların ortalarından bu yana buradaki ülkelerin bağımsızlığının korunmasına ve bu bölgedeki Rus baskılarının artmamasına özel önem vermektedir. Washington'un, Gürcistan'dan Rus askeri üslerinin çıkarılması ile ilgili ısrarcı konumu bölgedeki Rus baskısına karşı çıkmak için GUAM örgütünün kuruluşu bu tezi doğrulayan örnekler teşkil etmektedir. Aynı zamanda, BM ve AGİT gibi kuruluşlar çerçevesinde bölge ülkeleri ile kurulan ilişkiler, NATO ile bu kuruluşlar arasında geliştirilen işbirliği de Rus baskısını azaltma amacı taşıyan birkaç örnektir.

Hazar bölgesinin zengin enerji kaynakları, bölge üzerindeki ABD politikasının bir diğer önemli noktasını oluşturmaktadır.⁹⁴ Esas olarak ABD'nin dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve ihracatçısı olduğu ve bu alanda sürekli artan ihtiyacından ileri gelen Orta Doğu'ya bağımlılık, Washington'un Hazar bölgesindeki çıkarlarını artıran en önemli nedenlerinden biri olarak düşünülebilir. Genel olarak, Hazar bölgesindeki ABD enerji politikasının iki önemli hedefi vardır.

Birincisi, ABD, bölgenin enerji kaynaklarının dağıtımında aktif ve hatta lider bir rol almaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, SSCB'nin çöküşünden sonra Amerikan AMOCO Şirketi

⁹³ Jaffe, A. (2001). US policy towards the Caspian region: can the wish-list be realized. **The security of the Caspian Sea region**, 136-150.

⁹⁴ Rutland, P. (2009) "US Energy Policy and The Former Soviet Union: Parallel Tracks". Web: <http://prutland.web.wesleyan.edu/Documents/US%20energy%20policy%20towards%20Russia.pdf> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

temsilcileri, Bakü'ye ziyaret gerçekleştirerek, ABD'nin bölgedeki enerji kaynaklarına olan ilgisini belli eden ilk adımı atmışlardır. Amerikan Chevron Şirketi'nin, 1993'te büyük petrol kaynaklarına sahip olan Kazakistan'ın Tengiz petrol sahalarının işletilmesinde öncü bir rol üstlenmiş olması ve 1994'te Yüzyıl Anlaşması çerçevesinde Azerbaycan petrolünün bir bölümünün işletilmesi süreci önemli olaylar olarak kabul edilmektedir. Rusya ve İran'ın ciddi muhalefetine rağmen, bu gelişmeler ABD'nin Hazar bölgesindeki enerji rekabetinde lider rol oynadığını doğrulamaktadır. Bu durum “Yeni Büyük Oyun” olarak değerlendirilmiş ve ABD'nin bölgedeki bu anlaşmaların aksine çok sayıda petrol ve doğal gaz kaynağının dağıtımında aktif rol almasına izin vermiştir. ABD'nin bu rolü özellikle Azerbaycan ve Kazakistan enerji kaynakları üzerinde daha belirgin olmakta, öte yandan Rusya'nın ise Türkmenistan ve Özbekistan enerji kaynakları üzerindeki etkisinin daha ağır olduğu görülmektedir.

1990'lı yıllarda bölgedeki rekabetin ana temasını enerji kaynaklarının oluşturması ABD'nin bölge üzerinden yürüttüğü enerji politikasında dikkat çekicidir. Doğal gaz kaynaklarının üretilmesi 2000'li yıllarda bölgedeki mücadelenin merkezi haline gelmiştir. Söz konusu mücadele, bölgede doğal gaz bakımından önde gelen Türkmenistan ve Azerbaycan'ın Şahdeniz gaz sahaları etrafında ABD, Rusya ve bölgede etkisini güçlendirmeye çalışan Çin arasında gerçekleşmektedir.

Hazar bölgesindeki ABD enerji politikasının diğer yönü ise, bölgeden çıkan enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara güvenli bir şekilde taşınmasını sağlamaktır. ABD açısından enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde taşınması iki önemli prensibe dayanmaktadır. İlk olarak, Hazar enerji kaynaklarının taşınma süreci, Rusya'nın bölgedeki geleneksel tekeli kırarak şekilde ve bu ülkeye alternatif yollar aracılığıyla yapılmalıdır. İkincisi, ulaşım yolu, düşman, rakip veya batı için tehlikeli olduğu düşünülen ülkelerden geçmemelidir. Örneğin, Hazar enerji kaynaklarının nakliyesinde İran, Çin veya Afganistan güzergahları kullanılmamalıdır. ABD'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattına ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattına verdiği destek, aynı zamanda NABUCCO doğal gaz boru hattının inşası ile ilgili çabaları bu kapsamda değerlendirilebilir. ABD'nin bölgedeki enerji politikasında gözettiği bu ilkeler, Hazar havzasında yer alan ülkelerin stratejik ve ekonomik açıdan korunmaları bakımından da önemli bir temel oluşturmaktadır.

Hazar bölgesindeki ABD politikasının bir başka yönü de etnik çatışmalardır. Hazar Denizi'nin batısındaki Kafkas bölgesinde meydana gelen etnik çatışmalar, ABD tarafından Rusya'nın ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu güçlendiren ve bölgedeki güvenlik ve işbirliğine zarar veren bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Gürcistan'ı ülke içinde cereyan eden etnik çatışmalarda destekleyen ABD, Karabağ sorununda güçlü Ermeni diasporasından etkilenerek tutarlı bir tavır sergileyememektedir. Bu bağlamda, bir yandan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini bildiren ABD, diğer yandan saldırgan Ermenistan'a karşı Azerbaycan toprak bütünlüğünü koruyucu bir tutum içinde olmamaktadır. Bölge ülkelerinin etnik sorunlarının çözümü sürecinde askeri güç kullanımını yasaklayan ABD, 2008'de yaşanan 5 günlük savaş sırasında ve sonrasında Gürcistan'a gerekli yardımı sağlamaması, Washington'un bölge politikasındaki önemli başarısızlıklarından biri olarak nitelendirilmektedir.

Demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi gibi ilkelerin işlerliği, 1991'den itibaren Hazar bölgesindeki ABD politikasının en önemli noktalarından biri olmuştur.⁹⁵ ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın 12 Aralık 1991'de Princeton Üniversitesi'nde yaptığı açıklamada, Washington'un eski SSCB Cumhuriyeti ile ilgili olarak önem vermesi gereken üç noktadan ikisinin, bu ülkelerin demokratik bir siyasi hayata ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olacağını belirtmiştir. 25 Aralık 1991'de, Cumhurbaşkanı George Bush de açıklama yaparak, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin tümünü tanıdığını ve sadece 5 ülkeyle diplomatik ilişkiler kuracağını belirtmiştir.

ABD hükümetinin bölgeye yönelik politikası 11 Eylül 2001'den sonra bir derecede arka plana itilmiş olmasına rağmen, genel olarak son 20 yılda önemini korumaya devam etmektedir. ABD, bölge ülkeleriyle ilişkilerinde demokratik, adil ve şeffaf seçimlere, özgür ve bağımsız medyaya, insan haklarının korunmasına özel önem vermiştir. ABD'nin bu konudaki açıklaması ve tutumu bölgede yer alan ülkelerin hükümetleri arasında ciddi kaygılar yaratmıştır. Washington'un tutumu, 2000'lerin başlarında Gürcistan ve Kırgızistan gibi bölge ülkelerinde güç değişimlerine neden olan ve ABD'nin desteklediği iddia edilen "Kadife Devrimlerinin" arka planında gerçekleşmiş olması, ikili ilişkilerde krize ve bölgedeki hükümetleri Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönlendirmiştir. Bunun en

⁹⁵ SSRİ'nin dağılması sonrası ABŞ hakimiyetinin bölge siyasetininə dair geniş bir təhlil üçün baxınız: Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azərbaycan Dış Politikası (Haziran 1993-Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesiinin Diplomatik Öyküsü*. Ankara: ASAM, 134-138.

açık örneği, Amerika'nın 2005'teki Fergana olaylarının ardından Cumhurbaşkanı İslam Karimov'un tutumunu eleştirmesi nedeniyle ABD-Özbekistan ilişkilerinde meydana gelen kriz ardından bu ülkeyle Rusya'nın ilişkilerinin güçlenmesi gösterilebilir.⁹⁶ 11 Eylül 2001'de meydana gelen terör eyleminden sonra, terör örgütü El-Kaide'yi ve destekçisi Taliban rejimini yok etmek için Afganistan'a müdahale eden ABD açısından Hazar bölgesi stratejik öneme sahip olmaya başlamıştır. ABD, Afganistan'daki savaş için Hazar bölgesindeki ülkelerle arasındaki stratejik, siyasi ve askeri işbirliğini güçlendirmiştir. Bölge ülkeleri, ABD tarafından Afganistan'a gönderilen askeri kuvvetler için transit hava limanlarına dönüşmüştür. Ayrıca, Orta Asya ülkeleri yalnızca transit işlevini yerine getirmekle kalmamış, aynı zamanda Kırgızistan (Manas) ve Özbekistan (Garshi - Khanabad) gibi ülkeler ABD'nin askeri hava üslerinin konuşlandırılmasına izin vermiştir.⁹⁷

Hazar bölgesi, İran faktörü açısından da ABD için büyük önem taşımaktadır. Washington'un; siyasi rejiminin totaliter doğası, terörizm ve nükleer programa verdiği yardımlar nedeniyle çok gergin olduğu İran'la ilişkilerine Hazar bölgesi bağlamında önem vermesi çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Birincisi, ABD'nin İran'a uluslararası ambargo uygulaması ancak coğrafi açıdan bölgenin İran'a komşu olmasıdır. Hazar bölgesinin İran ile Rusya, Pakistan, Çin ve katta Kuzey Kore gibi ülkeler arasında olması ve bu ülkelerin doğrudan veya dolaylı olarak Tahran'ın nükleer programını desteklemeleri, ABD için ikinci önemli sebep olarak kabul edilebilir. Üçüncü sebep, bölgede bulunan Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkelerin, İran nüfusunun önemli bir kısmı ile etnik ve mezhepsel olarak yakın olmasıdır. Son olarak, tarihsel açıdan bölgenin İran'ın etki alanında olması ABD tarafından dikkate alınan noktalardan biri olarak kabul edilebilmektedir. Aynı zamanda, bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendiren ABD, özellikle Ermenistan ve Gürcistan'ın İran ile ilişkilerinin gelişmesinden ve Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden uluslararası pazarlara taşınması konusunda endişelidir.

ABD'nin Hazar politikasında dikkate aldığı diğer noktalardan biri de, uluslararası sistemde rekabete kademeli olarak giren Çin'dir. Çin'in özellikle Orta Asya'da aktif olması ve bölgedeki enerji oyununda artan rolü ABD'yi endişelendirmektedir. Çin'in Şangay İşbirliği

⁹⁶ Cohen, A. (2009). "Energy Security in the Caspian Basin". Gal Luft və Anne Korin (eds.), *Energy Security Challenges for the 21st Century*. Santa Barbara, CA: Praeger Security International, 2009, s.118.

⁹⁷ Bechner, L. (2005, 26 July). ASIA: "US military bases in central Asia". *Council on Foreign Relations*, 26.

Örgütü aracılığıyla bölge ülkeleriyle geliştirdiği çeşitli ilişkiler, ABD'nin bu tür endişelerinin temelsiz olmadığını göstermektedir.

3.4. Hazar Havzası ve Diğer Ülkeler

Hazar bölgesinde tarihsel bir güç olan Rusya ve çağdaş uluslararası sistemin en güçlü aktörü ABD ile birlikte İran, Türkiye, Avrupa Birliği, Çin ve Hindistan da diğer önemli oyuncular olarak değerlendirilmelidir.

Bölge tarihsel açıdan incelendiği zaman, bölge üzerinden Rusya ve Osmanlıya karşı mücadele etmiş olan İran, 1991'den sonra da Hazar bölgesine özel bir ilgi göstermiştir.⁹⁸ İran'ın bölgeye yönelik dış politikasının iki ana bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kafkasya coğrafyasıdır. SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'daki yeni jeopolitik durum, İran için fırsatlar ve tehditler ortaya çıkarmıştır. SSCB çöküşünün sonucu olarak, önemli bir tehdit olduğunu düşündüğü Rusya ile arasındaki doğrudan sınır ortadan kalkmış ve bölgede Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan gibi küçük ülkeler ortaya çıkmıştır. İran, bu durumu Kafkasya üzerindeki tarihi iddialarını yeniden canlandıran bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık, Kafkasya'daki yeni jeopolitik durum, etnik köken temelli Güney Azerbaycan meselesi ve bölgenin batının etki alanına girmesi gibi iki önemli tehdit yaratmıştır.

İran, bir yandan Ermenistan'la kurulan stratejik ilişkiler ile Azerbaycan'ı zayıflatarak Güney Azerbaycan sorununu gidermeye çalışırken, diğer yandan da Azerbaycan'ı etki alanında tutmayı amaçlayan bir dış politika süreci uygulamıştır. Başkent Tahran, Türk halklarını İran'da baskı altında tutmak için ciddi yöntemler uygulamaya başlamıştır. Aynı zamanda Rusya ile yapılan işbirliğiyle batının etki tehdidini de püskürtmeye çalışmaktadır.

İran'ın Hazar bölgesi politikasının ikinci bileşeni, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi SSCB'nin çöküşünden sonra bölgede ortaya çıkmış yeni

⁹⁸ Shaffer, B. (2003). Iran's role in the South Caucasus and Caspian region: Diverging views of the US and Europe. *Iran and Its Neighbors. Diverging Views on a Strategic Region, Berlin: SWP*, 17-22; Mohsenin, M. M. (2001). *The evolving security role of Iran in the Caspian region. 2001: The Security of the Caspian Sea Region*. Oxford, 166-173; Cornell, S.E. (2001, May). *Iran And The Caspian Region: The Domestic and International Context Of Iranian Policy*, Caspian Brief No. 15; İnternet: Hendi, S. (t.y.). "Iran's Foreign Policy & Energy Transit Opportunities in The Caspian Region". Web: http://www.iies.org/old_site/english/training-conf/conference/conf98-paper/pdf/hendi.pdf adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

ülkelerle olan ilişkilerdir. Enerji ve Hazar Denizi'nin yasal statüsü gibi meseleler İran'ın bu ülkelere yönelik politikasında özel bir yere sahiptir. Ancak İran, Orta Asya'daki Rusya, ABD ve Çin gibi küresel aktörlerin politik rolleri nedeniyle bölgede yeterince etki gösterememektedir.

Hazar bölgesinin bir diğer önemli bölgesel aktörü de Türkiye'dir. 1991'den sonra bölge üzerinden misyon arayışlarına başlayan Ankara, bölge ülkeleriyle tarihi, kültürel ve etnik yakınlığa sahiptir.⁹⁹ Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın coğrafi olarak uzak olmalarına rağmen Türkiye'yle aynı etnik kimliğe sahip olması ve Türkiye'nin bu coğrafyayı “ana vatan” olarak görmesi, Ankara'ya önemli fırsatlar yaratmaktadır. 1991 yılının ilk yıllarında, “Adriyatik'ten Çin Denizi'ne Türk Dünyası” iddiası, Türkiye'nin yürüttüğü bölge politikasında etkili olmuş ve Ankara, bölge ülkeleri için örnek teşkil etmiştir.

Bununla birlikte, Batı, Rusya ve İran'a bir alternatif olarak da desteklenen Türkiye, bu ülkelere aşırı vaatlerde bulunsa da, bunun yalnızca bir kısmını gerçekleştirebilmiştir. Söz konusu vaatlerin arasında, Büyük Çalışmalar Projesi çerçevesinde 1992 yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri'nden 10 bin öğrenci getirilmiş ve bu ülkelerin orduları için askeri personel eğitilmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'de demokratik politik rejimin bir model olarak kabul edilmesinin yarattığı riskler, bölge ülkelerinin hükümetleri açısından tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye ile stratejik ittifakı savunan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'in devrilmesi, Rusya'nın süreç içerisinde baskılarını daha da arttırması ve Türkiye'nin Moskova'yla ciddi bir rekabet içinde olmama isteği, Ankara'nın bölge politikalarını kısıtlamıştır.¹⁰⁰

Ankara, Hazar bölgesinde Gürcistan'la yakın ilişkiler kurarken, bölgesel ve soykırım iddialarına ek olarak Karabağ'daki agresif politikasından dolayı Ermenistan ile yalnızca resmi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Başkent Ankara tarafından bölge politikasında

⁹⁹ Karaosmanoğlu, A. (2001). Turkey's objectives in the Caspian region. In *The security of the Caspian Sea region* (pp. 151-165). Oxford University Press; Burns, N. L. (2006). Turkey, the Caspian Region, & the Clash of Civilizations. *The Pegasus Review: UCF Undergraduate Research Journal (URJ)*, 2(1), 4; İnternet: Bremmer, I. (t.y.). “The US, Turkey, and the Future of the Caspian”. Web: http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/2267/us_turkey_and_the_future_of_the_caspian.html adresinden 01 Ağustos 2019'da alındı; Udum, S. (1999). *The Politics of Caspian region energy resources: a challenge for Turkish foreign policy*. Center for Strategic Research.

¹⁰⁰ Aydın, M. (2000). *New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament*. Center for Strategic Research.

Azerbaycan'ın ön plana çıkarılması ve Azerbaycan'a özel önem vermesi dikkat çekicidir. Bu nedenle, iki ülke arasında stratejik, ekonomik ve askeri alanlarda giderek güçlenen bir işbirliği başlamıştır.

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının en önemli bileşenlerinden biri enerji faktörüdür. Hazar bölgesinin enerji kaynakları ile batı pazarları arasında stratejik bir köprü olmayı hedefleyen Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının yürürlüğe alınması nedeniyle bu alanda büyük bir başarı elde etmiştir. Ayrıca, Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının ulaştırılmasını öneren NABUCCO ve TANAP gibi projelerin hayata geçirilmesi, Türkiye'yi stratejik köprü olma hedefine bir adım daha yaklaştıran ve nüfuzunu artıran süreçler olarak kabul edilmektedir.

Hazar bölgesi üzerinde rol oynayan bir başka aktif oyuncu da Avrupa Birliği(AB) olarak değerlendirilebilir. Özellikle enerji olmak üzere ekonomik unsurun AB'nin bölgeye yaklaşımında çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Hazar bölgesi, enerji açısından Orta Doğu'ya bağımlı olan AB için önemli alternatif kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Hazar bölgesi, Avrupa'yı Asya pazarlarına bağlayan bir koridor olarak Avrupa Birliği için büyük önem arz etmektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, AB'nin Hazar bölgesi ile ilgili politikasında bir güvenlik kuruluşu olarak önem taşımaktadır. Ayrıca, Avrupa ile Hazar bölgesi ülkeleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesini öneren TRASECA ve INOGATE gibi programlara maddi destek sağlanmıştır.¹⁰¹ Bu bağlamda AB, Hazar bölgesi ülkeleri ile demokratik ilkeler, ekonomik reformlar ve insan hakları paketlerini içeren katılım ve işbirliği anlaşmalarına imza atmıştır.¹⁰²

Uluslararası sistemin öne çıkan küresel aktörlerinden biri haline gelen Çin Halk Cumhuriyeti, Hazar bölgesi ile ilgilenen ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çin'in Hazar Denizi'nin doğu kıyısını çok daha fazla etkileyen bölgesel çıkarları göz önünde bulundurulmaktadır.¹⁰³ Öncelikle Çin, bölgenin enerji kaynaklarının üretim ve

¹⁰¹ İnternet: Web: <http://www.traceca-org.org/en/home/> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁰² Shamsdoulatabadi, S.M.R. (2009). "A Theoretical Analysis of The Caspian Region". *The Journal of International Issues*, 13(4), 62-89.

¹⁰³ Shamsdoulatabadi, (2009), s.74; Kelly, S. F. and Leland, S. R. (2007). "Oil actually". **Chinese and US energy security policies in the Caspian Region**. Unpublished Master's Thesis, Universitetet i Tromsø; Zhao, H. and Wu, H. (2012). China's Energy Foreign Policy Towards the Caspian Region: The Case of Kazakhstan. In *Secure Oil and Alternative Energy* (pp. 167-195). Brill; İnternet: Macedo, J. (2011) "What is Driving the

taşımacılığından pay almak suretiyle enerji bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Bu amaçla Pekin; Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın enerji kaynaklarının Çin'e taşınmasını sağlayan projeler uygulamaya çalışmaktadır. İkincisi, dünyanın fabrikası olarak kabul edilen Çin, Hazar bölgesini elverişli bir pazar olarak görmekte, aynı zamanda bölgeyi Avrupa pazarına çıkış koridoru olarak değerlendirmektedir. Üçüncüsü, Hazar bölgesi ülkeleri ile Uygur Özerk Cumhuriyeti arasında olan ortak etnik yapının ve dini değerlerin, Pekin açısından bir diğer önemli nokta olduğu düşünülmektedir. Pekin, Hazar bölgesi ülkeleri ile ilişkilerini düzenlerken bu faktöre özel önem vermekte, etnik ayrılcılık ve dini radikalizm karşısında kendisini savunmaya çalışmaktadır. Dördüncüsü, bölge Çin'in nüfusu ve yatırımı için genişleme alanı olarak kabul edilmektedir. Şangay İşbirliği Teşkilatı aracılığıyla Çin'in Hazar bölgesi ülkeleriyle ikili ilişkilere verdiği önem, önümüzdeki yıllarda bölgenin en önemli oyuncularından biri olacağını işaretidir.

Hazar bölgesi, uluslararası sistemin önemli bir oyuncusu olan Hindistan'ın da dikkatini çekmektedir.¹⁰⁴ Hindistan'ın bölgeyle yakından ilgilenmesinin bir kaç nedeni vardır. İlk olarak, Çin, Hazar bölgesindeki, özellikle Orta Asya coğrafyasında oluşan radikal dini hareketlerin, Hindistan'ın Jamu ve Keşmir bölgelerindeki benzer faaliyetler ile yoğunlaştığı konusunda endişelidir.¹⁰⁵ Bu bakımdan, Hindistan Şangay İşbirliği Teşkilatında bir gözlemcidir ve Hazar bölgesindeki bazı ülkelerle terörle mücadele için anlaşma imzalamıştır. İkincisi, Hindistan Pakistan'ı dengelemek için bölgeyle yakından ilgilenmektedir.¹⁰⁶ Üçüncüsü, Hindistan, Batı Asya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarından pay alarak enerji ihtiyacını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Hindistan'ın Türkmen ve Kazak doğal gazına olan ilgisinin de bu anlamda altı çizilmelidir. Aynı zamanda Hindistan, Hazar bölgesini, ürünleri ve yatırımları için bir pazar olarak değerlendirmektedir.

Genel olarak, Hazar bölgesi ABD, Rusya, Çin ve AB gibi küresel aktörlerin ve Türkiye, İran ve Hindistan gibi bölgesel aktörlerin çıkar merkezinde olmaya devam etmektedir. Küresel ve bölgesel süreçler, bu bölgenin öneminin önümüzdeki yıllarda uluslararası ilişkilerde

---

US, Russia and China in Central Asia's New-Great Game?", Web: <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/gateway/index.php?news=31306> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁰⁴ Koolae, E., and Imani-Kalesar, M. (2010, February). India's Energy Security Strategy Towards the Caspian Sea Region. In **China & Eurasia Forum Quarterly** (Vol. 8, No. 1), 83 – 94

¹⁰⁵ Roy, M.S. (2001). "Indian Interest in Central Asia", **Strategic Analysis**, No 12. s.54.

¹⁰⁶ Afzal, A. (2004). "India's Growing Influence in Central Asia: Implications for Pakistan". **Strategic Studies**, No 3, s. 134.

güçlenmeye devam edeceğini ve bölgeyle ilgili rekabetin çok daha yoğunlaşacağını bir işareti olarak görülmektedir.

4. AZERBAIJAN ENERJİ SEKTÖRÜ

İpek Yolu'nun dünya ticaretinde değeri artmaya başladığı zamanlardan itibaren Azerbaycan toprakları çok önemli bir konum elde etmiştir. Ülkenin coğrafi konumu, Azerbaycan tarihini şekillendiren önemli faktörlerden biridir. Bu bağlamda, geçtiğimiz son yüzyılda Azerbaycan, 1918 civarında kısa bir bağımsızlık dönemi yaşamış ve 1921-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin yönetimi altında bulunmuştur. SSCB sonrasında ise bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemdeki yerini almıştır.

Azerbaycan, petrol rezervleri ve üretimi açısından 19. yüzyılın başından beri çok önemli bir ülke olarak kabul edilmiştir. İlk petrol üretimi 1872'de başlamıştır ve bu yüzyılın sonunda Azerbaycan dünya petrol arzının neredeyse yarısını karşılamıştır.¹⁰⁷ Yeni petrol sahalarının gelişmesiyle birlikte, Bakü'nün önemi artarak, dünyanın en büyük petrol üretim bölgesi haline gelmiştir.¹⁰⁸

Azerbaycan'ın petrol üretiminde önemi, Sovyet döneminde, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında da devam etmiştir. Ancak, bu süreçten sonra, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar Hazar bölgesindeki petrol üretiminin önemli ölçüde azalması nedeniyle, Sovyetler Birliği bu kaynaklardan Volga-Urallar ve Batı Sibirya gibi alternatif kaynaklara geçtiler.¹⁰⁹

1980'lerden itibaren Hazar enerji kaynaklarının, özellikle de Azerbaycan'ın kaynaklarının önemi yeniden artmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan, petrol ve doğal gaz üretiminde ve bölgeye yapılan doğrudan yabancı sermayenin yatırımı açısından lider ülke konumuna yükselmiştir.

Bu bölümde, öncelikle, ülkedeki enerji endüstrisinin kurumsal yapısı analiz edilecek; akabinde de, önemli üretim alanları ve mevcut petrol ve doğal gaz istatistikleri sunulacaktır.

¹⁰⁷ Seferov, R.. (2005). "Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi". *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, 18 (1), 285-289.

¹⁰⁸ Seferov, (2005), 286-296.

¹⁰⁹ Ermolaev, S. (2017). The Formation and Evolution of the Soviet Union's Oil and Gas Dependence. *Carnegie Moscow Center*, 29.

4.1. Azerbaycan Enerji Endüstrisinin Kurumsal Yapısı

Bağımsızlığın kazanılmasından bu yana, özellikle petrol ve doğal gazın başı çektiği Azerbaycan enerji sektörü, ülkedeki çeşitli bakanlık ve kurumlar tarafından düzenlenmektedir. Bugün bunlardan en önemlileri Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Tarife Konseyi, Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi ve Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'dur.

4.1.1. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi

Elçibey döneminde, Eylül 1992'de Azerineft ve Azneftkimiya olmak üzere iki Azerbaycan petrol şirketinin birleşmesiyle Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi(SOCAR) kurulmuştur. SOCAR, deniz ve kara petrol araştırmaları ile ilgili önemli uluslararası şirketlerle birlikte ülkenin tek işletmecisi olarak hareket etmekte ve bu şirketlerle birçok anlaşma imzalamaktadır.¹¹⁰ Bu kurum; sadece petrol üretiminde değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın petrol ihracatında da artışa neden olmaktadır.

SOCAR, Azerbaycan topraklarında petrol ve gaz sahalarının keşfedilmesi, araştırılması ve işlenmesi, petrol ve gaz kondensatının üretimi, işlenmesi ve taşınması, kimyasal ve petrokimyasal ürünlerin ve doğal gazın iç ve dış pazarlarda satılması, ülke topraklarında sanayi ve nüfus bazlı doğal gaz temini ile uğraşmaktadır.

SOCAR'ın bünyesinde 22 yapısal departman, 3 üretim birimi (Azneft, Azerigas ve Azerikimya), 2 petrol rafinerisi (Azneftnyag Petrol Rafinerisi ve Bakü Petrol Rafinerisi), 1 gaz rafinerisi mevcuttur.¹¹¹ Ortak girişimler ve ittifaklar ile kurulan şirket, petrol ve doğal gaz endüstrisinin çeşitli alanlarında faaliyet göstermektedir. SOCAR'ın Gürcistan, Türkiye, Romanya, Avusturya, İsveç, Kazakistan, Büyük Britanya, İran, Almanya ve Ukrayna'da temsilcilikleri ve İsviçre, Singapur, Vietnam ve Nijerya'da ticaret şirketleri bulunmaktadır. Yurtdışı faaliyetleri çerçevesinde SOCAR, Petkimya Holding A.Ş.'nin % 51 hissesini satın almıştır.¹¹² SOCAR, önümüzdeki 7 yıl boyunca bu fabrikada 17 milyar ABD doları yatırım yapmayı düşünmektedir. 14 Kasım 2008 tarihinde, beş yıl boyunca Azerbaycan gazının Gürcistan'a taşınması için Azerbaycan ve Gürcistan hükümetleri arasında bildiri

¹¹⁰ SOCAR (2018). State-Owned Oil Company Case Studies. *Baku: Eurasia Extractive Industries Khazar University*, 4-6.

¹¹¹ SOCAR (2018). 4-6.

¹¹² SOCAR (2018). 4-6.

imzalanmıştır. Bildirinin şartlarına göre, SOCAR, Gürcistan'ın doğal gaz kaynaklarının dağılımını kontrol etme hakkı elde etmiştir. Gürcistan cumhurbaşkanınının 26 Mayıs 2008 tarihli kararıyla SOCAR, herhangi bir ücret ödemeksizin bu ülkenin 22 bölgesinin gaz dağıtım şebekesinin distribütörlüğünü kazanmıştır.¹¹³ SOCAR, Gürcistan'da birkaç önemli yapısal proje yürüterek, 2011 sonunda yakıt dolmuş istasyonu sayısını 100'e çıkarmıştır. Romanya'da 2011 yılı başında 2 milyon ABD Doları tutarında 15 akaryakıt istasyonu satın alan SOCAR, bu rakamı üç yıl içinde 300'e çıkarmıştır. SOCAR tarafından Ukrayna'da 17 akaryakıt istasyonu açılması planlanmaktadır. Ayrıca SOCAR'ın İtalya ve Ukrayna'da petrol rafinerileri alımı için tartışmalar yürüttüğü de belirtilmelidir.

4.1.2. Sanayi ve Enerji Bakanlığı

Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Enerji Bakanlığı, sanayi ve akaryakıt tesislerinde devlet politikası ve düzenlemesini uygulayan merkezi yürütme gücüne sahip bir devlet kurumudur.¹¹⁴

Bu çerçevede, Sanayi ve Enerji Bakanlığı, enerji sektörü için devlet politikası ve düzenlemesini uygulama yetkisine sahiptir. Aynı zamanda, Bakanlık, hükümet tarafından verilen çeşitli yönetmelik, emir ve kararnamelerin uygulanmasından sorumludur.¹¹⁵

Sanayi ve Enerji Bakanlığı önemli bakanlıklar ile yakın bir ilişki içerisinde çalışmaktadır. Bu anlamda başlıca bakanlıklardan biri; ekonomik kalkınma, yatırımlar, sürdürülebilir kalkınma ve enerji dahil çeşitli sektörlerin tanıtım faaliyetlerinden sorumlu olan Ekonomik Kalkınma Bakanlığıdır.¹¹⁶ Öte yandan, beklendiği gibi, söz konusu Bakanlık, ülkenin petrol, gaz ve elektrik alanındaki önemli enerji devlet kurumlarıyla eşgüdüm içerisinde. Bunların arasında Azerbaycan'daki tüm uluslararası petrol ve gaz projeleri konsorsiyumlarına taraf olan SOCAR, Sanayi ve Enerji Bakanlığı ile koordineli bir biçimde çalışmaktadır.

¹¹³ SOCAR (2018). 4-6.

¹¹⁴ İnternet: (2018, June). "Regulation of the Energy Department of the Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan". *Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan*. Web: <http://www.minenergy.gov.az/index.php/en/ministry?id=59> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

¹¹⁵ İnternet: (2018, June), <http://www.minenergy.gov.az/index.php/en/ministry?id=59>

¹¹⁶ İnternet: (2018, June), <http://www.minenergy.gov.az/index.php/en/ministry?id=59>

4.1.3. Tarife Konseyi

2005 yılında kurulan Tarife Konseyi, özellikle doğal gaz piyasasında enerji fiyatlarının düzenlenmesi için Azerbaycan'ın bir diğer önemli kurumlarından biridir. Tarife Konseyi, tarife metodolojisi kurmakta, düzenlenmiş şirketler tarafından önerilen tarife seviyesini onaylamakta(enerji dahil ancak bununla sınırlı olmamak üzere), fiyatlandırma ile ilgili olarak yasal çerçevede değişiklikler önermekte ve fiyat düzenlemesi ve tarife uygulamasıyla ilgili ihtilafları gidermektedir.¹¹⁷

Başka bir deyişle, Tarife Konseyi, fiyatlandırmanın tüm ayrıntılarını işlemektedir. Ayrıca Tarife Konseyi, ülkenin birkaç önemli bakanlığının bir araya gelmesiyle yönetilmektedir.¹¹⁸ Bunların arasında, Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, Konsey Başkanı olarak görev yaparken; Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Vergi Bakanlığı dahil diğer sorumlu bakanlıklar Konsey üyesi olarak yer almaktadır.

Tarife Konseyi tarafından düzenlenen en önemli alanlar, tarifeleri devlet tarafından düzenlenen ürünlerdir. Bu ürünler yalnızca malları değil aynı zamanda hizmetleri de içermektedir. Bu bağlamda, kamu hizmetleri, enerji, sanayi, ulaştırma, eğitim, telekomünikasyon, halk sağlığı Tarife Konseyi'nin sorumluluğu altındaki ana alanlardır. Öte yandan, birkaç halka açık anonim şirket olan Azersu, Azerenerji, SOCAR, Azerigaz, Konsey tarafından düzenlenen ana tekellerdir.¹¹⁹ Bu bağlamda, petrol ve doğal gaz ürünlerinin fiyatları Tarife Konseyi tarafından benzer şekilde düzenlenmektedir.¹²⁰ Ancak, bu ürünlerin nakliyesine ilişkin fiyatlandırma, petrol ürünleri Tarife Konseyi tarafından düzenlenmemektedir.¹²¹

Tarife Konseyi'nin kararları kesin nitelikte değildir. Enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketler, Konsey'in kararlarını değiştirmek veya feshetmek için doğrudan veya mahkeme kararı ile Konsey kararlarına itiraz etme hakkına sahiptirler.¹²²

¹¹⁷ İnternet: (2018, June), <http://www.minenergy.gov.az/index.php/en/ministry?id=59>

¹¹⁸ (2018), https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/IDEER/IDEER-Azerbaijan_2013_en.pdf

¹¹⁹ (2018), https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/IDEER/IDEER-Azerbaijan_2013_en.pdf

¹²⁰ (2018), https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/IDEER/IDEER-Azerbaijan_2013_en.pdf

¹²¹ (2018), https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/IDEER/IDEER-Azerbaijan_2013_en.pdf

¹²² (2018), https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/IDEER/IDEER-Azerbaijan_2013_en.pdf

4.1.4. Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi

Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi(AUIŞ) BP (İngiltere), Chevron(ABD), Devon Enerji(ABD), Statoil(Norveç), TPAO(Türkiye), Amerada Hess(ABD), SOCAR(Azerbaycan), ExxonMobil(ABD), INPEX(Japonya), ITOCHU(Japonya) gibi şirketlerin oluşturduğu bir konsorsiyumdan oluşmaktadır.¹²³ BP'nin AUIŞ'deki hissesinin SOCARbağlı kuruluşuna(AzACG'ye) satılmasıyla, AUIŞ'nin hisse payları %35.83 ile BP, SOCAR(AzACG) %11.64, Chevron %11.27, INPEX % 10.96, Statoil %8.56, Exxon %8, TPAO %6.75, ITOCHU %4.3 ve Amerada Hess % 2.72 şeklinde yapılanmıştır.¹²⁴

AUIŞ, Azerbaycan enerji sektöründe, detaylarına ilerleyen bölümde yer verilecek olan “Yüzyıl Anlaşması”nın imzalanmasından itibaren önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda Azerbaycan, petrolün kullanımını arttırmak için büyük uluslararası enerji şirketlerini bir araya getirerek ülkenin yetkinliğini göstermiştir. Ayrıca, AUIŞ, kısa ve orta vadede Azeri-Çırak-Günüşli ve Şah Deniz-II gibi farklı güzergâhlarda Azerbaycan petrol ve doğal gazını taşıyan alternatif rezervler ve ek rezervlerin üretiminde faaliyet göstermektedir.

4.1.5. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu

Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan, gelecek nesiller için artan gelir seviyelerini etkin biçimde yönetmek amacıyla 1999 yılında Devlet Petrol Fonu'nu(SOFAZ) kurmuştur.¹²⁵ Fonun temel amacı, petrol dışı sektöre yatırım yapmak, gelecekteki ekonomik büyüme için tasarruf sağlamak ve gelir dağılımındaki eşitsizliği önlemektir.¹²⁶ Bu çerçevede, petrol şirketlerinden alınan gelir vergisi devlet bütçesine giderken, hükümetin yeni petrol ve doğal gaz rezervlerinden elde ettiği kazanç SOFAZ'a devredilmiştir.¹²⁷

2011 yılında, Devlet bütçesinin toplam gelirinin yaklaşık % 60'ı SOFAZ'dan gelmiştir.¹²⁸ Ayrıca, bu eğilimin kısa ve orta vadede devam etmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, hükümet SOFAZ aracılığıyla, petrolden elde edilen gelirin toplumda eşit dağılımını

¹²³ İnternet: (2014, February). “BP recommends AIOC to add platforms before 2021”. 2b1stconsulting. Web: <https://www.2b1stconsulting.com/bp-and-socar-to-boost-azerbaijan-acg-full-field-development/> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

¹²⁴ (2014), <https://www.2b1stconsulting.com/bp-and-socar-to-boost-azerbaijan-acg-full-field-development/>

¹²⁵ İnternet: (2018, January). "General information". SOFAZ. Web: <https://www.oilfund.az/en/fund/management/information> adresinden 25 Aralık 2018'de alınmıştır.

¹²⁶ İnternet: (2018), <https://www.oilfund.az/en/fund/management/information>

¹²⁷ İnternet: (2018), <https://www.oilfund.az/en/fund/management/information>

¹²⁸ İnternet: (2019, January). “74.0 % of SOFAZ’s 2019 revenue will be transferred to the state budget in Azerbaijan”. CESD. Web: <http://cesd.az/new/?p=11628> adresinden 9 Mayıs 2019'da alınmıştır.

sağlamayı hedeflemiştir. Bu bakımdan, şeffaflık SOFAZ için çok önemli bir konudur. Ba amaçla, SOFAZ, Fon'un finansal tablolarında şeffaflık sağlayabilmek için küresel bir denetçi(Ernst & Young) tarafından düzenli olarak denetlenmektedir.¹²⁹ Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerin gelişmesinin ana nedenlerinden biri, SOFAZ'ın başarılı uygulamalarıdır. SOFAZ'ın raporlarına göre, 2011 yılının sonunda, Azerbaycan'ın toplam para rezervinin 10.5 milyar ABD Doları SOFAZ için ayrılmıştır.¹³⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere, SOFAZ, petrol dışı sektörlerin gelişmesi ve “kaynak laneti” etkisinin önlenmesi konusunda çok stratejik bir kurumdur. Bu çerçevede, petrol gelirlerinde çarpıcı bir artış olmuştur. Aynı zamanda, SOFAZ'ın artan petrol gelirlerinden gelen rezerv seviyesi, son on yılda % 5 ile % 60,2 arasında gerçekleşmiştir.¹³¹ Bunun yanı sıra, SOFAZ'ın gelirlerinin kaynak dağılımı: petrol ve gaz satışlarından elde edilen gelirler(% 97.6), fonun varlıklarının yönetiminden elde edilen gelirler(%1.1), Şah-Deniz Faz I'deki fiyat ayarlama gelirleri(% 0.65), BTC Petrol Boru Hattı'ndan temettüleri, Proje (% 0,42), bonus ödemeleri, transit ücret ödemeleri, dönüm ücretleri ve diğer gelirlerdir.¹³²

Gelirleri ile SOFAZ, daha düşük riskli araçlara dayanan çok çeşitli bir yatırım portföyüne sahiptir. Ayrıca, SOFAZ'ın toplam yatırımlarının yaklaşık %70'i ağırlıklı olarak Avrupa'dadır.¹³³

4.2. Önemli Üretim Sahaları

SSCB'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, güç odakları arasında tek taraflı bir denge ihlali yaşanmış ve bu durum Sovyet sonrası coğrafyada enerji rezervlerinin işletilmesi sorununu dikkat merkezine çekmiştir. Söz konusu enerji kaynaklarını(petrol veya doğal gaz) kontrol etme imkânına sahip olacak taraf, XXI. yüzyılda büyük bir küresel güç olma fırsatı yakalayacaktır. Özellikle, 2000'li yıllarda dış politikada enerji faktörünün yoğun kullanımı ve enerji ihtiyaçlarının Avrasya sahasındaki siyasi kararlar üzerindeki etkisi bu tezin oldukça doğru olduğunu göstermektedir.

¹²⁹ İnternet: Republic of Azerbaijan. (2011) “State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan. Annual Report 2011”. *State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan*, p.62 Web: http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹³⁰ İnternet: Republic of Azerbaijan, (2011), http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf

¹³¹ İnternet: Republic of Azerbaijan, (2011), http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf, 10-11

¹³² İnternet: Republic of Azerbaijan, (2011), http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf, 43

¹³³ İnternet: Republic of Azerbaijan, (2011), http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf, 43

Bu anlamda, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına ve genel olarak bağımsızlığını kazandıktan sonra enerji sektörüne olan ilgisi önemli ölçüde artmıştır. Tahmin edildiği gibi, bu ilginin kaynağı Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve gaz rezervleridir. Azerbaycan petrol ve doğal gazına olan ilginin artması birden fazla faktörle açıklanabilir. Her şeyden önce, tarihsel açıdan petrol ve belirli bir dönemden itibaren doğal gaz, küresel sistem açısından stratejik bir öneme sahiptir. İkincisi, Azerbaycan petrol ve doğal gaz rezervleri, Orta Doğu ve Rusya'nın enerji kaynaklarına alternatif olarak, özellikle batı için stratejik bir öneme sahiptir. Üçüncüsü, nispeten küçük bir alan, enerji kaynaklarının daha kompakt tahsisi, üretim potansiyeli, tüketim olanakları ve enerji kaynaklarının kalitesi ve taşıma olanakları gibi faktörler dikkate alındığında, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemi, uluslararası raporlarda da belirtildiği gibi ilgi çekici olmaya devam etmektedir.

2011 yılının Haziran ayında yayımlanan, BP'nin Dünya Enerjisi İstatistiksel İncelemesi raporuna göre, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin toplamda 188,8 milyar ton olduğu veya 1383,3 milyar ton varil olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁴ En fazla petrol rezervine sahip beş ülke: Suudi Arabistan(36,3 milyar ton -% 19,1), Venezuela(30,4 milyar ton -% 15,3), İran(18,8 milyar ton -%9,9), Irak (15,5 milyar ton -% 8,3) ve Kuveyt'tir(14 milyar ton -% 7,3).¹³⁵ 1 milyar varil ton veya 7 milyar varil(% 0,5) ton petrol rezervine sahip olan Azerbaycan, dünyada 20'ci sırada, Bağımsız Devletler Topluluğu sıralamasında ise Kazakistan'dan sonra 3'cü sırada yer almaktadır.¹³⁶

Aynı rapora göre, 2010 yılı sonunda dünyada yıllık petrol üretiminin 3.9137 milyar ton varil, günlük petrol üretiminin ise 82.095 milyar ton varil olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁷ En fazla petrol üretimine sahip beş ülke Rusya(505,1 milyon ton -% 12,9), Suudi Arabistan(467,8 milyon ton -% 12), ABD(339,1 milyon ton -% 8,7), İran(203,2 milyon ton -% 5,2) ve Çin'dir(203 milyon ton -% 5,2).¹³⁸ Yıllık 50,9 milyon ton varil ve günlük olarak 1,037 milyon ton varil petrol üretimine (sahip olan Azerbaycan 21. sırada, BDT'de ise Rusya ve Kazakistan'dan sonra 3. sırada yer almaktadır).¹³⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol

¹³⁴ BP. (2012, June). *BP statistical review of world energy*. p:6.

¹³⁵ BP, (2011, June), 6.

¹³⁶ BP, (2011, June), 6.

¹³⁷ BP, (2011, June), 8-10.

¹³⁸ BP, (2011, June), 8-10.

¹³⁹ BP, (2011, June), 8-10.

Şirketi'nin verilerine göre ise, esasen, Azerbaycan 2010 yılında 50.7955 milyon ton varil petrol üretmiştir.¹⁴⁰

Yine BP raporuna göre, 2010 yılı sonuna kadar dünyada yıllık 4.0281 milyar ton varil ve günlük olarak da 87.384 milyon ton varil petrol üretilmiştir.¹⁴¹ Dünyada en fazla petrol üreten beş ülke ABD (850 milyon ton -% 21,1), Çin (428,6 milyon ton -% 10,6), Japonya (201,6 milyon ton -% 5), Hindistan (155,5 milyon ton -% 3,9) ve Rusya'dır(147,6 milyon ton -% 3,7).¹⁴² Azerbaycan, Yıllık 3,3 milyon ton varil ve günde 73 bin ton varil petrol üretimi ile dünyada 70'inci sırada yer alırken; ülke, Rusya ve Kazakistan(yıllık 12,5 milyon ton), Ukrayna(yıllık 11,6 milyon ton), Belarus(yıllık 6,6 milyon ton), Türkmenistan(yıllık 5,6 milyon ton) ile Özbekistan'dan(yıllık 5 milyon ton) sonra BDT'de 7'nci sırada yer almaktadır.¹⁴³

Aynı zamanda BP raporu, genel olarak doğal gaz rezervlerinin dünyada ve özellikle Azerbaycan'da üretim ve tüketimleri hakkında istatistiksel bilgi vermektedir. Raporda, 2010 yılı sonu verilerine göre dünyada kanıtlanmış toplam doğal gaz rezervi 187,1 trilyon m³'tür.¹⁴⁴ Kanıtlanmış en büyük gaz rezervine sahip beş ülke Rusya(% 44,8 trilyon m³ -% 23,9), İran(29,6 trilyon m³ -% 15,8), Katar(25,3 trilyon m³ - 13,5 %), Türkmenistan(8 trilyon m³ -% 4,3) ve Suudi Arabistan'dır(8 trilyon m³ -% 4,3). Bununla birlikte, 1,3 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olan Azerbaycan (dünyadaki payı -% 0,7), dünyada 19. sırada yer almaktadır; ancak BDT sıralamasında Rusya ve Türkmenistan(8 trilyon m³), Kazakistan(1,8 trilyon m³) ve Özbekistan'dan (1,6 trilyon m³) sonra 5'ci sırada yer almaktadır.¹⁴⁵

BP raporuna göre, 2010 yılı sonuna kadar dünyada yıllık toplam 3.169 milyar m³ doğal gaz tüketilmiştir.¹⁴⁶ En fazla doğal gaz tüketimine sahip beş ülke ABD(683,4 milyar m³ -% 21,7), Rusya(414,1 milyar m³ -% 3), İran(136,9 milyar m³ - 4,3 %), Çin(109 milyar m³ -% 3,4) ve Japonya'dır(94,5 milyar m³ -% 3). 6,6 milyar m³ doğal gaz tüketimine sahip olan Azerbaycan(dünya tüketimindeki pay -% 0,2) dünyada 51'inci sırada yer alırken; BDT sıralamasında ise Rusya, Ukrayna(52,1 milyar m³), Özbekistan(45,4 milyar m³),

¹⁴⁰ Hüseyin, R. (2011). Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliliği ve Tarım. *Bilgi*, 59 (1), 152.

¹⁴¹ BP, (2011, June), 9-10.

¹⁴² BP, (2011, June), 9-10.

¹⁴³ BP, (2011, June), 9-10.

¹⁴⁴ BP, (2011, June), 20.

¹⁴⁵ BP, (2011, June), 20.

¹⁴⁶ BP, (2011, June), 21.

Kazakistan(25,3 milyar m³), Türkmenistan(22,6 milyar m³) ve Beyaz Rusya'dan(19,7 milyar m³) sonra 7'nci sırada yer almaktadır.¹⁴⁷

Dolayısıyla Azerbaycan, petrol ve doğal gaz rezervleri veya üretim gücü bakımından dünya enerji piyasasının önemli oyuncularını arasında yer almaktadır. Azerbaycan'ın imzaladığı uluslararası sözleşmeler, ülke açısından özel bir yere sahiptir. Enerji stratejisinin Azerbaycan'ın sosyal, ekonomik ve uluslararası sorunlarının çözümünde, iç ve dış politikasının ayrılmaz bir parçası olması tesadüf değildir. Bu stratejinin temeli, 20 Eylül 1994 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in çabaları sayesinde SOCAR ile dünyanın en büyük petrol şirketleri arasında “Yüzyıl Anlaşması” olarak bilinen ilk sözleşmenin imzalanması sırasında atılmıştır. Söz konusu sözleşme, Azeri, Çırac yataklarının ve Hazar Denizi'nin Azerbaycan tarafında bulunan Güneşli sahasının ortak kullanımını kapsamaktadır. Bu sözleşmenin hazırlanmasına ilişkin Bakü, İstanbul ve Houston'da yürütülen müzakereler bir yıldan fazla sürmüş ve Eylül 1994'te sözleşme imzaya hazır hale getirilmiştir. Hidrokarbon yataklarının ortak kullanımına dair sözleşme; SOCAR ile birlikte altı ülkeden on büyük şirketi içeriyordu - Amoco, Unocal, Pennzoil, McDermot(ABD), İngiliz Petrolleri, Remco(İngiltere), Lukoil(Rusya), Statoil(Norveç), TPAO(Türkiye) ve Delta(Suudi Arabistan). Dünyanın önde gelen ülkelerini temsil eden büyük şirketlerin katılımı, sermaye yatırım hacmi ve jeopolitik önemi açısından bu anlaşma “Yüzyıl Anlaşması” adını aldı. Sözleşmeye göre, 30 yıl boyunca hidrokarbon rezervlerinden 511 milyon ton petrol çıkartılması beklenmekteydi. Projeye yapılan toplam yatırım 10 milyar ABD doları olup; bu meblağın 7,4 milyarı ise batı ülkeleri tarafından karşılanacaktı. Daha sonra, Itochu(Japonya) ve Exxon(ABD) da projeye katılmıştır. Sonuç olarak, katılımcı şirketlere ve bu şirketlere ilişkin yatırım paylarına aşağıda yer verilmiştir.¹⁴⁸

- British Petroleum(Büyük Britanya): 17.12%
- Amoco(ABD): 17.01%
- Lukoil(Rusya): 10%
- Penzoil(ABD): 4.81%
- Exxon(ABD): 8,00%
- Statoil(Norveç): 8,56%
- Itochu Slodzi(Japonya): 3.92%

¹⁴⁷ BP, (2011, June), 22.

¹⁴⁸ Гасанов А. (2013). **Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана**. Баку: Zərdabi LTD MMC, 812; Hasanov, A. (2013). **Modern uluslararası ilişkiler ve Azerbaycan'ın dış politikası**. Bakü: Zardabi Kitabevi, 2013, s.812.

- Remco Enerji Grubu(İngiltere): 2,08%
- Unocal(ABD): 10.05%
- Türk Petrolleri Kor.(Türkiye): 6.75%
- Delta Nemir Khazar(Suudi Arabistan): 1.68%
- SOCAR(Azerbaycan): 10%

“Yüzyıl Anlaşması”ndan sonra “Karadağ” sahasının ortak işletilmesine dair ikinci uluslararası sözleşme 10 Kasım 1995'te imzalanmıştır. Söz konusu sözleşme uyarınca hissedar petrol şirketleri şu şekildedir: SOCAR(Azerbaycan -% 7,5) LUKOIL(Rusya -% 7,5), PENZOIL(ABD -% 30), AGİP(İtalya -% 5) ve LUKACIP(Rusya-İtalya -% 50).¹⁴⁹ İlk hesaplamalara göre, sahada 120 milyon varil ton petrol ve 50 milyar m³ doğal gaz rezervi olacağı tahmin edilmesine rağmen, sahada yalnızca 30 milyon ton petrol bulunduğu için sözleşmenin yürürlüğü 21 Ocak 1999'da askıya alınmıştır.¹⁵⁰

Bir diğer önemli sözleşme de 4 Temmuz 1996 yılında imzalanan “Şahdeniz” sahasının işletilmesine dair sözleşmedir. Öncelikle, mevcut keşiflere göre “Şahdeniz” sahası, Hazar Denizi'nin ve aynı zamanda dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip alanlarından biridir. Ayrıca, söz konusu sözleşmeyi ayrı kılan diğer önemli özelliklerinden biri ise İran'ın sözleşmeye katılması ile birlikte ABD'nin söz konusu sözleşmede yer almamasıdır.¹⁵¹ Hazar Denizi'nin “Şahdeniz” sahası, Bakü'nün 70km. Güneydoğusunda yer almaktadır. 1954 yılında keşfedilen sahada önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervleri mevcuttur.¹⁵² “Şahdeniz” sahasının işletilmesine dair söz konusu sözleşme aşağıdaki petrol şirketleri arasında imzalanmıştır: BP (İngiltere) -% 25,50, Statoil (Norveç) - 25,50, Toplam (Fransa) -% 10, LukAgip (Rusya / İtalya) -% 10, NICO (İran) -% 10, SOCAR (Azerbaycan) -% 10 ve TPAO (Türkiye) -% 9.

“Şahdeniz” sahasında yapılan araştırmalar sonucunda Temmuz 1999'da büyük gaz rezervleri keşfedilmiştir. Bu saha, 1 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olarak dünyanın en büyük rezerv alanlarından birisi sayılmaktadır. Yeni sermaye yatırımları ve keşifler sayesinde, sahada doğal gaz rezervlerinin iki katına çıkabileceği varsayılmaktadır. BP

¹⁴⁹ İnternet: (1999). “Oil and Gas Production in the CİS countries”. Skvajina. Web: <http://www.nefte.ru/projekt/s6.htm> adresinden 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

¹⁵⁰ İnternet: (1999), <http://www.nefte.ru/projekt/s6.htm>

¹⁵¹ İnternet: (1999), <http://www.nefte.ru/projekt/s6.htm>

¹⁵² İnternet: (1999), <http://www.nefte.ru/projekt/s6.htm>

Şirketi, Üretim Paylaşım Anlaşması çerçevesinde ortakları adına Şahdeniz sahasını işletmektedir.

“Şahdeniz” sahası projesinin iki aşamada gerçekleştirilmesi planlanmıştır. İlk aşama çerçevesinde, 2011 yılında yıllık 8,6 milyar m³ doğal gaz üretilmesi ve 2020 yılına kadar devam etmesi planlanmıştır. Bu gazın yaklaşık ¾ kısmı(6,6 milyar m³) Türkiye'ye satılacaktır. Şahdeniz sahasının ikinci aşaması 2016 yılında devreye alınmıştır. 2019-2020 yılları arasında sahadan yıllık 16 milyar m³ doğal gaz üretilmesi beklenmektedir.¹⁵³ Şahdeniz konsorsiyumu tarafından “Şahdeniz” gazının Hazar Denizi üzerinden Avrupa'ya nakliyesi teklif edilmiştir. Bu süreçte NABUCCO, Trans-Adriyatik Boru Hattı ve IGI-Poseidon tarafından yapılan ihale teklifleri 1 Ekim 2011 tarihinde kadar kabul edilmiştir. Ayrıca, “Şahdeniz” proje grubu, mevcut ve gelecekteki ara bağlantı altyapısı sistemi sayesinde, gazın Güneydoğu Avrupa'daki pazarlara taşınabileceği dördüncü potansiyel ihracat değişkenini de tahminleri arasına almaktadır.

Azerbaycan ile yabancı enerji şirketleri arasındaki diğer sözleşme, 14 Ekim 1996'da “Dan Ulduzu” ve “Aşraflı” petrol sahalarının işletmeye alınması konusundaki anlaşmadır.¹⁵⁴ Söz konusu sözleşme aşağıdaki petrol şirketleri tarafından imzalanmıştır: AMACO (ABD) -% 30, Unicol (ABD) -% 25,5, ITOCHU (Japonya) -% 20, Delta (Suudi Arabistan) -% 4,5 ve SOCAR -% 20. Ancak daha sonra yeterli petrol rezervi bulunmadığı gerekçesi ile sözleşme iptal edilmiştir. 13 Ocak 1997 tarihinde Paris'te imzalanan sözleşme, “Lankaran-deniz” ve “Talış-deniz” petrol sahalarının işletmeye alınması ile ilgili sözleşmedir.¹⁵⁵ Fransa'nın Elf Akiten şirketi (% 40) ve Total (% 10), Almanya'nın Deminex şirketi (% 10), İtalya'nın ACIP şirketi (% 5), İran Ulusal Petrol Şirketi (NICO % 10) ve SOCAR (25%) sözleşmeye hissedar olan katılımcılardır.

4 Temmuz 1996 günü Moskova'da bulunan Rus firmaları ile iki sözleşme imzalanmıştır.¹⁵⁶ Sözleşmelerden biri, “Kapaz” sahasının işletmeye alınması için Lukoil ve Rosneft ile imzalanmıştır. Öte yandan, bu alan Türkmenistan ile tartışılmalı bir alan olduğu için, işletilmesi ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. İkinci sözleşme ise, “Yalama” veya “D-222” olarak adlandırılan petrol sahasına ilişkin olarak Lukoil ile imzalanan anlaşmadır.

¹⁵³ Zhaissenbayev, K. (2004). Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politika (1991-2004). Unpublished Master's Thesis, Ankara. 19-20.

¹⁵⁴ Zhaissenbayev, 2004, 19-20.

¹⁵⁵ Zhaissenbayev, 2004, 19-20.

¹⁵⁶ Zhaissenbayev, 2004, 19-20.

Genel olarak, “Yüzyıl Anlaşması”nın başlamasından bir süre sonra, 21 ülkeye ait 43 şirketle 27 adet petrol sözleşmesi imzalanmıştır. Azerbaycan petrol endüstrisinin gelişmesi için Azerbaycan'a 60 milyar ABD doları tutarında yatırım yapılması kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Bu sözleşmeler çerçevesinde, Azerbaycan'ın önemli deniz ve kara petrol ve gaz sahalarının işletmeye alınması sağlanmıştır.

Halen, Hazar Denizi'nin Azerbaycan bünyesindeki 6 önemli petrol ve doğal gaz sahasının devreye alınma çalışmalarına devam edilmektedir.¹⁵⁸ Azeri-Çirak-Güneşli sahalarının derin sularında ve Şahdeniz sahasının iletmeye başlanması ilgili olarak yukarıda detaylı bilgi verilmiştir. Bu iki saha hariç keşif ve arama işlemleri Abşeron sahasında da devam etmektedir. Söz konusu saha şu şirketler tarafından işletilmektedir: SOCAR (% 40), Total (% 40) ve GDF Suez S.A. (Fransa) (% 20).¹⁵⁹ Bununla birlikte, Araz, Alov gibi petrol sahaları ENCANA (% 40), SOCAR ONŞ (% 15), BP Arama (Azerbaycan) Limited (% 15), Türkiye Petrolleri (% 15), Statoil Azerbaycan Alov (% 10) ve Ekson (% 5) petrol şirketleri tarafından işletilmektedir.¹⁶⁰ Aynı zamanda Şafag - Asiman alanı aşağıdaki petrol şirketleri tarafından ortak işletmeye alınmıştır: Azerbaycan (ASC) Limited (% 50) ve BP Keşif (Hazar Denizi) Limited (% 50).¹⁶¹

Karada işletilen önemli petrol ve doğal gaz sahalarının toplam sayısı 2011 yılı sonuna kadar 11 idi.¹⁶² Balakhani-Sabunçu-Ramana ve Kürdahani petrol sahalarını içeren alan UQE Lanser PTİ LTD (% 75) ve SOCAR (% 25) tarafından işletilmektedir. Binagadi, Girmaki, Cahanağlar, Sulutapa, Masazır, Fatmayi, Şabandağ ve Sianşor petrol sahalarını içeren alan AZEN (% 75) ve SOCAR (% 25) olmak üzere söz konusu petrol şirketleri tarafından işletilmektedir. Öte yandan, Kurovdag petrol sahasını içeren alan Global Energy Azerbaijan (% 80) ve SOCAR (20%) tarafından işlenmektedir. Kürsanğı-Karabağlı sahalarının katılımcıları SOCAR (% 50), CNODC(% 25) ve Fortunemight(% 25) şirketlerdir. Mişovdağ

¹⁵⁷ İnternet: (2001, August), “Opening address of the Azerbaijani President Heydar Aliyev at the ceremony of signature of the resolution of the first phase of full-scale development of deposits Azeri-Chirag-Guneshli” Web: <http://lib.aliyevheritage.org/en/5984023.html> adresinden 25 Mart 2019'da alınmıştır.

¹⁵⁸ İnternet: (2001) “The contract of the century”. *The contract of the century*. Web: <http://lib.aliyevheritage.org/en/5984023.html> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁵⁹ İnternet: Socar (t.y.). “Abşeron”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/absheron> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁰ İnternet: Socar (t.y.). “Hasılattın Pay Bölgüsü Sazişləri - Dəniz”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/araz-alov-sharg> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶¹ İnternet: Socar (t.y.). “Şəfəq Asiman”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/shafag-asiman> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶² İnternet: Socar (t.y.). “Balaxanı" və digər yataqlar bloku”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-onshore/balakhany-and-other-fields> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

ve Kalamaddin petrol sahalarını içeren alan Global Enerji (% 85) ve SOCAR (% 15) tarafından işletilmektedir. Neftçala Investments LTD (% 80) ve SOCAR (% 20), Neftchala, Khilli, Durovdag-Babazanan petrol sahaları ve Mugan Monoclinial'ın Güney-Batı şubasını içeren blokta paylara sahiptirler. Padar petrol sahasını içeren alanda yer alan katılımcı firmalar ise Global Enerji (% 80) ve SOCAR (% 20) şirketleridir. Pirsahhat petrol sahasını içeren alan, Petro Hong Kong Limited (% 50), Orta Doğu (% 30) ve SOCAR (% 20) petrol şirketleri tarafından ortaklaşa devreye alınmıştır. "Surahanı" petrol sahasını içeren alanın hissedarları Rafi Oil (% 75) ve SOCAR (% 25) şirketleridir. Güney Batı Gobustan'ın üç alanını içeren saha, Commonwealth (% 40), Union Texas (% 40) ve SOCAR (% 20) arasında dağıtılmıştır. Son olarak, Zig ve Hovsan petrol sahalarını içeren alan ise Absheron Investments (% 75) ve SOCAR (% 25) tarafından işletilmektedir.

Genel olarak, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz sektöründe yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bu aşamanın en önemli özelliği, çok sayıda yabancı enerji şirketi de dahil olmak üzere özellikle önde gelen batılı şirketlerin in de katılımı ile üretilen enerji kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılmasının sağlanması amacı ile Azerbaycan petrol ve doğal gaz sektörüne büyük miktarda sermaye yatırımlarının olmasıdır.

5. ENERJİ ULAŞIM GÜZERGÂHLARINI ÇEŞİTLENDİRME STRATEJİSİ

Azerbaycan'ın, açık denizlere erişimi olmaması, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ihracatında zorluklara sebep olmaktadır. Bu nedenle, Azerbaycan'ın enerji stratejisi, alternatif ulaşım koridorlarının oluşturulmasına ve istikrarın sağlanmasına dayanmaktadır. Bu strateji, koridorların güvenliğini sağlamakla sınırlı olmamakta, transit ülkelerle karşılıklı menfaatler doğrultusunda ilişkiler oluşturulmasını da içermektedir. Bu uygulama; hem bu ülkelerle ek siyasi ve ekonomik bağların kurulmasında, hem de Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına aktarmada özel ilgileri olan önemli uluslararası aktörlerin ilgisini çekmek şeklinde görülmektedir. Hem petrol sektöründe hem de diğer sektörlerde, ülkenin ihracat potansiyelinde artış gösteren büyük ticaret ortakları ile verimli ticaret ve ekonomik bağlar geliştirilmesinin önemi artmaktadır. Azerbaycan'ın, bağımsızlığını kazandıktan sonra, sosyal, eğitim ve çevre koruma alanlarında başarılı sonuçlar elde ettiği gibi; ulaşım, transit ve lojistik altyapısını geliştirdiği de belirtilmelidir.

5.1. Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı

90'lı yıllarının ortalarında Azerbaycan kendi petrolünü taşımak için tek bir güzergâha, Kuzey güzergâhına sahipti. Azerbaycan petrolü, "Urals" markası adı altında, esasen uzunluğu 1535 kilometre ve yılda 6 milyon tona kadar kapasitesi olan Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı ile Karadeniz'in Novorossiysk limanına naklediliyordu. Daha sonra, Novorossiysk limanına nakledilen ham petrol tankerler aracılığıyla, Türk Boğazları'ndan geçerek Akdeniz limanlarına taşınıyordu.

Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı Bakü yakınlarındaki "Sangaçal" terminalinden başlamaktadır. Boruların çapı 720 mm'dir ve boru hattı boyunca 12 pompa istasyonu vardır. Azerbaycan'da boru hattı inşaat çalışmaları 1996 yılında başlamış ve 70 milyon dolara mal olarak 1997 yılının ortalarında sona ermiştir. İlk başlarda, "Sangaçal" terminalinin inşası ve petrolün Bakü'den uluslararası pazarlara taşınabilmesi önemli bir başlangıç noktasıydı. Hazar Denizi'nde çıkarılan petrol, bu terminale su altı boru hatları ile taşınmaktadır.

Terminalde toplanan ham petrol ise boru hatlarıyla uluslararası pazarlara gönderilmektedir.¹⁶³

Azerbaycan'ın petrol taşımacılığı için alternatif yollar düşünmesi gerekmektedir. Bakü-Novorossiysk boru hattının güvenliğini ciddi şekilde etkileyen Kuzey Kafkasya'daki istikrarsız ortam(Rus-Çeçen savaşı) Azerbaycan'ı alternatif yol arayışına iten en önemli faktörlerden biridir. Ayrıca, söz konusu boru hattı aracılığıyla Azerbaycan petrolü Rus topraklarına ulaştığında burada kalite bakımından daha ağır olan Rus petrolü ile karıştırıldığından, petrol kalitesi sorunu ortaya çıkarak petrol fiyatında düşüş yaşanmasına neden olmuştur.

1997 yılına gelindiğinde Bakü-Novorossiysk boru hattı ile toplam 120 bin ton Azerbaycan petrolü taşınmıştır. Boru hattı ilk önce yalnızca petrolün taşınması için kullanılmış ve daha sonra Bakü-Supsa hattı ile birlikte BTC hattına ek güzergâh olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, bir yandan Rusya ile Azerbaycan arasındaki gerilim (doğal gaz fiyatları ve diğer hususlarla ilgili); diğer taraftan Bakü-Ceyhan ihracat boru hattının hizmete alınması; petrol hacminin azalmasına neden olmuştur. Örneğin, söz konusu petrol boru hattı ile 2006 yılında toplam 4.5 milyon ton petrol taşınırken, 2007'de sadece 2.2 milyon ton taşınmıştır.¹⁶⁴ Azerbaycan, 2007 yılının Nisan ayından itibaren petrolün bu boru hattıyla taşınmasını durdurmuştur. Azerbaycan'ın bu kararının ardında, esas olarak, Rusya'nın Ermenistan'a devrettiği büyük miktarda silah ve askeri teçhizatın yarattığı tepki olduğu belirtilmiştir.

2008 yılı Ağustos ayında, Bakü-Ceyhan boru hattı, hattın Türkiye topraklarındaki bir bölümünün patlaması nedeni ile bir süre işlemez hale gelmiştir. Bu durum, Azerbaycan'ı Bakü-Novorossiysk boru hattına odaklanmak zorunda bırakmıştır. Bunu takiben, Rus hükümetinin yetkili temsilcileri boru hattının Kuzey Kafkasya bölgesinde teknik bakım

¹⁶³ İnternet: (t.y.). “Sangaçal Terminali”, Web: <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006924&contentId=7014631> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁴ İnternet: SOCAR (2008, 26 September). “Transneft”ə oktyabrda neftin Bakı-Novorossiysk üzrə nəqlinin artırılması xahişi ilə müraciət etməyib”, Web: http://www.interfax.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=25950&Itemid=37 adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

yapılacağını açıklayarak, boru hattının kapatılacağı ilan edilmiştir.¹⁶⁵ Bu dönem zarfında Bakü-Novorossiysk boru hattında yıllık taşıma hacmi yaklaşık 1 milyon tona ulaşmıştır.¹⁶⁶

2009 yılının başından itibaren, Azerbaycan kısmında ki boru hattının işletmeciliğini yapan Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AUIŞ) yönetimi, petrolü Bakü-Novorossiysk boru hattıyla nakletmeyi durdurma kararı almıştır. O zamandan beri Bakü-Novorossiysk boru hattı SOCAR tarafından işletilmektedir.¹⁶⁷ Daha sonra boru hattı ile taşınan petrol hacminin artırılması konusunda Rus ve Azerbaycan temsilcileri arasında müzakerelerin başladığı açıklanmış olmasına rağmen; bu yönde bir gelişme gözlenmemiştir.¹⁶⁸ 2011 yılında Bakü-Novorossiysk boru hattı ile toplam 1 milyon 996 bin ton petrol taşınmıştır.¹⁶⁹

5.2. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı:

8 Mart 1996 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze Tiflis'te Bakü-Tiflis-Supsa petrol boru hattının (Batı güzergâhı) inşası konusunda anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya göre Bakü-Tiflis-Supsa boru hattının uzunluğu 917km. olarak belirlenmiştir. Boru hattının Azerbaycan kısmı (yani Sangachal'dan Gürcistan sınırına kadar) 492km., Gürcistan kısmı ise 425km. uzunluğundadır. Gürcistan Uluslararası Petrol Şirketi (GIOC) ve AIOC arasında yapılan söz konusu anlaşma 30 yıl boyunca yürürlükte kalacaktır. Anlaşmaya göre, bu sürenin sonunda tüm tesisler Gürcistan hükümetine devredilecektir.

Gürcistan'a düşen boru hattının önemli bir kısmı, zaten 1975 yılında inşa edilmiş ve Gürcistan'da üretilen petrolün Batum rafinerisine taşınması için kullanılmış olan eski bir boru hattından oluşmaktaydı. Bakü-Tiflis-Supsa boru hattının hâlihazırda var olan 397km. uzunluğundaki ek parçalarının yenilenmesi ve inşaatı 1997 yılında başlamış ve 1999'da sona ermiştir. Proje çerçevesinde Supsa'da yeni bir terminal inşa edilmiştir. Terminal, 400.000

¹⁶⁵ İnternet: (2008, 11 August). “Bakü-Novorossiysk boru kemeri ile petrolün ixracı dayandırılıb”, Web: <http://ria.az/iqtisadiyyat/2901.html> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁶ İnternet: (2008, 11 August) “Bakü-Novorossiysk de dayandı”, Web: <http://www.azadliq.org/content/article/1190192.html> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁷ İnternet: İlham, Ş. (2010, 27 September). “Əsrin müqaviləsi: 200 milyon ton neft bazara çıxarıldı”, Web: <http://www.azadliq.org/content/article/2169599.html>, adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁸ İnternet: (2009, 29 May) “Bakü-Novorossiysk kemeri ilə neql olunan petrolün hecminin artırılmasına dair danışıqlar gedir”, <http://www.az.az/news.php?id=155721> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁶⁹ İnternet: (2012, 14 February) “2012-ci ildə Azərbaycan 37,45 mln ton neft və 2 mln ton neft məhsulları ixrac edib”. Web: <http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/02141710az.htm> adresinden 01 Ağustos 2019'de alınmıştır .

ton (1.138.000 varil) depolama kapasitesine sahiptir. Hattın teknik özellikleri şu şekildedir: Boru çapı 530 mm., pompa istasyonu sayısı 6, hattın yıllık taşıma kapasitesi -5.1 milyon tondur (günlük 100 bin varil).

İlk başta boru hattının maliyeti 315 milyon ABD doları olarak belirlenmiştir. Daha sonra AIOC, maliyetin 580 milyon ABD dolarına kadar yükseldiğini açıklamış ve farkın SOCAR tarafından ödenmesini istemiştir. Ancak Azerbaycan tarafından teklif kabul edilmemiş ve bu farktan sorumlu olan tarafın AIOC olduğunu iddia etmiştir.

Bakü-Supsa boru hattının, “Çırac” petrol yataklarından çıkarılan petrolün nakliyesi için kullanılması planlanmıştır. İlk petrol Bakü-Supsa boru hattı aracılığıyla test amaçlı olarak 1998 yılının Aralık ayından 1999 Ocak ayına kadar taşınmıştır. Böylece hat aracılığıyla nakledilen petrol miktarı 1.8 milyon tona (13 milyon varil) ulaşmış olmuştur. 17 Nisan 1999'da, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna cumhurbaşkanlarının katılımıyla Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı projesinin resmi açılış töreni yapılmıştır.

Bakü-Supsa boru hattıyla taşınan ilk petrol, 2000 yılının ilk yarısında Supsa'ya ulaşmıştır. Erken üretim petrolünün ilk bölümünün Supsa'ya gelmesi, ekonomik ve politik açıdan Azerbaycan ve Gürcistan'ı bir adım daha Rusya'dan uzaklaştırmıştır. Ekonomik açıdan Bakü-Supsa boru hattı, Bakü-Novorossiysk boru hattından daha avantajlıdır. Bakü-Novorossiysk boru hattı ile 1 ton petrol taşıma maliyeti 17 ABD Doları iken, Bakü-Supsa boru hattı ile aynı nakliyenin maliyeti sadece 3,14 ABD dolarıdır.

2006 yılında, Bakü-Supsa petrol boru hattının onarım çalışmalarından dolayı işletilmesi belli bir süre durdurulmuştur. Bu nedenle, “Çırac” yatağındaki işler geçici olarak askıya alınmış ve Ekim 2006'dan Şubat 2008'e kadar olan süre boyunca boru hattı üzerinde tamir ve bakım yapılmaya devam edilmiştir. Mayıs 2008'den itibaren petrolün boru hattı ile nakli yeniden başlamıştır. Hattın Supsa bölümünde yapılan son onarım işi 1 Ağustos 2008'de bitmiş ve ertesi günden itibaren boru hattı tamamen hizmete açılmıştır.¹⁷⁰ Öte yandan, Güney Osetya ihtilafı çerçevesinde Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan çatışmanın hemen ardından Gürcistan'ın Rusya tarafından işgali, söz konusu proje üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakmıştır. Ancak, 2008 yılının Kasım ayından itibaren boru hattı yeniden tam olarak hizmete açılmıştır. 2010 yılında Bakü-Supsa boru hattı ile taşınan toplam petrol hacmi 3

¹⁷⁰ Sadıqlı, F. (2011, 17 April). “Bakü-Supsa kemeri ahengdar işleyir”, *Azerbaijan State Gazette*, 81.

milyon 318 bin tona ulaşmıştır.¹⁷¹ Bakü-Supsa petrol boru hattının temel avantajları, Azerbaycan petrolünün ilk kez dünya pazarlarına “Azeri Light” ulusal markası altında ve nispeten daha ucuz ulaşım ile girmesiydi.¹⁷²

İki boru hattının aynı anda inşa edilmesinin nedeni, Azerbaycan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma arzusu idi. Siyasi olarak Azerbaycan'ın kuzey güzergâhına girmeyi reddedemeyeceği açıktı. Bu durumda, kuzey istikametine paralel olarak Rusya'yı bypass etmek için ikinci bir boru hattı inşa etmek gerekli hale geldi. Bakü-Supsa petrol boru hattı böyle bir seçenektir ve ilk kez eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nden biri, Rusya'nın boru hattı taşımacılığındaki tekeline son vermiş oldu. Bakü-Supsa boru hattının inşası, Azerbaycan'ın transit politikalarını çeşitlendirmesine izin verdi. Bu, Azerbaycan'ın daha bağımsız bir dış politika ve enerji politikası yürütmesini sağlamıştır. Enerji ihracatı için alternatif ulaştırma rotalarının oluşturulması, Azerbaycan'ın kilit enerji politikası haline gelmiştir.¹⁷³

5.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı:

Yukarıda da belirtildiği gibi, beklenen büyük üretim hacminden dolayı Azerbaycan, bağımsızlığının en başından itibaren, uluslararası piyasalara yapmayı planladığı petrol ve doğal gaz ihracatında, petrol ve gazı Rusya'yı bypass edecek şekilde batıya ulaştıracak bir Ana İhracat Boru Hattı inşa etme niyeti ile türlü girişimlerde bulunmuştur.

“Yüzyıl Anlaşması”nın imzalanmasından önce, 9 Mart 1993'te SOCAR ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Azerbaycan Petrolünün Bakü-Ceyhan boru hattı ile taşınması için bir anlaşma imzaladı. Ancak, daha sonraki aşamalarda netleştiği gibi, bu çizgiyi Ana İhracat Boru Hattı olarak belirlemek o kadar kolay değildi. Aslında, erken üretim petrolünün ihracatı batı ve kuzey boru güzergâhları aracılığıyla gerçekleştirilirken, Ana İhracat Boru Hattı'nın inşası, sert bir siyasi mücadele sürecinden geçtiği için oldukça uzun bir zaman aldı. Bölgede kendi çıkarları olan ülkeler, menfaatlerine en iyi şekilde hizmet

¹⁷¹ İnternet: (2012, 14 February). “2012-ci ildə Azərbaycan 37,45 mln ton neft və 2 mln ton neft məhsulları ixrac edib”, Web: <http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/02141710az.htm>, adresinden 01 Ağustos 2012'da alınmıştır.

¹⁷² İnternet: (t.y.) “Enerji kaynaklarının nakli stratejisi”. Web: https://www.azerbaijans.com/content_1030_tr.html adresinden 27 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁷³ Ibrahimov, R. (2010). Azerbaijan Energy Strategy and The Importance of The Divercification Of Exported Transport Routes. Journal of Qafqaz University, (29), 25.

edecek boru hattı rotalarını desteklemekteydi. Bununla birlikte, Bakü-Ceyhan boru hattının hayata geçirilme potansiyeli her zaman diğer alternatiflerden daha ön planda tutulmuştur. Nitekim hem Ebülfez Elçibey hem de Haydar Aliyev, Bakü-Ceyhan (BTC) ile ilgili anlaşmaların yapılmasından çok önce, Azerbaycan petrolünü Türkiye üzerinden uluslararası pazara çıkarmak istediklerini açıkça belirtmişlerdir.

Bahsi geçen dönemde Bakü-Ceyhan güzergâhı Azerbaycan için hem ekonomik hem de politik anlamda büyük önem taşıyordu. İlk olarak, Azerbaycan ve diğer Türki Cumhuriyetler, petrol ve doğal gaz ile bağlantılı olarak Rusya'ya bağımlılıklarını büyük ölçüde azaltmış olacaktı. İkincisi, Kazakistan ve Türkmenistan petrolünün boru hattı ile taşınması durumunda, Azerbaycan çıkarma ve nakliye hizmeti vererek ek gelir elde edecekti.

Erken üretim petrol ihracatı için oluşturulan Novorossiysk ve Supsa boru hatlarının toplam yıllık taşıma kapasitesi 11–12 milyon tondur. Bu nedenle, bu hatların Ana İhracat Boru Hatları olarak kullanılması düşünülemez ve kapasiteleri hem Azerbaycan hem de petrol şirketlerinin gereksinimlerini karşılayamazdı. Bu iki boru hattının toplam kapasitesi, ağır yatırımlardan sonra bile sadece 30 milyon tona ulaşacaktı.

Bu kapsamda, Türkiye'de gerçekleştirilen proje tasarım çalışmaları ile toplam 45 milyon ton ham petrolün (Kazakistan'dan 20 milyon ton, Azerbaycan'dan 25 milyon ton) Ceyhan terminaline taşınması fikrine odaklanılmıştır. Öte yandan, Azerbaycan'ın 2010'a kadar yıllık üretim kapasitesinin 50 milyon tona ulaşacağı öngörülmüştü.

Ceyhan'da bir terminalin varlığı projeye bir başka avantaj sağladı. Nitekim Ceyhan ham petrol ihracat terminali yıllık 120 milyon ton kapasiteye sahip olup; yıllık 71 milyon ton kapasiteli Irak-Türkiye ham petrol boru hattı da dikkate alındığında, geriye kalan 49 milyon ton petrol Bakü-Ceyhan boru hattı aracılığıyla taşınacaktır.

Bakü-Ceyhan projesiyle ilgili diğer önemli nokta, iki ülke arasında sınır komşuluğu olmamasıydı. Bilindiği gibi, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kara sınırının bulunduğu Nahçıvan bölgesi, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile doğrudan bir kara bağlantısına sahip değildir. Bu nedenle, boru hattının olası yolları ve içinden geçeceği yerler uzun tartışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, Azerbaycan-İran-Türkiye, Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye ve Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye şeklinde üç seçenek önerildi. Azerbaycan - İran - Türkiye

rotası şu şekildedir: Boru hattı Bakü'den başlayıp, Tebriz'e varmadan devam ederek Türkiye'ye (Ceyhan'a) ulaşmaktaydı. Bakü-Tebriz boru hattının uzunluğu 287km. olacak, hattın toplam uzunluğu ise 1300km.'ye ulaşacaktı. Bakü-Tebriz kısmının inşaa maliyeti 500 milyon ABD doları olarak hesap edilmiştir.¹⁷⁴

ABD ile İran arasındaki kötü ilişkiler ve zaman zaman Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan sorunlar bu proje üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Batı ülkeleri ve İran arasında yaşanan gittikçe gergin ilişkiler nedeniyle, söz konusu proje fazla dikkat çekmemiştir. Ancak, daha sonraki aşamalarda, hem BTC hattı hala tasarım aşamasındayken Gürcistan'la fiyat görüşmelerinde sorun yaşanması; hem de BTC'nin faaliyete geçmesinden sonra ortaya çıkan bazı problemler nedeniyle İran alternatifinin savunucuları projeye İran'ın dahil edilmesi için belirgin bir çaba sarf etmişlerdir.¹⁷⁵ Bununla birlikte, yukarıda belirtilen olasılıkların hiçbiri rotanın kaderini İran üzerinden değiştirememiştir.

Azerbaycan'ın, Ermenistan'dan projeye dahil edilebilmesi için Azerbaycan topraklarındaki işgal ettiği bölgelerden çekilme ön şartını getirmesi ve Ermenistan'ın bu şarta yanaşmamasından dolayı, Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye rotası da dikkate alınmamıştır. Örneğin, mevcut Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Socar'ın ilk başkan yardımcılığını yaptığı dönemde, 1997 yılının kasım ayında ABD'de yaptığı konuşmasında Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali ve işgalin devam etmesinden dolayı Azerbaycan petrolünü taşıyan ve Ermenistan'dan geçen bir petrol boru hattının hayata geçirilemeyeceğini açıklamıştır.¹⁷⁶

Aslında, Bakü-Ceyhan boru hattının hayata geçirilmesi kararının gecikmesi, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için bir şans olarak değerlendirilmiştir. Ermenistan'ın BM'nin ilgili 4 kararına (terri 822, 853, 874 ve 884 sayılı Karar) uymak suretiyle Bakü-Ceyhan boru hattının Ermenistan'dan geçirilmesi ve Ermenistan'ın işgal altındaki bölgeleri terk etmesi ihtimali vardı. Sonuç olarak, bu durum Dağlık Karabağ sorununun daha kısa bir yoldan

¹⁷⁴ Necdet Pamir, Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya Ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, Ankara, ASAM Yayınları, 1999.

¹⁷⁵ Azadlıq (2000, 23 March). **İlham Aliyev: Biz İran variantını heç vaxt diqqetden kenarda qoymamışıq.**

¹⁷⁶ İnternet: (1997) "No Pipeline for Armenia". *Azerbaijan International*, Web: http://azer.com/aiweb/categories/topics/Quotes/quote_aliev.ilham.html adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

sonuçlanmasına ve ayrıca, Ermenistan'ın bölgesel projelere katılma ve bölgesel izolasyondan kurtulma olasılığını elde etmesini sağlayacaktı.

ABD'ye göre, böyle bir çözüm bölgede uzun süreli barışı sağlayacaktır. Ancak, Azerbaycan topraklarının işgali nedeniyle Ermenistan'ın projede yer almasına izin vermemesi ve Ermenistan'ın böyle bir sorumluluk üstlenmemesi nedeniyle açıkça belirtildiği gibi, proje sadece bir hayal haline geldi. İronik olarak, Ermeni terör örgütü "Asala", bu projenin gerçekleşmesini engellemek ve Türkiye'ye ulaşacak petrolü engelleyen Ermenistan'daki bölümü bombalamak da dahil olmak üzere gereken her şeyi yapacağını açıklamıştır.¹⁷⁷

Yukarıda belirtilenler kapsamında, Bakü-Ceyhan güzergâhı yerine; boru hattının Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhı üzerinden hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı diğer alternatiflere göre daha uzundur ve hem proje tasarımında hem de uygulama aşamasında uzunluğuna ilişkin çeşitli rakamlar telaffuz edilmiştir. Örneğin, ilk önce toplam uzunluğunun 1730km. olacağı, bunun Azerbaycan'da 468km., Gürcistan'da 225km. ve Türkiye'de 1037km. olacağı belirtilmiştir. Daha sonra, boru hattının Azerbaycan kısmının 470km., Gürcistan kısmının 230km. ve Türkiye kısmının 1074km. uzunluğunda olmak üzere toplam uzunluğunun 1774km.'ye ulaşacağı belirtilmiştir. Uygulama aşamasında, öngörülemeyen teknik, ekolojik, sosyal ve diğer sorunlar da boru hattı uzunluğunu etkilemektedir. BP'nin resmi internet sitesinde yayınlanan mevcut verilere göre, boru hattının toplam uzunluğunun 443km.'si Azerbaycan'da, 249km.'si Gürcistan'da ve 1076km.'si Türkiye'dedir.¹⁷⁸

İlk başta hattın maliyetinin 2,95 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmiştir.¹⁷⁹ Öte yandan, hat, uluslararası standartlara uygun olarak yapıldığı için maliyeti artmıştır. Mayıs 2006'da BTC Şti. tarafından yapılan açıklamaya göre, inşaatın maliyeti %30 artarak yaklaşık 4 milyar

¹⁷⁷ Wyzan, M. (1999). "Oil and Gas no Panacea for Caspian Countries' Economic Woes." **RFE/RL Research Service**, 3(1 part I).

¹⁷⁸ İnternet: (t.y.) "Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", Web: <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006669&contentId=7015093> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁷⁹ Haydar, A. (1998). *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*. İstanbul: Sabah Yayinlari, 116.

ABD doları olmuştur, bunun 1.4 milyar'ı Türkiye kısmının inşaatı için harcanmış iken, 800 milyonu Azerbaycan'da ve 500 milyonu Gürcistan'dan geçen kısım için harcanmıştır.¹⁸⁰

Bir varil petrolün Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı ile taşınmasının yaratacağı maliyetin 2,58 ABD doları olduğu tahmin edilmiştir. Geçiş ücreti olarak, Gürcistan için ilk aşamada (ilk 5 yıl için) bir varil için 0,12 ABD doları, gelecek 11 yıl boyunca -0,14 ABD doları ve üçüncü aşamada (sonraki 24 yıl) 0,17 ABD doları ödenmesi planlandı. Türkiye'ye gelince, Türkiye için ilk aşamada 0.20 ABD doları, ikinci aşamada 0.30 ABD doları ve üçüncü aşamada 0.37 ABD doları ödenmesi planlanmıştır.¹⁸¹

Ana İhracat Boru Hattı güzergâhı üzerinden yaşanan ana siyasi mücadele, Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşmiştir. Rusya, söz konusu güzergâhın Bakü-Novorossiysk boru hattı olacağına ısrar ederken, Türkiye Bakü-Novorossiysk boru hattının kapasitesinin yeterli olmayacağını iddia etmiştir. Uzun vadeli bir biçimde değerlendirildiğinde, Hazar petrolünün taşınması için, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın en iyi alternatif yol olduğu düşünülmektedir. Bu arada, Avrupa Topluluğu ülkeleri Bakü-Supsa boru hattını tercih etmiştir. Sunulan üç alternatif arasından birini seçme hususunda geç verilen kararların ardında yatan sebeplerden biri, her bir aktörün farklı problemlerle ilişkili olmasıdır.

Petrolün taşınması için 1995 yılının Ekim ayında hayata geçirilmesi kararlaştırılan Bakü-Novorossiysk boru hattı, Rusya tarafından ana ihracat boru hattına dönüştürülmeye çalışılmıştır. Rusya, Bakü ve Novorossiysk arasında hâlihazırda bir boru hattı bulunduğunu ve dolayısıyla burada bir ihracat boru hattının kurulmasının hızlı ve ucuz olacağını iddia etmiştir.

Rusya, 1996 yılının Mart ayında, Kazakistan'ın Thengiz bölgesinden Novorossiysk'e boru hattı döşeyeceğini açıklamıştır.¹⁸² Bu boru hattının inşasından sonra Rusya, Azerbaycan hükümetine ve uluslararası konsorsiyum üyelerine, Azerbaycan petrolünün Bakü-Novorossiysk boru hattı üzerinden ihracı konusunda bir anlaşmaya varılması için daha yoğun baskı uygulamaya başladı. Ancak, Azerbaycan hükümetinin başkanlığı ile, ABD,

¹⁸⁰ İnternet: (t.y.) "Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu". *Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqli, Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı İşler İdaresi Kütüphanesi*. Web: <http://files.preslib.az/site/10il/gl3.pdf> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır., 11.

¹⁸¹ İnternet: (t.y.), <http://files.preslib.az/site/10il/gl3.pdf>, s. 11.

¹⁸² Göğüş, Z., (1997, 29 Eylül). "Ceyhan'ın Rakibi Novorossiysk", **Sabah**.

Avrupa Topluluğu ülkeleri, Türkiye ve Gürcistan, Rusya'nın bu niyetine şiddetle karşı çıktılar. Bu direncin altında yatan 4 sebep aşağıda gösterilmektedir:¹⁸³

- Yılda 15 milyon ton olan bu boru hattının maksimum kapasitesine ulaşması için yeniden inşa etme maliyeti, Bakü-Ceyhan boru hattının yapım maliyetinden daha yüksek olacaktır.
- Bakü - Novorossiysk boru hattı, Rusya'nın özerk Müslüman cumhuriyetleri, yani Dağıstan, Çeçenya, İnguşetya, Güney Osetya ve Kabardino Balkariya'dan geçmektedir.¹⁸⁴ Sadece bu nedenle boru hattı, Ekim 1995'te faaliyete geçmesini müteakip ilk ay boyunca üç kez kapatıldı. Bu boru hattını olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör, 1999'da Çeçenistan'a karşı verilen mücadelenin artmasıydı. Her ne kadar Rusya, Putin'in iktidara gelmesinden sonra bu sorunları kontrol altına almayı başaramamış olsa da; o dönemde Kuzey Kafkasya'nın çeşitli noktalarında silahlı çatışmalar devam etmekte olup; bölgede bugün bile istikrar sağlanamamıştır.
- Hazar Denizi'nden çıkarılan tüm petrol bir şekilde Karadeniz'e getirilse bile, Türk boğazı yoluyla bu kadar petrolün nakliyesi konusunda birçok soru ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁵ Boğazlarda meydana gelen tanker felaketleri ve neredeyse ekolojik felaketlerle sonuçlanan kazalar bilinmektedir. Türkiye mevcut boğaz trafiğinin zaten yoğun ve riskli olduğunu ve Azerbaycan ile Kazakistan petrolerinin Karadeniz'e taşınmasının ciddi sonuçlar doğuracağını belirtti. Buradan hareketle Türkiye, boğazlara ilişkin yeni düzenlemeler kabul etti ve bunları 1994 yılında yürürlüğe koydu.¹⁸⁶ Rusya bu düzenlemelere 1936 yılında imzalanan Montreaux Boğazlar Sözleşmesi temelinde karşı çıktı. Türkiye, bu anlaşmanın 62 yıl önce yapıldığını ve günümüzde boğazlardaki tanker trafiğinin oldukça yoğunlaşmasından dolayı boğazlardaki trafiğin kontrol edilmesi gerektiğini belirtti.

¹⁸³ Aslanlı, A., and Hesenov, İ. (2005). *Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikası*. Platin yayınları. 106-107.

¹⁸⁴ Cemal, H. (1997, 3 September). "Erken Petrol Boru Hattı", *Sabah*.

¹⁸⁵ Aras, s. 95.

¹⁸⁶ İnternet: (t.y.) "Türk Boğazları", Web: <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

Bakü - Novorossiysk boru hattını ana ihracat boru hattına çevirmekte ısrar eden Rusya, boğazları aşarak yeni bir yol önerdi ve hatta bu yönde bazı çabalar sarf etti.¹⁸⁷ Bununla birlikte, bu gelişmelerin BTC hattının hayata geçirilmesi üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır.

Azerbaycan, politik bağımsızlığını henüz yeni kazanmış bir ülke olarak, hem siyasi hem de ekonomik olarak Rusya'dan tamamen bağımsız olmaya ve Rusya'nın etki alanından mümkün olduğunca uzaklaşmaya çalıştı.¹⁸⁸ Bu bağlamda, bağımsızlığına kavuşmak amacı ile daha önce yeniden mücadele ettiği ve Dağlık Karabağ ihtilafındaki rolünden dolayı iyi bir izlenimi olmadığı için, Azerbaycan'ın, enerji kaynaklarının kaderini Rusya'nın eline bırakma isteği yoktu.

Öte yandan, Avrupa Topluluğu ülkelerinin tutumlarının mutlak bir dayanışma gösterdiğini söylemek tamamen doğru olmayacaktır, çünkü bölge üzerindeki menfaatlerine dönük genel eğilimleri Bakü-Supsa hattına yönelikti. Bunun birtakım politik nedenleri vardı: Zira Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı tamamen hayata geçirilirse, Türkiye bölgede çok güçlü bir konuma sahip olurken; Bakü-Novorossiysk hattı tercih edilirse, enerji ürünlerinin ihracatı üzerindeki tekel Rusya'ya ait olacaktı.

Bununla birlikte, Bakü-Supsa'nın ana ihracat boru hattına dönüştürülmesi ile ilgili de sorunlar vardı. Öncelikle, bu boru hattıyla petrolün Karadeniz'e taşınması, Türk Boğazlarındaki tanker trafiği ve taşıma kapasitesi ile ilgili endişeleri gerçeğe dönüştürecekti. Öte yandan, bu boru hattı kapasitesini maksimuma çıkarsa bile yılda 15 milyon tondan fazla taşıyamazken, böyle bir kapasite geliştirmek için gerekli yeniden yapılanma Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı inşaatı ile karşılaştırıldığında çok daha maliyetli olmaktadır. Bu faktörler Bakü-Supsa hattını daha az avantajlı hale getirdi.

Yukarıda belirtilenler ışığında, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı daha avantajlı görüldü. Dağlık Karabağ çatışması çerçevesinde olası askeri operasyonlar ve PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terör saldırıları gibi BTC'yi olumsuz yönde etkileyen faktörler zaman içerisinde ortadan kalktı. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ateşkes anlaşması ve PKK'nın

¹⁸⁷ Pamir, A.N. (1999). **Bakü-Ceyhan Boru hattı: Ortaasya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 73.

¹⁸⁸ Aliyev, N. (2000, 16-17 Mayıs). "Bakı-Ceyhan Tezlikle Reallaşacaq", *Zaman (Azerbaijan)*.

Türkiye'deki faaliyetlerinin kayda değer şekilde ortadan kaldırılması güvenlik kaygılarını azaltmıştır.

AIOC'ya giren petrol şirketleri ve petrolün gelecekteki tedarikçileri tarafından iddia edilen yüksek maliyet sorunu da zaman içerisinde ortadan kalkmıştır. Daha sonra, teklif edilen rakamların abartıldığı ve Türkiye'nin bu konuda kabul ettiği bazı önemli kararların ardından, BTC'nin diğer iki boru hattının çok daha pahalıya mal olacağı iddiası ortaya çıkmıştır. Aslında, maliyetle ilgili kaygıların çoğu, boru hattının Türkiye kısmıyla ilgiliydi. Boru hattının Gürcistan kısmı ile ilgili olarak ortaya çıkan finansal sorunlar, ancak Azerbaycan'ın bu konuda ciddi yükümlülükler girmesinden sonra bertaraf edilmiştir.

Öte yandan, Türk yetkili temsilcileri, 1999 yılında İstanbul'da düzenlenen AGİT Zirvesi toplantısından önce yapılan müzakerelerde, Türkiye'ye düşen boru hattı inşaatının öngörülen ve gerçek maliyetleri arasındaki farklarla ilgili olarak finansal yükümlülükleri üstleneceğine dair bir garanti vermiştir.¹⁸⁹

Bu arada, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, ana ihracat boru hattının belirlenmesi amacı ile özel bir Çalışma Grubu oluşturulması için bir yönerge imzaladı.¹⁹⁰ Yönergeye göre, Azerbaycan Başbakan Yardımcısı Abid Sharifov başkanlığındaki Çalışma Grubu, SOCAR ve AIOC'un üst yönetiminden oluşuyordu.

Ana ihracat boru hattının güzergâhının belirlenmesi konusundaki tartışmalar uzun süre devam etmiştir. Mesele ile ilgili önemli gelişmeler esasen 1999 yılının ikinci yarısında gerçekleşmiş olmasına rağmen. Söz konusu tarihten önce 29 Ekim 1998 tarihinde imzalanan Ankara Deklarasyonu'nu da değinmekte fayda bulunmaktadır. Çok sayıda önemli konunun yer aldığı deklarasyon, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Mesut Yılmaz, Gürcistan Cumhurbaşkanı Edward Schewarnadze, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve ABD Enerji Bakanı Richard Richardson (şahit olarak)

¹⁸⁹ İnternet: (1999, 6 Kasım) "Bakü-Ceyhan projesi teknik detaylara kaldı". *Hürriyet*, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/baku-ceyhan-projesi-teknik-detaylara-kaldi-39111898> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁹⁰ İnternet: (t.y.), "Əsas ixrac neft kəməri marşrutunun seçilməsi ilə əlaqədar işçi qrupunun yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı". *Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqli, Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı İşler İdaresi Kütüphanesi*. Web: <http://files.preslib.az/site/10il/gl3.pdf>, adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır, 17.

tarafından imzalanmıştır.¹⁹¹ Bu çalışma ışığında önem taşıyan ilk husus, Hazar Denizi Havzasından çıkarılan petrol ve doğal gazın çeşitli boru hatları ile taşınması konusunda uzlaşmaya varılmış olmasıdır. Bir diğer önemli husus ise, enerji ürünlerinin uluslararası pazarlara ihracının, üretici ülkelerin bağımsızlığına ve güvenliğine doğrudan katkıda bulunacağı gerçeği üzerine dayanmaktadır. Taraflar ilk kez, bu deklarasyonun yardımıyla, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı hakkında kesin bir karara vardıklarını belirtmişlerdir. Taraflar, ayrıca, Doğu-Batı enerji koridorunun sınırlandırılması ve Türk boğazı yoluyla tanker taşımacılığının sınırlandırılmasına yönelik tutumlarında dayanışma göstermişlerdir. Tüm bunlar, Rusya tarafından memnuniyetle karşılanmayacak görüşlerdi; ancak bu, pek çok eski Sovyetler Birliği ülkesinin ortaklaşa metin imzaladığı ilk deklarasyon olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Uzun süren hazırlık çalışmalarının ardından, 1 Ağustos 2002'de Londra'da boru hattının inşası ve işletmesini üstlenmek için BTC Co Şirketi kuruldu.¹⁹² BTC Şti. ortak kurucuları ve sermaye içindeki payları şu şekildedir: BP (% 30,1); AzBTC (% 25); Chevron (% 8,90); Statoil (% 8,71); TPAO (% 6,53); ENI (% 5); Toplam (% 5), İtochu (% 3,40); INPEKS (% 2,50), ConocoPhillips (% 2,50) ve Amerada Hess (% 2,36).

18 Eylül 2000 tarihinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı'nın temel atma töreni Bakü'de yapıldı. Temel atma törenine Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Necdet Sezer, Gürcistan Devlet Başkanı Edward Schewardnadze, ABD Enerji Sekreteri Spenser Abraham ve diğer ülkelerin temsilcileri katıldı.¹⁹³ Haydar Aliyev, tören sırasında yaptığı uzun konuşmasında, Azerbaycan'ın stratejisi doğrultusunda Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının son 10 yıl itibari ile hayata geçirilme sürecini değerlendirdi. ABD'nin desteği olmadan gerçekleştirilemeyecek olan bu projenin Güney Kafkasya'ya istikrar ve güvenlik getireceği ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi daha güçlü bağlarla birbirine bağlayacağını belirtti.¹⁹⁴ Hemen ardından, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'de

¹⁹¹ İnternet: (t.y.) “Kronoloji”. Web: <http://www.btc.com.tr/proje.html> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁹² İnternet: (2002, 01 August) “Baku - Tbilisi - Ceyhan Pipeline Company Formed”. Web: <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=2012968&contentId=2006862> 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (2002, August). “Ayın Tarihi 1947”. Web: <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi2-detay.aspx?y=2002&a=8> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır; Socar (2004). *The Contract Of The Century- 10 Years*. Baku, s.7.

¹⁹³ İnternet: (2002, 18 September). “Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının temeli atıldı”. Radikal Gazetesi. Web: http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/09/18/haber_50437.php adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

¹⁹⁴ Bizim Esr (2002, 19 Eylül). *Xeyal Gerçek Oldu*.

boru hattının inşası ile ilgili ayrı ayrı başlatılan ve hızlı bir şekilde gelişen çalışmalar yapıldı. Eylül 2002’de, Türkiye’ye giren hattın bir kısmının inşaatına ilişkin ihale prosedürleri tamamlanmış ve boru hattının bu kısmının inşaat maliyetinin 1.3 milyar ABD doları olacağı açıklanmıştır. Gerçek maliyetin yukarıda belirtilen maliyeti aşması halinde ise ek maliyet Türkiye tarafından karşılanacaktır.¹⁹⁵ Öncelikle, 20 Eylül 2000 tarihinde, boru hattının Türkiye’de bulunan kısmı ile ilgili anlaşmalara ilişkin imza töreni Ankara’da gerçekleştirilmiş, daha sonra Ceyhan terminalinin temel atma töreni 26 Eylül 2000’de Adana’da gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁶

3 Şubat 2004 tarihinde Bakü'nün Gulustan sarayında, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı'nın yapımını finanse etmek için gerekli belgelerin imzalanması için tören düzenlendi. Bu belgeler Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in gözetiminde Azerbaycan ve Türkiye yetkili temsilcileri ve BTC Şti. şirketinin temsilcileri tarafından imzalanmıştır.¹⁹⁷

16 Ekim 2004'te Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki sınırda, boru hattının Azerbaycan ile Gürcistan bölgelerini birbirine bağlayan bir tören düzenlendi. Sembolik olarak “Altın Bağlantı” olarak adlandırılan bu törene Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Mihail Saakaşvili katılmıştır.

25 Mayıs 2005 tarihinde Bakü'de, Merkezi Azeri (Orta Azeri) petrol deposundan BTC'ye aktarılan petrolün pompalanması ile ilgili bir tören düzenlenmiştir. Törene Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan Cumhurbaşkanı ve İngiltere, Norveç, İtalya, Japonya, Fransa, Ukrayna yetkili temsilcileri katılmıştır. Konuşmaların hemen ardından Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın resmi açılışı gerçekleşmiştir.

28 Mayıs 2006'da boru hattı ile taşınan petrol, Türkiye'nin Ceyhan limanına ulaşmıştır. 23 Haziran 2006'da boru hattının resmi açılış töreni Ceyhan'da yapılmıştır. Böylece Doğu-Batı enerji koridorunun en önemli hatlarından biri hayata geçirilmiştir.¹⁹⁸ İşletmenin ilk döneminde, BTC boru hattı tam kapasitesine ulaşamamıştır. Örneğin 2006 yılında 8 milyon

¹⁹⁵ Dünya (2002, 24 June). *Bakü-Ceyhan'ın ihalelerini Tepe, Alarco ve Limak aldı.*

¹⁹⁶ İnternet: (t.y.). <http://www.btc.com.tr/proje.html>.

¹⁹⁷ Respublika (2006, 13 July). *Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) ixrac boru kəməri: Xronika (sentyabr 1994 – iyul 2006).*

¹⁹⁸ İnternet: (t.y.) “Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri”, Web: <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006919&contentId=7014341> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

ton petrol taşınırken, 2007'de bu sayı yaklaşık 30 milyon tona ulaşmıştır.¹⁹⁹ Taşınan petrolün büyük kısmı İtalya, ABD, Fransa, İngiltere ve İsrail tarafından satın alınmıştır. 2008 yılında, 285.000 tonu Kazakistan'dan olan 33 milyon ton petrol, BTC aracılığı ile ihraç edilmiştir. 2008 yılında tüm ihracat rotalarını (demiryolu taşımacılığı dahil) kullanan Azerbaycan, toplam 44 milyon ton petrol ihraç etmiştir.²⁰⁰ 13 Haziran 2009 tarihinde ise BTC hattı aracılığıyla 80 milyon ton petrol ihraç edilmiştir. 2011 yılı sonuna kadar BTC hattında taşınan toplam petrol miktarı 185 milyon tona ulaşmıştır. Boru hattının kapasitesinin günde 1,6 milyon varile kadar yükseleceği düşünülmektedir.²⁰¹

5.4. Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı (Güney Kafkasya Boru Hattı):

Azerbaycan, yalnızca BTC aracılığı ile petrol ihracatı gerçekleştirmekle kalmamış; aynı zamanda ülke doğal gazını BTC'ye paralel olarak batıya taşıyan başka bir boru hattına da önem vermiştir. 970 kilometre uzunluğunda ve 30 milyar metreküp kapasiteye sahip olan Güney Kafkasya Boru Hattı(Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı) projesinin inşaatının tamamlanmasının ardından, 21 Mart 2006'da ilk kez doğal gaz ihracatına başlanmıştır. Hazar Denizi'nin Azerbaycan sahasında bulunan “Şah Deniz” yatağından (Faz-I) Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattı aracılığıyla doğal gaz ihracatı gerçekleştirilmiştir.²⁰²

BTE aracılığıyla ilk kez Azerbaycan doğal gazının Güney Koridoru üzerinden ihraç edilmesi, söz konusu boru hattının önemini arttırmıştır. Bu durum bölgedeki Rus hâkimiyeti göz önünde bulundurularak analiz edildiğinde çok şey ifade etmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan, Türkiye'ye giden bağımsız bir doğal gaz boru hattı oluşturmayı başarmıştır. Ayrıca, Şahdeniz sahasının üretimi dışında, Kazak doğalgazının da boru hattının tedarikine katkı sağlaması planlanmaktadır ve BTE aracılığıyla Türkiye'ye toplamda yıllık 8,8 milya metreküp doğal gaz ihraç edilmiştir.²⁰³

¹⁹⁹ İnternet: (t.y.) “Heydər Əliyev Adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan Neft Boru Kəməri”, Web: http://www.azerbaijan.az/_Economy/_OilStrategy/oilStrategy_06_a.html adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²⁰⁰ İnternet: (2008). “2008-ci ilin yekunları üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı: əsas meyillər və xüsusiyyətlər”, Web: http://www.atib.az/Domains/atib/assets/file/default/Iqtisadi_hesabat_-_2008.pdf adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²⁰¹ İnternet: (2009, 11 June). “Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft borusunun buraxılış gücü artırılacaq - Azərbaycanın sənaye və energetika naziri”. Web: <http://avciya.az/index/economics/4758-bak305-tbilisi-ceyhan-neft-borusunun.html> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²⁰² İnternet: (t.y.). “Energy”. *Embassy of the Republic of Azerbaijan to the United States of America*. s.1. Web: <http://www.azembassy.us/5/52.html>, adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²⁰³ Mankoff, J. (2009). *Eurasian Energy Security*. New York: Council on Foreign Relations Press, 19.

Aynı zamanda söz konusu boru hattı, Güney Koridorundaki doğal gazı Avrupa ülkelerine taşıyan diğer projelerle bağlantı kurma olasılığı nedeniyle de önemlidir.²⁰⁴

5.5. Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı:

Türkiye topraklarının kullanılması ile Azerbaycan doğal gazını taşımak için planlanan bir diğer önemli boru hattı, 2007 yılında Roma'da imzalanan Hükümetler arası Anlaşma ile başlamış Türkiye-Yunanistan-İtalya boru hattı(ITGI) projesi tarafından desteklenmektedir.²⁰⁵ Proje çerçevesinde boru hattı aracılığıyla ilk doğal gaz akışının 10 milyar metreküp kapasiteyle 2015 yılında gerçekleşmesi planlanmaktaydı.²⁰⁶ Boru hattının güzergâhının Türkiye'den başlaması, Yunanistan üzerinden devam etmesi ve İtalya'da bitmesi planlanıyordu. Türkiye ile Yunanistan arasındaki hat bölümü 2007'den beri faaliyet gösterirken, geri kalan kısmı ise, Güney Koridorunun gelecekteki projelerinin netleşmesini beklemektedir.

Bu bağlamda, Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı, öncelikle, Şahdeniz II sahasından üretilen doğal gazın taşınması için Azerbaycan'ın alternatif boru hatlarından birisiydi.²⁰⁷ Buna göre, Azerbaycan, Türkiye'ye doğal gaz tedarik etmeyi zaten kabul ettiğinden, söz konusu projeyi çok önemli olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, Azerbaycan doğal gazını Avrupa'ya taşıyan ilk yol olarak TAP seçildikten sonra (detaylar aşağıda açıklanacaktır), Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı'nın geleceği belirsiz hale gelmiştir.²⁰⁸

5.6. Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP):

Azerbaycan ve Türkiye, Haziran 2012'de TANAP'ı kurmak için bir anlaşma imzalamışlardır. TANAP konsorsiyumunun ortakları sahip oldukları hisseler ile birlikte şu şekilde sıralanmaktadır: SOCAR % 80, BOTAŞ %15 ve TPAO % 5.²⁰⁹ TANAP'ın inşaat çalışmalarının 2013 sonu- 2014 başı gibi başlaması öngörülmekteydi. Ayrıca, projenin

²⁰⁴ Rzayeva, G. (2010). Azerbaijan: Eurasia's Energy Nexus. *Turkish Policy Quarterly*. 9 (2), 63.

²⁰⁵ Rzayeva, (2010). 63.

²⁰⁶ Rzayeva, (2010), 63.

²⁰⁷ Rzayeva, (2010), 63.

²⁰⁸ İnternet: SOCOR, V. (2012, September). "Azerbaijan Drives the Planning on Trans-Anatolia Gas Pipeline Project." Eurasia Daily Monitor. Web: <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/> adresinden 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

²⁰⁹ İnternet: SOCOR, (2012, September). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

kapasitesinin 2020 yılına kadar yılda 16 milyar metreküp, 2023'te 23 milyar metreküp ve 2026'da 31 milyar metreküp olacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu boru hattının inşaatına 7 milyar ABD doları yatırım yapılmıştır.²¹⁰ Azerbaycan ileri yıllarda TANAP boru hattının nihai kapasitesini arttırmayı planlamaktadır. Öte yandan, Azerbaycan'ın TANAP ile ilgili altyapının iyileştirilmesine ilişkin başka hedefleri de mevcuttur: TANAP'ı gerçeğe dönüştürmek için BTE'nin kapasitesini 60 bcm'ye kadar çıkarmayı da planlamaktadır.²¹¹

TANAP projesine ilişkin anlaşma sonucunda Azerbaycan, güçlü konumunu, yurtdışına ve büyük projelere yatırım yapma kapasitesini göstermiştir.²¹² Azerbaycan, bu şekilde ülke olarak, uluslararası enerji piyasalarındaki karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisini artırmıştır. Bir diğer önemli husus ise, TANAP'ın Güney Koridoru'nun Türkiye kısmının finansman sorununu çözmeyi başarmıştır. Dahası, TANAP projesi Türkiye'nin bir enerji merkezi olma konumunu güçlendirirken aynı zamanda Azerbaycan'ın Hazar bölgesinin enerji ihracatçısı olarak konumunu pekiştirmektedir.

Türkiye, TANAP projesi çerçevesinde ithalat konusunda Azerbaycan ile anlaşmaya varmış durumdadır. Bu bağlamda, Türkiye, Azerbaycan'dan yıllık 6,6 milyar metreküp doğal gaz ithal edecektir.²¹³ TANAP'ın hayata geçirilmesi, Türkiye'nin yüksek düzeyde gaz talebini karşılama gerekliliği nedeniyle çok önemlidir.

Proje diğer uluslararası enerji devlerine de açıktır. Bu bağlamda Azerbaycan, BP, Total ve Statoil gibi önemli petrol şirketlerinin gelecekte projeden pay almasını bekliyor gibi görünmektedir.²¹⁴ Anlaşılacağı gibi, Azerbaycan, TANAP'ı Şah-Deniz Konsorsiyumu'nda aynı ortaklarla birlikte işletmek istemektedir. Buna göre, ülke çıkarlarını gözetenek, onları ikna etmek için bu şirketlere bazı tavizler vermektedir.

²¹⁰ İnternet: SOCOR, (2012, September). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²¹¹ İnternet: SOCOR, (2012, September). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²¹² İnternet: SOCOR, (2012, September). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²¹³ İnternet: SOCOR, V. (2012, January). "Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan's Project (Part One)." Eurasia Daily Monitor. Web: <https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbaijans-project-part-one/> adresinden 17 Aralık 2018'de alınmıştır.

²¹⁴ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

İlk başta, büyük miktarda Azerbaycan doğal gazının Avrupa'ya taşınması için TANAP kapsamında iki önemli boru hattı önerilmiştir: Nabucco West ve TAP.²¹⁵ Ancak, 28 Haziran 2013 tarihinde Şahdeniz Konsorsiyumu, TAP'ı Güney Avrupa'ya doğal gazın taşınması için TANAP'ın devamı olarak belirleme kararı aldığını açıklamıştır.

Sonuç olarak, TANAP projesi çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan arasında Hazar bölgesi bağlamında dostane siyasi ve ekonomik ilişkiler mevcuttur.²¹⁶ Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri sadece TANAP projesi ile sınırlı değildir. Örneğin, Azerbaycan ve Türkiye petrol rafineri, enerji ve lojistik alanında entegrasyona sahip olmayı amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda SOCAR, Türkiye petro-kimya endüstrisinde (PETKİM) önemli yatırımlar yapmaya devam etmektedir.²¹⁷

5.7. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı:

BTC ve BTE boru hatlarının inşası ile Azerbaycan, Rusya'nın ekonomik ve stratejik tekeli bir dereceye kadar ortadan kaldırmıştır.²¹⁸ Haziran 2013'e kadar Azerbaycan'ın enerji politikasındaki bu eğilime katkıda bulunacak iddialı bir diğer proje "Nabucco" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu proje çerçevesinde, Hazar gazının Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan bölgeleri üzerinden Avusturya'ya taşınması planlanmaktadır. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı inşaatının 2013 yılında başlaması ve 2017 yılında boruya ilk gaz akışıyla bitmesi beklenmekteydi. Söz konusu boru hattının inşaatına 8 milyar Euro harcanması planlanmış ve kapasitesinin 31 milyar metreküpe çıkartılması beklenmişti.²¹⁹

Projenin temel amacı, AB'nin doğusunda en savunmasız bölgeler (boru hattının tam yolu üzerindeki bölgeler) için doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmektir.²²⁰ Bu şekilde, AB öncelikle bölgedeki Rus egemenliğini azaltarak enerji güvenliğini arttırmayı planlıyordu. İlk günden bu yana, Azerbaycan doğal gaz rezervlerinin projeyi karşılamaya yetmeyeceği ve

²¹⁵ Ratner, M., Belkin, P., Nichol, J., and Woehrel, S. (2013) "Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. *European Gas Hub. Congressional Research Service*, 7-5700.

²¹⁶ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²¹⁷ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²¹⁸ Mankoff, 2009, 23.

²¹⁹ İnternet: Abbasov, N. (t.y.) "The Nabucco Pipeline: How Does It Serve Azerbaijan's Energy Interests?". *Journal of Turkish Weekly*. Web: <http://www.turkishweekly.net/op-ed/2861/> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²²⁰ İnternet: Abbasov, (t.y.)

alternatif tedarikçilerin arandığı yönünde düşünceler vardı. Bu bağlamda, Kazakistan ve Türkmenistan projeye doğal gaz sağlayan diğer adaylar olarak tanımlanmış olsa da; bu sorun henüz çözüme kavuşmamıştır.²²¹

Kazak ve Türkmen rezervleri ile ilgili sorunların ana kaynağı Rusya'nın bu ülkelerle yapılan petrol ve doğalgaz anlaşmalarının iptali konusundaki caydırıcılığıdır.²²² Öte yandan, İran ve Irak bir zamanlar diğer tedarikçiler olarak kabul edilmekte idi ise; Irak'ın politik sorunlarından ve İran kaynaklarına karşı uluslararası ambargodan dolayı kısa vadede uygun tedarikçiler olarak görünmemektedirler. Bu sorunların bir sonucu olarak, Nabucco projesi tedarik teminatı konusunda hiçbir zaman güvenilir addedilememiştir.

Nabucco projesinin hayata geçirilmesinin önündeki diğer bir sorun ise projenin finansmanına ilişkindi. Projenin beklenen genel maliyetlerindeki (yaklaşık 8 milyar Avro) artışın bir sonucu olarak, inşaatın 2011'den 2013'e kadar başlaması ve teslimatın 2017'den 2018'e kadar gerçekleşmesi gerekirken gecikmeler yaşanmıştır. Bu durum, Nabucco'nun hayata geçirilme olasılığını azaltmıştır.²²³

Yukarıda belirtilenlerin bir sonucu olarak, Nabucco projesinin kapsamının daraltılmış bir versiyonu olan Nabucco-West'in inşaatına başlanmasına karar verilmiştir. Nabucco-West doğal gaz boru hattı TANAP boru hattına bağlanarak 1.300 km'lik bir mesafe boyunca Doğu Avrupa üzerinden geçecektir.²²⁴ Nabucco West boru hattının ortakları: BEH Bulgarca (Bulgaristan), BOTAŞ (Türkiye), FGSZ (Macaristan), OMV (Avusturya) ve Transgaz'dır (Romanya).²²⁵

5.8. Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP):

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Yunanistan'ın Selanik kentinden başlayarak, Arnavutluk toprakları üzerinden ve Adriyatik Denizi'nin dibinden geçerek İtalya'nın Apulia bölgesine

²²¹ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²²² Erdoğan, E. "Bypassing Russia: Nabucco project and its implications for the European gas security." *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 14.9 (2010): s.2940.

²²³ Stefanova, B. (2012). "European strategies for energy security in the natural gas market". *Journal of Strategic Security*, 5(3), 51-68.

²²⁴ Stefanova, (2012).

²²⁵ Ratner, Belkin, Nichol, and Woehrel, (2013).

ulaşmaktadır.²²⁶ ŞahDeniz II sahasından üretilen doğal gaz söz konusu boru hattı aracılığıyla tedarik edilecektir. Boru hattının kapasitesinin 10 milyar metreküp olduğu ve ileriki zamanlarda doğal gaz kaynaklarının revize edilmesiyle 20 milyar metreküpe çıkarılması düşünülmektedir.²²⁷ Ayrıca, TAP kapsamında operasyonlu bir sorun yaşanması durumunda AB'ye arz güvenliği sağlanması için Arnavutluk'ta ek doğal gaz depolama tesisleri geliştirilmesi planlanmaktadır.

TAP'ın mülkiyet yapısında daha çok AB üyesi olmayan ülkeler hakim durumdadır. Bu bağlamda, Norveç (Statoil) ve İsviçre (AXPO) projede % 42,5 paya sahipken, projedeki tek AB üyesi ülke olan Almanya (E.ON Ruhrgas) %15'lik paya sahiptir.²²⁸ Dikkat çeken bir diğer konu da, boru hattının son güzergâhı İtalya olmasıdır. Boru hattı aracılığıyla Hazar gazının Avrupa kıtasının Batı ve Kuzey bölgelerine taşınması planlanmaktadır.²²⁹ Bu durum ise AB'nin Güneydoğu ve Orta Avrupa bölgesinde yer alan üyelerini ulaşabilecekleri alternatif gaz kaynaklarından uzaklaştırarak, söz konusu ülkeleri hala AB'nin ortak enerji politikalarına karşı olan Rus kaynaklarına bağımlı kalmaya devam etmesi sorunu yaratmaktadır.²³⁰ Buna göre, Nabucco projesini destekleyen ülkeler, TAP'ın Güney Gaz Koridoru oluşturmasının Avrupa Komisyonu'nun stratejik hedeflerine uygun düşmediğini iddia etmektedirler.²³¹

TAP ve TANAP projeleri çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan sınırında bağlantı kurmak, teknik ve ticari işbirliği oluşturmak amacıyla Kasım 2012'de anlaşma imzalanmıştır.²³² Aynı zamanda, TAP boru hattı aracılığıyla, Azerbaycan doğal gazı Arnavutluk, Karadağ, Bosna Hersek ve Hırvatistan'ın kuzey bölgelerine (bu ülkelerin çoğu henüz Avrupa doğalgaz şebekesine bağlı değildir) taşınması planlanmaktadır.²³³

²²⁶ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²²⁷ İnternet: (t.y.) www.usak.org.tr

²²⁸ SOCOR, V. (2013) "Nabucco Countries' Governments Appeal to EU for Support of the Project." *Eurasia Daily Monitor*. 10(79), s.2-3.

²²⁹ SOCOR, (2013).

²³⁰ SOCOR, (2013).

²³¹ SOCOR, (2013).

²³² İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

²³³ İnternet: SOCOR, (2012). <https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/>

Projenin hayata geçirilmesi Azerbaycan için birçok avantaj sağlamaktadır. Bunlardan en önemlisi, rota çeşitliliğinin teşvik edilmesi ve Avrupa enerji pazarlarına erişim seçeneklerinin artmasıdır.²³⁴ Sonuç olarak, Nabucco-West ile TAP arasındaki ŞahDeniz II sahasının kaynakları üzerinden yürüyen rekabette, ŞahDeniz Konsorsiyumu tarafından TAP seçilmiştir.

5.9. Nabucco ve TAP projelerinin karşılaştırılması

TAP projesinin Güney Doğalgaz Koridoru'nun ilk ana boru hattı seçilmesi üzerine, bu projelerin ortaklarından ve üçüncü kişilerden hem olumlu hem de olumsuz tepkiler gelmiştir.²³⁵ Bu bağlamda, doğal olarak, her iki projenin de avantajları ve dezavantajları mevcut iken; en azından şimdilik, TAP'ın avantajlarının Nabucco-West'in avantajlarını aştığı görülmektedir.

TAP projesinin seçilmesi kararı, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki bazı yeni üye devletlerin doğal gaz çeşitliliğini arttırdığı gerekçesi ile AB tarafından eleştirildi.²³⁶

İlk başta, Nabucco projesinin tamamlanması halinde, yeni üye devletlerin doğal gaz ihtiyacının karşılanması hedeflenmişti. Ancak, mevcut durumda, TAP projesinin seçilmesi ile, Hazar gazı Batı Avrupa ülkelerine yönlendirilecektir.²³⁷

TAP boru hattı projesinin seçilmesinin bir kaç nedeni vardır. İlk gününden beri Nabucco projesi, arz güvenliği ve tedarikçilerin belirsizliği gibi büyük engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar, projenin başlangıç tarihindeki gecikmelerin ve nispeten kısa bir sürede TAP'ın öne çıkmasının ana nedenleridir. TAP projesinin hayata geçirilmesi durumunda, Nabucco'nun asıl sorunu olan Hazar Denizi'nin dibine boru hattı inşa etmeye gerek kalmayacaktır.²³⁸ Bunlara ek olarak Nabucco projesi çerçevesinde, Azerbaycan ve Türkiye

²³⁴ İnternet: (t.y.), www.usak.org.tr

²³⁵ İnternet: (t.y.). "Nabucco Seçilmedi Çünkü...." *Borsa Gündem*. Web: <http://www.borsagundem.com/haber/nabucco-secilmedi-cunku/398631> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²³⁶ SOCOR, V. (2013) "TAP Project Surging Ahead of Rival Nabucco-West (Part Two)." *Eurasia Daily Monitor*, 10(57), 2.

²³⁷ SOCOR, (2013).

²³⁸ İnternet: (t.y.). www.usak.org.tr

arasında transit ücretleri konusunda anlaşmazlık bulunmaktaydı ve bu da boru hattının geleceği konusunda şüphe doğurmaktaydı.²³⁹

Projelerin gerçekleşmesi ekonomik bir anlaşma çerçevesinde olduğundan ortaya maliyet sorunu da çıkmaktadır. Bu çerçevede, TAP'ın toplam maliyeti 1,5 milyar Euro iken, Nabucco-West için bu rakam 8 milyar Euro olup beş katından fazla idi.²⁴⁰ Ortaya çıkan bu durum Nabucco-West'in ticari olarak uygulanabilirliğini askıya almıştır.²⁴¹ Maliyet farkının temel nedeni, boru hatlarının uzunlukları arasındaki farktır. Nabucco-West için toplam uzunluk 1.300km iken, TAP için 800km'dir.

TAP projesinin hayata geçirilmesine yönelik kararın ardında başka bir ekonomik neden de bulunmaktadır. TAP güzergâhı boyunca bulunan ülkelerin pazarlarında, başka bir deyişle, İtalya ve Balkan ülkelerinde, enerji fiyatları TAP Şahdeniz Konsorsiyumu için daha caziptir. Aynı zamanda, TAP projesinin etkin finansal yönetimi bakımından bu durum çok önemlidir. Ayrıca, Nabucco-West projesinin hayata geçirilmesi için projeye taraf olan ülkelere ve AB fon kuruluşlarından finansal yardım beklenirken, bunun aksine TAP projesinin maliyeti güzergâh ülkeler tarafından karşılanacaktır.²⁴²

Öte yandan, TAP boru hattının Yunanistan ve Arnavutluk toprakları boyunca uzanması çok önemlidir. TAP projesinin hayata geçirilmesiyle, Balkanlar'da yalnızca kömür ve petrole bağımlı olan ülkeler, Avrupa kıtasının doğal gaz şebekesine bağlanacaktır. Böylelikle TAP Güney Koridorunun ilk aşamasında en uygun projedir, çünkü bölgedeki büyük aktörlerin (Azerbaycan, Rusya ve Türkiye) çıkarları için en iyi şartları sunmaktadır.²⁴³

Bu bağlamda, SOCAR ve Gazprom'un çabaları, başka bir deyişle, Azerbaycan ve Rusya'nın Yunanistan enerji piyasasındaki rolü çok önemlidir. Örneğin Gazprom, Yunanistan doğal gaz tedarik şirketi DEPA'nın özelleştirilmesinde ihale teklifine katılmıştır. Bundan hemen

²³⁹ İnternet: (t.y.). www.usak.org.tr

²⁴⁰ İnternet: (t.y.), <http://www.borsagundem.com/haber/nabucco-secilmedi-cunku/398631>

²⁴¹ Ratner, Belkin, Nichol, and Woehrel, (2013).

²⁴² İnternet: (t.y.), <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/why-tap/benefits-for-south-eastern-europe/>, 2.

²⁴³ İnternet: (t.y.), <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/why-tap/benefits-for-south-eastern-europe/>, 1.

sonra, SOCAR, Yunanistan'daki doğal gaz tedarikinden ana sorumlu şirket olan DESFA'nın özelleştirilmesinde ihale teklifine katılmıştır.²⁴⁴

Bu iki girişimin aynı zamanda gerçekleşmesi, dolaylı olarak da olsa; Azerbaycan ve Rusya'nın Yunanistan enerji pazarını etkilemeye çalıştıklarını göstermektedir.²⁴⁵ Buna ek olarak, Yunanistan hükümeti, ülkelerinde yaşanan son ekonomik krizin etkilerini ortadan kaldırmak için bu rekabeti teşvik etmektedir. Buna göre Yunanistan makamları, ülkenin, Azerbaycan'ın DESFA'nın özelleştirilmesi ve Azerbaycan tarafından alınması halinde TAP projesini seçmeye mecbur kalacağını düşünmektedirler.

TAP projesinin seçimini şekillendiren bir diğer önemli husus, TANAP ile birlikte Nabucco-West'in gerçekleşmesi halinde, Rusya'nın Güney Akım doğal gaz projesinin ciddi bir biçimde olumsuz yönde etkileneceği düşüncesidir. Tabi ki böyle bir durum Rusya'nın enerji politikasına ters düşmektedir.²⁴⁶ Bu riski önlemek için Rusya, TAP doğal gaz boru hattının seçilmesini desteklemiştir. Bu amaçla Gazprom, DEPA'nın özelleştirilmesinde ihale teklifinden vazgeçmiştir. Bu çok önemlidir, çünkü SOCAR'ın DESFA'nın özelleştirilmesinde verdiği ihale teklifini kazanmasının ve böylece Azerbaycan'ın Güney Gaz Koridoru üzerindeki TANAP ile bağlantı kurmakta olan en büyük boru hattı olan TAP'ı seçmesinin yolu açılmıştır.

Bu girişimle, Rusya'nın, en azından başlangıçta, Güney Akımı yolundaki engelleri ortadan kaldırmış oldu. Başka bir deyişle, TAP hem Güney Akım hem de TANAP projelerinin yolunu açmış oldu. Nabucco projesinin ortaklarından biri olan Türkiye, TANAP ile taşınan Azerbaycan doğal gazına acilen ihtiyaç duyduğundan TAP'ın seçilmiş olmasına karşı çıkmamıştır,²⁴⁷

²⁴⁴ İnternet: Varol, T. (2013, 01 July). "Şah Deniz Neden Trans-Adriyatik Boru Hattını Seçti." *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü- Enerji ve Enerji Güvenliği Araştırmaları Merkezi*. Web: <http://www.21yyte.org/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/07/01/7090/sah-deniz-neden-trans-adriyatik-boru-hattini-secti> adresinden 1 Ağustos 2019'da alınmıştır.

²⁴⁵ İnternet: Varol, T (2013, 01 July).

²⁴⁶ İnternet: Varol, T (2013, 01 July).

²⁴⁷ İnternet: Varol, T (2013, 01 July).

6. SONUÇ

Bu tez, doğal kaynakların modern uluslararası ilişkilerin en önemli unsurlarından biri olmasından ötürü Azerbaycan hidrokarbon kaynaklarını (özellikle petrol ve doğal gaz) analiz etmeye çalışmaktadır. Konu, hem uluslararası ilişkilerin teorik arka planından, hem de pratik bakış açılarından yararlanılarak açıklanmıştır. İlk olarak, realizm ve liberalizm teorilerinin enerji unsuruna ilişkin tutumu ele alınmıştır.

Tezde belirtildiği gibi, petrol ve doğal gaz, yalnızca birer enerji kaynağı olarak ekonomik amaçlara hizmet etmekle kalmamakta; aynı zamanda politik ve stratejik öneme de sahip unsurlar olarak görülmektedir. Birçok savaşın sonucu, dünyanın servetini belirleyen petrol tarafından belirlenmektedir. Günümüzde, petrol ve doğal gaz, insanlığın ihtiyaçlarını karşılayan birinci sınıf ürünler olarak nitelendirilmektedir.

Yirminci yüzyılın sonunda, petrolün ekonomik, politik ve stratejik önemi, bir yandan petrol kaynakları için güç odakları arasındaki anlaşmazlıkları arttırırken, diğer taraftan dev ekonomik stratejilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. XX. yüzyıl birçok bilim insanı tarafından petrol yüzyılı olarak nitelendirilse de; XXI. yüzyılda doğal gazın giderek artan stratejik önemi özellikle vurgulanmaktadır.

Enerjinin uluslararası ilişkiler sistemindeki geleneksel yeri ve artan önemi, enerji unsurunun uluslararası ilişkiler disiplininin oldukça büyük yer tutan konularından biri olmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, küresel politika ve devletlerarası ilişkileri açıklamaya çalışan uluslararası ilişkiler disiplininde enerji unsuru sıkça yararlanılan bir bilimsel yaklaşım olarak nitelendirilmektedir.

Genel olarak, uluslararası ilişkiler yaklaşımının bu konuya yönelik farklı düzeylerde teorileri olduğunu belirtmek gerekir. Uluslararası ilişkiler teorileri arasında bu kapsamda yalnızca liberalizm ve realizm teorileri önemlidir. Bu teorilerden, liberalizm, uluslararası ilişkilerin ilk kuramı olmaktadır ve yaklaşımlarını modern uluslararası ilişkiler sisteminin öncü kriterlerine dönüştürmesi açısından önemli bir teoridir. Uluslararası ilişkilerin bir başka teorisi olan realizm, modern devletlerarası ilişkilerde işlevselliği açısından önemli olmaya devam etmektedir.

Bu noktada liberalizm ve realizm teorilerinin enerji faktörüne olan farklı yaklaşımlarının altını çizmek çok önemlidir. Her iki teori enerji faktörünün önemini kabul etmektedir. Her iki teoride de enerji faktörünün önemini anlama yolunda 1970'lerin petrol krizleri özel rol oynamıştır. Hem realizm hem de liberalizm enerji faktörünü uluslararası sistemdeki muazzam rekabet araçlarından biri olarak kabul etmektedir. Temel fark ise, liberalizm yaklaşımı bu rekabeti ve olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışırken; realist teori bu rekabetin ve güç mücadelesinin doğal karakterini vurgulamaktadır.

Genel olarak, liberalizm, enerjinin iç politika, ekonomi ve uluslararası ilişkiler açısından yarattığı işbirliği fırsatlarına karşılık oluşturduğu risklere dikkat çekmektedir. Liberal düşünürler bu sorunları “Kaynak Laneti”, “Rantçı Devlet” ve “Kaynak Savaşları” olarak adlandırmaktadır.²⁴⁸ Liberal teori, enerji sektöründe ve bölgesel kurumlarda şeffaflığı ve işbirliğini mümkün kılan, enerjinin sorunlu rolünün azaltılması ile ilgili olarak birçok öneride bulunmaktadır. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler açısından uluslararası enerji sektöründe işbirliği daha önemlidir. Liberal düşünürlere göre, uluslararası enerji sektöründe liberal olmayan pratiğin kaldırılması için önerilen ana ilkeler 6 başlık altında toplanabilir.

Birincisi, gizli iş ve ilişkilere karşı şeffaflığın güçlendirilmesidir. İkincisi, uluslararası düzenlemeler çerçevesinde çatışmalara yol açan yasa dışı ticaret ve uygulamaları sınırlandırmak ve ortadan kaldırmaktır. Üçüncüsü, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”un enerji sektöründe uygulanmasıdır.²⁴⁹ Dördüncüsü rantçı devlet ve enerji geliri yönetimi mekanizmasının doğru bir biçimde uygulanmasını öngörmektedir. Beşinci olarak, liberal teoriye göre, liberal değerlere dayanan uluslararası ve bölgesel enerji kurumlarının teşviki özel bir değere sahiptir. Bu bağlamda, Uluslararası Enerji Ajansı uluslararası işbirliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.²⁵⁰ Son olarak liberal teori, uluslararası ve iç enerji piyasalarının ekonomik anlamda liberalleşmesini önermektedir.

Uluslararası kurumların önemi konusundaki fikirlerin geliştirilmesinde Amerikalı bilim adamı Robert O. Keohane'in düşüncelerinin çok önemli bir rolü olduğu vurgulanmalıdır. Keohane, araştırmalarında, devletlerin eylemlerini belirlemede gücün veya kurumların etkili

²⁴⁸ Yates, D. A. (1996). *The rentier state in Africa: Oil rent dependency and neocolonialism in the Republic of Gabon*. Africa World Press. s.11.

²⁴⁹ Skjaerseth, J. B., Tangen, K., Swanson, P., Christiansen, A. C., Moe, A., and Lunde, L. (2004). Limits to Corporate Social Responsibility: A comparative study of four major oil companies. *FNI Report*, 7, 1-26.

²⁵⁰ İnternet: (t.y.). <http://www.iea.org/index.asp>

bir faktör olup olmadığı üzerine analiz yapmıştır. Keohane'e göre, uluslararası politika sadece devletler arası ilişkilerle açıklanamaz. Nitekim bu süreçte ilişkilerde bağımlılık ve karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkması için devlet dışı aktörlerin işlevselliğini güçlendirmede fayda bulunmaktadır. Aynı zamanda, Keohane, çalışmalarında, uluslararası işbirliği ve rejimleri tartışırken 1974-1981 yılları arasında petrol rejimine ve Uluslararası Enerji Ajansı'nın faaliyetlerine özel bir yer vermektedir.²⁵¹

Öte yandan, realist teori, enerji stratejisinin önemini güç kavramı odağında kabul etmekte ve enerjiyi ulusal güç bağlamında değerlendirmektedir. Uluslararası sistemin kaotik bir yapıya sahip olduğunu ve ana aktörlerin devletler olduğu vurgulayan realizm teorisi, enerji faktörünü güvenlik ve rekabet prizmasından değerlendirmektedir.

Azerbaycan'ın enerji politikasının sorunlarını çeşitli yönleri ile tartışmadan önce ve Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının uluslararası pazara taşınması ile ilgili konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacı ile, Azerbaycan'ın enerji sektörünün analizinin yapılması önemlidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, enerji kaynaklarının üretiminde ve uluslararası pazarlara taşınmasında yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığına ve onun toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin temel nedenlerinin petrol ve doğal gaz olduğu düşünülmektedir. Özellikle, Rusya ve İran'ın bu konudaki tutumları, Azerbaycan'da iç istikrarsızlıklar yaşanmasına ve topraklarının işgaline yol açmıştır.

Azerbaycan birkaç kez ciddi sorunla karşı karşıya kalmış ve bazen de eyleme geçme konusunda gecikmeler yaşamış olsa da; ilk olarak Eylül 1994'te Yüzyıl Anlaşması'nı imzalayarak ve daha sonra Azerbaycan petrolünü uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatlarını belirleyerek konumunu güçlendirmiştir.²⁵² Böylece, Bakü-Supsa ve Bakü-Novorossiysk boru hatları ve daha sonra çeşitli güçlüklerle karşılaşılan Bakü-Tiflis-Ceyhan

²⁵¹ Keohane, R.O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, 217-242.

²⁵² İnternet: BP (2003). "Agreement on The Joint Development And Production Sharing for The Azeri And Chirag Fields and The Deep Water Portion of The Gunashli Field in The Azerbaijan Sector of The Caspian Sea". Web: https://www.bp.com/content/dam/bp-country/en_az/pdf/legalagreements/PSAs/ACG_PSA.pdf adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır; İnternet: Nasirov, E. (2010, October) "The Contract of The Century", Web: <http://www.visions.az/oil,206/> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır; Sagheb, N., and Javadi, M. (1994). "Azerbaijan's 'Contract of the Century' finally signed with Western Oil Consortium". *Azerbaijan International*, 2(4), 26-28.

boru hattı bu amaçlara hizmet etmek üzere belirlenmiştir.²⁵³ Söz konusu sürecin hayata geçirilmesinde, ABD ve Türkiye'nin kararlı desteğinin özel bir rol oynadığını belirtmek önemlidir.

Hazar havzasındaki enerji kaynakları üzerinden yürüten rekabet de dahil olmak üzere Hazar denizinin yasal statüsü gibi sorunlar devam etse de; Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının inşası ve ayrıca TransAnadolu boru hattı ile bağlantılı anlaşma olan TransKazar ile ilgili yürütülen tartışmalar, işbirliği açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Aynı zamanda, Kazakistan ve Türkmenistan petrolünün BTC boru hattı aracılığıyla Azerbaycan üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasının üzerinden henüz yalnızca birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen; bu durum Avrupa enerji haritasını ciddi bir biçimde etkilemektedir.²⁵⁴

Azerbaycan, rekabet ve işbirliğinin ortasında bulunmaktadır. Rusya petrol ve doğal gaz (Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Supsa) boru hatlarının inşasına ve söz konusu boru hatları aracılığıyla hidrokarbon kaynaklarının taşınmasına karşı çıkmaktaydı, fakat Azerbaycan realizm teorisi bağlamında kendi ulusal çıkarlarından hareket ederek Türkiye ve ABD başta olmak üzere küresel ve bölgesel aktörler ile işbirliği içerisine girerek söz konusu hidrokarbon kaynaklarını uluslararası pazarlara taşımaktadır. Günümüzde Azerbaycan, enerji faktörü ile bağlantılı olarak uluslararası işbirliği ve ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurarak politikasını sürdürmeye devam etmektedir.

²⁵³ Zeyrek, D. (1999, 21 Ekim). "Ankara'da Bayram Havası". *Radikal*; Yusufov, N. (2000, 5 May). "Ceyhan Plan Moves Step Up". *Baku Sun Newspaper*, 3, 1-2; İnternet: (t.y.). <http://www.btc.com.tr/proje.html>

²⁵⁴ İnternet: Toğrul, İ. (2013, 17 December). "Avrupa'nın Enerji Haritası Değişiyor". Web: http://enerjigunlugu.net/avrupanin-enerji-haritasi-degisiyor_6155.html#.VIHaznbhDIU adresinden 27 Ağustos 2019'da alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D., Golosov, M., Tsyvinski, A., Yared, P. (2011). “A Dynamic Theory of Resource Wars”. *NBER Working Paper*, 16682, 1-2.
- Afzal, A. (2004). “India’s Growing Influence in Central Asia: Implications for Pakistan”. *Strategic Studies*, (3), s. 134.
- Aliyev, N. (2000, 16-17 Mayıs). “Bakı-Ceyhan Tezlikle Reallaşacaq”, *Zaman (Azerbaijan)*.
- Anker, M., Baev, P., Brunstad, B., Overland, I., Torjesen, S. (2010). The Caspian Sea Region Towards 2025: Caspia Inc. *National Giants or Trade and Transit*, 1-144.
- Aras, B. (Ocak, 2002). “The Caspian Region and Middle East Security”. *Mediterranean Quarterly*. 87-89.
- Aras, O. N., (2006). “Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi.” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(30), 41-59.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. (Dokuzuncu Baskı). Bursa: Aktüel Yayınevi, 115-122.
- Arı, T. (2018). *Theories of International Relations I (First Edition)*. Eskişehir: Anadolu University Press, 27-38.
- Aslanlı, A., Hesenov, İ. (2005). Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikası. Platin yayınları.
- Aydın, M. (2000). *New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament*. Center for Strategic Research.
- Azadlıq (2000, 23 Mart). İlham Aliyev: Biz İran variantını heç vaxt diqqetden kenarda qoymamışıq.
- Barder, O. (2006). “A Policymakers’ Guide to Dutch Disease”. Center for Global Development. (91), 4-5.

Beehner, L. (2005, 26 Temmuz). ASIA: "US military bases in central Asia". *Council on Foreign Relations*, 26.

Bizim Esr (2002, 19 Eylül). *Xeyal Gerçek Oldu*.

BP. (2012, Temmuz). *BP statistical review of world energy*. 6 - 20.

BP. (2012, June). *BP statistical review of world energy*. s 6.

Burns, N. L. (2006). Turkey, the Caspian Region, & the Clash of Civilizations. *The Pegasus Review: UCF Undergraduate Research Journal (URJ)*, 2(1), 4.

Cabbarlı, H. (2003). "Bağımsızlık Sonrası Ermenistan'ın Enerji Politikası". *Avrasya Dosyası*, 9(1), 236-258.

Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1993-Haziran 1993): Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*. Ankara: ASAM, 134-138.

Çakmak, H., Özdemir, H. (2007). *Demokratik Barış Teorisi*. Ankara: Platin Yayınları, 204-207.

Cemal, H. (1997, 3 Eylül). "Erken Petrol Boru Hattı", *Sabah*.

Chufrin, G. (2002). *The Security of the Caspian Sea Region*". Oxford University Press.

Cohen, A. (2009). "Energy Security in the Caspian Basin". Gal Luft və Anne Korin (eds.), *Energy Security Challenges for the 21st Century*. Santa Barbara, CA: Praeger Security International, 2009, s.118.

Cornell, S.E. (2001, Mayıs). *Iran And The Caspian Region: The Domestic and International Context Of Iranian Policy*, Caspian Brief, (15).

Dannreuther, R. (2010). "International Relations Theories: Energy, Minerals and Conflict", *Polinares Working Paper*, (8), 6-7.

Dünya (2002, 24 Haziran). *Bakü-Ceyhan'ın ihalelerini Tepe, Alarko ve Limak aldı*.

Erdoğan, E. (2010). "Bypassing Russia: Nabucco project and its implications for the European gas security." *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 14(9) s.2940.

- Ermolaev, S. (2017). The Formation and Evolution of the Soviet Union's Oil and Gas Dependence. *Carnegie Moscow Center*, 29.
- Gelb, B. A. (2005). *Caspian oil and gas: production and prospects*. Library of Congress Washington DC Congressional Research Service.
- Giedrius, Č., (2010). "Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach". *Baltic Journal of Law & Politics*, 3(1), 30-52.
- Göğüş, Z., (1997, 29 Eylül). "Ceyhan'ın Rakibi Novorossiysk", Sabah,
- Goldthau, A. (2018). "The Geopolitics of Energy Transformation", *SWP Comment*, 40(1), 2-4.
- Haydar, A. (1998). *Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü*. Istanbul: Sabah Yayinlari, 116.
- Hill, F. (2004) "Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival". *The Foreign Policy Centre*. London; Rutland, P. (2008). Russia as an energy superpower. *New Political Economy*, 13(2), 203-210.
- Hoffman, S. (1977). "An American Social Science: International Relations". *The MIT Press*, 106(3), 41-60.
- Hüseyn, R. (2011). Azerbaycan'da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliliği ve Tarım. *Bilig*, 59(1), 152.
- Ibrahimov, R. (2010). Azerbaijan Energy Strategy and The Importance of The Divercification Of Exported Transport Routes. *Journal of Qafqaz University*, (29) 23-29.
- İnternet: (1997) "No Pipeline for Armenia". *Azerbaijan International*,
Web:http://azer.com/aiweb/categories/topics/Quotes/quote_aliyev.ilham.html
adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.
- İnternet: (1999). "Oil and Gas Production in the CİS countries". Skvajina.
Web:<http://www.nefte.ru/projekt/s6.htm> adresinden 8 Ocak 2019'da alınmıştır.

İnternet: (1999, 6 Kasım) “Bakü-Ceyhan projesi teknik detaylara kaldı”. *Hürriyet*,
Web:<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/baku-ceyhan-projesi-teknik-detaylara-kaldi-39111898> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2001) “The contract of the century”. *The contract of the century*.
Web:<http://lib.aliyevheritage.org/en/5984023.html> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2001, Ağustos), “Opening address of the Azerbaijani President Heydar Aliyev at the ceremony of signature of the resolution of the first phase of full-scale development of deposits Azeri-Chirag-Guneshli”
Web:<http://lib.aliyevheritage.org/en/5984023.html> adresinden 25 Mart 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2002, 01 Ağustos) “Baku - Tbilisi - Ceyhan Pipeline Company Formed”.
Web:<http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=2012968&contentId=20068622301> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2002, 18 Eylül). “Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının temeli atıldı”. *Radikal Gazetesi*. Web: http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/09/18/haber_50437.php adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2002, 01 Ağustos). “Ayın Tarihi 1947”. Web: <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi2-detay.aspx?y=2002&a=8> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2008). “2008-ci ilin yekunları üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı: əsas meyllər və xüsusiyyətlər”,
Web:http://www.atib.az/Domains/atib/assets/file/default/Iqtisadi_hesabat_-_2008.pdf adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2008, 11 Ağustos) “Bakı-Novorossiysk dəyandı”,
Web:<http://www.azadliq.org/content/article/1190192.html> adresinden 27 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2008, 11 Ağustos). “Bakı-Novorossiysk boru kemeri ilə neftin ixracı dayandırılıb”, Web: <http://ria.az/iqtisadiyyat/2901.html> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2009, 11 Haziran). “Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft borusunun buraxılış gücü artırılacaq - Azərbaycanın sənaye və energetika naziri”.

Web:<http://avciya.az/index/economics/4758-bak305-tbilisi-ceyhan-neft-borusunun.html> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2012, 14 Şubat) “2012-ci ildə Azərbaycan 37,45 mln ton neft və 2 mln ton neft məhsulları ixrac edib”.

Web:<http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/02141710az.htm> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2012, 14 Şubat). “2012-ci ildə Azərbaycan 37,45 mln ton neft və 2 mln ton neft məhsulları ixrac edib”,

Web:<http://www.contact.az/docs/2012/Economics&Finance/02141710az.htm>, 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2014, 14 Şubat). “BP recommends AIOC to add platforms before 2021”.

2b1stconsulting. Web: <https://www.2b1stconsulting.com/bp-and-socar-to-boost-azerbaijan-acg-full-field-development/> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: (2017, Ekim). “Country Analysis Brief: Russia”. *Eia Beta*.

Web:<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: (2018, Ocak). "General information". *SOFAZ*.

Web:<https://www.oilfund.az/en/fund/management/information> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: (2018, Haziran). “Regulation of the Energy Department of the Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan”. *Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan*.

Web: <http://www.minenergy.gov.az/index.php/en/ministry?id=59> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: (2019, Ocak). “74.0 % of SOFAZ’s 2019 revenue will be transferred to the state budget in Azerbaijan”. *CESD*. Web: <http://cesd.az/new/?p=11628> adresinden 9 Mayıs 2019’da alınmıştır.

İnternet: (t.y.) "Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline",

Web:<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006669&contentId=7015093> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.) "Enerji kaynaklarının nakli stratejisi".

Web:https://www.azerbaijans.com/content_1030_tr.html adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.) "Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu".Haydar Aliyev adına

Bakü-Ceyhan Boru Hattı. *Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəqli, Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı İşler İdaresi Kütüphanesi.* Web:

<http://files.preslib.az/site/10il/gl3.pdf> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır,

İnternet: (t.y.) "Kronoloji". Web: <http://www.btc.com.tr/proje.html> adresinden 01 Ağustos

2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.) "Türk Boğazları", Web: <http://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>

adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.), "Əsas ixrac neft kəməri marşrutunun seçilməsi ilə əlaqədar işçi qrupunun

yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı". Ana

İhracat Boru Hattının kurulmasına dair karar. *Azərbaycan neftinin dünya*

bazarlarına nəqli, Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı İşler İdaresi

Kütüphanesi. Web: <http://files.preslib.az/site/10il/gl3.pdf> , adresinden 01 Ağustos

2019'da alınmıştır., 17.

İnternet: (t.y.). "Nabucco Seçilmedi Çünkü...." *Borsa Gündem.*

Web:<http://www.borsagundem.com/haber/nabucco-secilmedi-cunku/398631> adresinden 29 Haziran 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.). "TAP's Contribution to South Eastern Europe and Balkan Region." *TAP.*

Web: <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/why-tap/benefits-for-south-eastern-europe/> adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.). "Energy". *Embassy of the Republic of Azerbaijan to the United States of*

America. s.1. Web: <http://www.azembassy.us/5/52.html>, adresinden 01 Ağustos 2019'da alınmıştır.

İnternet: (t.y.). “Sangaçal Terminali”,

Web:<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006924&contentId=7014631> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (t.y.). “The Missing Link.” *TAP*. Web: [http://www.trans-adriatic-](http://www.trans-adriatic-pipeline.com/why-tap/the-missing-link)

[pipeline.com/why-tap/the-missing-link](http://www.trans-adriatic-pipeline.com/why-tap/the-missing-link) adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (t.y.). Hazar filotilla. Web:<http://flot.com/nowadays/structure/caspian/> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Abbasov, N. (t.y.) "The Nabucco Pipeline: How Does It Serve Azerbaijan's Energy Interests?". *Journal of Turkish Weekly*.

Web:<http://www.turkishweekly.net/op-ed/2861/> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: BP (2003). “Agreement on The Joint Development And Production Sharing for The Azeri And Chirag Fields and The Deep Water Portion of The Gunashli Field in The Azerbaijan Sector of The Caspian Sea”.

Web:https://www.bp.com/content/dam/bpcountry/en_az/pdf/legalagreements/PSAs/ACG_PSA.pdf adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Bremmer, I. (t.y.). “The US, Turkey, and the Future of the Caspian”.

Web:http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/2267/us_turkey_and_the_future_of_the_caspian.html adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Country Report Azerbaijan. “Economist Intelligence Unit”, s.12.

Web:http://country.eiu.com/FileHandler.ashx?issue_id=1068550491&mode=pdf adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Friedrich, C. D. (2017, Ocak). “Caspian Sea”. *New World Encyclopedia*. Web:

https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Caspian_Sea adresinden 5 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Hendi, S. (t.y.). “Iran's Foreign Policy & Energy Transit Opportunities in The Caspian Region”. Web: [http://www.iies.org/old_site/english/training-](http://www.iies.org/old_site/english/training-conf/conference/conf98-paper/pdf/hendi.pdf)

[conf/conference/conf98-paper/pdf/hendi.pdf](http://www.iies.org/old_site/english/training-conf/conference/conf98-paper/pdf/hendi.pdf) adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: İlham, Ş. (2010, 27 Eylül). “Əsrin müqaviləsi: 200 milyon ton neft bazara çıxarıldı”. *Asrın Anlaşması: 200 milyon ton petrol dünya pazarına çıxarıldı*
Web:<http://www.azadliq.org/content/article/2169599.html>, adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Macedo, J. (2011) “What is Driving the US, Russia and China in Central Asia’s New-Great Game?”,
Web:<http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/gateway/index.php?news=31306> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Mamedov, R. (2010). “About the international legal status of the Caspian Sea”.
Institute of Geology and Geophysics Azerbaijan National Academy of Science.
Web: <https://www.gia.az/view.php?lang=en&menu=47&id=835> adresinden 25 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Mladenova, A. (2007, Temmuz). “Energy Liberalization?”. *Institute for Market Economics.* Web: <https://ime.bg/en/articles/energy-liberalization/> adresinden 5 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Nasirov, E. (2010, Ekim) “The Contract of The Century”,
Web:<http://www.visions.az/oil,206/> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Republic of Azerbaijan. (2011) “State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan. Annual Report 2011”. *State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan*, p.62
Web:http://www.oilfund.az/uploads/annual_2011en.pdf adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: SOCAR (2008, 26 Eylül). “Transneft”ə oktyabrda neftin Bakı-Novorossiysk üzrə nəqlinin artırılması xahişi ilə müraciət etməyib”. Baku-Novorossiysk petrol boru hattının kapasitesinin artırılması ile ilgili olarak Transnefte ricada bulunulmamış.
Web:http://www.interfax.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=25950&Itemid=37 adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Socar (t.y.). ““Balaxanı" və digər yataqlar bloku”. Balaxanı ve digər petrol kaynakları. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-onshore/balakhany-and-other-fields> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Socar (t.y.). “Abşeron”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/absheron> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Socar (t.y.). “Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri - Dəniz”.
Web:<http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/araz-alov-sharg> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Socar (t.y.). “Şəfəq Asıman”. Web: <http://socar.az/socar/az/company/production-sharing-agreements-offshore/shafag-asiman> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Socor, V. (2012, Ocak). “Trans-Anatolia Gas Pipeline: Wider Implications of Azerbaijan’s Project (Part One).” Eurasia Daily Monitor.
Web:<https://jamestown.org/program/trans-anatolia-gas-pipeline-wider-implications-of-azerbajans-project-part-one/> adresinden 17 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Socor, V. (2012, Eylül). “Azerbaijan Drives the Planning on Trans-Anatolia Gas Pipeline Project.” Eurasia Daily Monitor.
Web:<https://jamestown.org/program/azerbaijan-drives-the-planning-on-trans-anatolia-gas-pipeline-project/> adresinden 17 Aralık 2018’de alınmıştır.

İnternet: Toğrul, İ. (2013, 17 Aralık). “Avrupa’nın Enerji Haritası Değişiyor”.
Web:http://enerjigunlugu.net/avrupanin-enerji-haritasi-degisiyor_6155.html#.VIHaznbhDIU adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Varol, T. (2013, 01 Temmuz). “Şah Deniz Neden Trans-Adriyatik Boru Hattını Seçti.” *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü- Enerji ve Enerji Güvenliği Araştırmaları Merkezi*. Web: <http://www.21yyte.org/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/07/01/7090/sah-deniz-neden-trans-adriyatik-boru-hattini-secti> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: Web: <http://www.traceca-org.org/en/home/> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

İnternet: (2009, 29 Mayıs).“Bakı-Novorossiysk kemeri ile neql olunan neftin hecminin artırılmasına dair danışıqlar gedir”, Web:<http://www.az.apa.az/news.php?id=155721> adresinden 01 Ağustos 2019’da alınmıştır.

Jafarov, N. (2007). *Rusya’da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991–2006)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 73.

Jaffe, A. (2001). US policy towards the Caspian region: can the wish-list be realized. The security of the Caspian Sea region, 136-150.

Janusz, B. (August, 2005). *The Caspian Sea: Legal Status and Regime Problems*. Chatham House, REP BP 05/02, 2-6.

Karaosmanoğlu, A. (2001). Turkey's objectives in the Caspian region. In *The security of the Caspian Sea region*. Oxford University Press. 151-165.

Kelly, S. F. and Leland, S. R. (2007). “Oil actually”. Chinese and US energy security policies in the Caspian Region. Unpublished Master's Thesis, Universitetet Tromso.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence: World. Politics in Transition*. Boston: Little, Brown, 35-36.

Keohane, R., O., Victor D., G. (2013). “The Transnational Politics of Energy”. *Daedalus*, 142 (1), 97-98.

Keohane, R.O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, 217-242.

Klare, M.T. (2002). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York, Metropolitan Books, 1-23.

Koolae, E., Imani-Kalesar, M. (2010, Şubat). India's Energy Security Strategy Towards the Caspian Sea Region. In *China & Eurasia Forum Quarterly* 8(1), 83 – 94

Legro, J.W. and Moravcsik, A. (1999). “Is Anybody Still a Realist?”. *International Security*, 24(2), 12-18.

- MacFarlane, S. N. (2009). "Frozen Conflicts in the Former Soviet Union—The Case of Georgia/South Ossetia". In OSCE Yearbook 2008. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG., 23-34.
- Mankoff, J. (2009). *Eurasian Energy Security*. New York: Council on Foreign Relations Press, 19.
- Marquina, A. (2009). "On the Deceit of Globalization, Energy Security and Challenges to European Foreign Policy". *Theory Talks*, 1-7.
- Matthew, G., (2011). "A Teory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf". Center for International and Regional Studies Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, 1-5.
- McKinley, T. (2005). "Why is 'The Dutch Disease' Always a Disease? The Macroeconomic Consequences of Scaling up Oda?". *International Powerty Centre*. (10), 4-5.
- Mohsenin, M. M. (2001). *The evolving security role of Iran in the Caspian region. 2001: The Security of the Caspian Sea Region*. Oxford, 166-173;
- Moravcsik, A. (2001). "Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment". *Weatherhead Center for International Affairs*, (01-02), 6-13.
- Pamir, A.N. (1999). "Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya Ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun", Ankara: ASAM Yayınları, 7-23.
- Öztürk, S., Işık, H. (2017). "Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Ülke Ekonomilerine Etkileri: Kuveyt, Katar, ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği". *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 4.
- Pamir, A.N. (1999). *Bakü-Ceyhan Boru hattı: Ortaasya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 73.
- Peters, S. (2010). "Coercive Western Energy Security Strategies: Resource Wars as a New Threat to Global Security." *Geopolitics*, 9 (1), 188.

- Ratner, M., Belkin, P., Nichol, J., and Woehrel, S. (2013) "Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. *European Gas Hub. Congressional Research Service*, 7-5700.
- Respublika (2006, 13 Temmuz). *Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) ixrac boru kəməri: Xronika (sentyabr 1994 – iyul 2006)*.
- Roy, M.S. (2001). "Indian Interest in Central Asia", *Strategic Analysis*, (12). s.54.
- Rutland, P. (2009) "US Energy Policy and The Former Soviet Union: Parallel Tracks". Web: <http://prutland.web.wesleyan.edu/Documents/US%20energy%20policy%20towards%20Russia.pdf> adresinden 22 Haziran 2012'de alınmıştır.
- Rzayeva, G. (2010). Azerbaijan: Eurasia's Energy Nexus. *Turkish Policy Quarterly*. 9 (2), 63.
- Sachs, J. D. , Warner, A.M. (2001). "The curse of natural resources". *European Economic Review*, 45(4), 827-830.
- Sadıqlı, F. (2011, 17 Nisan). "Bakü-Supsa kemeri ahengdar işleyir", *Azerbaijan State Gazette*, 81.
- Sagheb, N., Javadi, M. (1994). "Azerbaijan's 'Contract of the Century' finally signed with Western Oil Consortium". *Azerbaijan International*, 2(4), 26-28.
- Seferov, R.. (2005). "Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi". *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, 18 (1), 285-289.
- Sevim, C. (2012). "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji". *Journal of Yashar University*, 26 (7), 4379-4380.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdləri*, 34 (2), 63-65.
- Shaffer, B. (2001). *US–Russian Relations: Implications for the Caspian Region*. Cambridge: Harvard University Press.

- Shaffer, B. (2003). Iran's role in the South Caucasus and Caspian region: Diverging views of the US and Europe. *Iran and Its Neighbors. Diverging Views on a Strategic Region, Berlin: SWP*, 17-22;
- Shamsdoulatabadi, S.M.R. (2009). "A Theoretical Analysis of The Caspian Region". *The Journal of International Issues*, 13(4), 62-89.
- Skjaereth, J. B., Tangen, K., Swanson, P., Christiansen, A. C., Moe, A., and Lunde, L. (2004). Limits to Corporate Social Responsibility: A comparative study of four major oil companies. *FNI Report*, 7, 1-26.
- SOCAR (2004). *The Contract Of The Century- 10 Years*. Baku, s.7.
- SOCOR, V. (2013) "Nabucco Countries' Governments Appeal to EU for Support of the Project." *Eurasia Daily Monitor*. 10(79), 2-3.
- SOCOR, V. (2013) "TAP Project Surging Ahead of Rival Nabucco-West (Part Two)." *Eurasia Daily Monitor*, 10(57), 2.
- Stefanova, B. (2012). "European strategies for energy security in the natural gas market". *Journal of Strategic Security*, 5(3), 51-68.
- Sune, E., Özdemir, A.M. (2012). "Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme". *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 9 (35), 4-11.
- Torbjon L.K. (1991). "Answered Prayers: Fukuyama, Liberalism and the End of History Debate". *SAGE Publications*, 22(1), 77-85.
- Udum, S. (1999). *The Politics of Caspian region energy resources: a challenge for Turkish foreign policy*. Center for Strategic Research.
- Waheeda, R. (2015). "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts". *International Journal of Business and Social Science*, 6 (2), 290-296.
- Waltz K. N. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25 (1), 7-10.

Wyzan, M. (1999). "Oil and Gas no Panacea for Caspian Countries' Economic Woes." RFE/RL Research Service, 3(1).

Yates, D. A. (1996). *The rentier state in Africa: Oil rent dependency and neocolonialism in the Republic of Gabon*. Africa World Press. s.11.

Zeyrek, D. (1999, 21 Ekim). "Ankara'da Bayram Havası". *Radikal*; Yusufov, N. (2000, 5 May). "Ceyhan Plan Moves Step Up". *Baku Sun Newspaper*, 3, 1-2; İnternet: (t.y).
Web: <http://www.btc.com.tr/proje.html>

Zhao, H., Wu, H. (2012). China's Energy Foreign Policy Towards the Caspian Region: The Case of Kazakhstan. In *Secure Oil and Alternative Energy*. Brill, (167-195).

Hasanov, A. (2013). Modern uluslararası ilişkiler ve Azerbaycan'ın dış politikası. Bakü: Zardabi Kitabevi, s.812.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Almammadov, Vali
Uyruğu : Azerbaycan
Doğum tarihi ve yeri : 10 Mayıs 1990, Azerbaycan/Bakü
Medeni hali : Bekar
Telefon : +90 535 434 26 10
e-mail : veli.almammadov@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler	2019
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler	2015

Yabancı Dil

Rusça, İngilizce, Türkçe

Hobiler

Kitap Okumak

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

